

İstanbul
GEDİK
Üniversitesi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE’NİN ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ’NE
OLASI ÜYELİĞİNİN DIŞ TİCARET AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜCAHİT UÇAN

ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI

DANIŞMAN

DOÇ. DR. BURCU YAVUZ TİFTİKÇİGİL

II. DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ MERVE YANAR GÜRCE

İSTANBUL, 2018

İstanbul
GEDİK
Üniversitesi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE’NİN ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ’NE
OLASI ÜYELİĞİNİN DIŞ TİCARET AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜCAHİT UÇAN

ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI

DANIŞMAN

DOÇ. DR. BURCU YAVUZ TİFTİKÇİGİL

II. DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ MERVE YANAR GÜRCE

İSTANBUL, 2018

TEZ ONAYI

Kurum : İstanbul Gedik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Programın seviyesi : Yüksek Lisans
Anabilim Dalı : Uluslararası Ticaret
Tez Sahibi : Mücahit UÇAN
Tez Başlığı : Türkiye' nin Şanghay İşbirliği Örgütüne Olası Üyeliğinin Dış Ticaret Açısından Değerlendirilmesi
Sınav Yeri : Kartal Yerleşkesi D Blok Doktora Salonu
Sınav Tarihi : 01.08.2018

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman (Unvan, Adı, Soyadı)**Kurumu****İmza**

Doç. Dr. Burcu YAVUZ TİFTİKÇİGİL
(I.Danışman)

İstanbul Gedik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Merve YANAR GÜRCE
(II.Danışman)

İstanbul Gedik Üniversitesi

Sınav Jüri Üyeleri (Unvan, Adı, Soyadı)

Doç. Dr. Tuna USLU

İstanbul Gedik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Tanyeri USLU

İstanbul Gedik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Güzide ÖNCÜ EROĞLU PEKTAŞ

İstanbul Üniversitesi

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...../...../..... tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Tuna USLU
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür V.

- Sınav evrakları 3 iş günü içinde ıslak imzalı tek kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.
- Bu form bilgisayar ortamında doldurulacaktır.

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin plânlamasından yazımına kadar bütün safhalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilemeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara da kaynaklar listesinde yer verdiğimi, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

Mücahit UÇAN

TEŞEKKÜR

Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Olası Üyeliğinin Dış Ticaret Açısından Değerlendirilmesi konulu tez çalışmamı tamamlamamda desteklerini esirgemeyen, bilgi ve tecrübeleriyle şahsıma yol gösteren değerli tez danışmanlarım Sayın Doçent Doktor Burcu Yavuz Tiftikçigil ve Doktor Öğretim Üyesi Merve Yanar Gürce' ye desteklerinden dolayı şükranlarımı sunuyorum.

Tez çalışması süresince anlayış, yardım ve sabırlarını esirgemeyen kıymetli eşim Büşra'ya ve çalışmamda beni en çok motive eden mutluluk kaynağım biricik kızım Enfal'e, fedakârlık ve duaları ile tüm hayatım boyunca bana destek olan anne ve babama sonsuz teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

BEYAN	i
TEŞEKKÜR	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
ÖZET	1
ABSTRACT	2
GİRİŞ	3
1. ULUSLARARASI EKONOMİK ENTEGRASYON	6
1.1. Tanımı ve Kapsamı	6
1.2. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)	8
1.2.1. GATT'ın Amaçları.....	10
1.2.2. GATT'ın İlkeleri.....	12
1.2.3. GATT Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri	13
1.3. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)	16
1.3.1. DTÖ'nün Amaçları.....	16
1.4. Ekonomik Entegrasyonların Oluşum Sebepleri	17
1.5. Ekonomik Entegrasyon Türleri	18
1.5.1. Serbest Ticaret Bölgesi.....	19
1.5.2. Tercihli Ticaret Anlaşması.....	20
1.5.3. Gümrük Birliği.....	21
1.5.4. Ortak Pazar.....	23
1.5.5. Ekonomik Birlik.....	23
1.5.6. Parasal Birlik.....	24
1.6. Ekonomik Entegrasyonun Etkileri	25
1.6.1. Statik Etkiler.....	26

1.6.1.1. Üretim Etkileri	26
1.6.1.1.1. Ticaret Yaratacıcı Etki.....	27
1.6.1.1.2. Ticaret Saptırıcı Etki.....	28
1.6.2. Tüketim Etkileri.....	28
1.6.3. Gümrük Birliği'nin Ticaret Hadleri Üzerine Etkileri	29
1.6.4. Dinamik Etkiler.....	30
1.6.4.1. Dış Rekabetin Artması.....	31
1.6.4.2. Ölçek Ekonomileri.....	32
1.6.4.3. Döviz Rezervlerinin Artması	32
1.6.4.4. Yatırımları Teşvik.....	32
1.6.4.5. Sanayileşme Hızının Artması	33
2. ULUSLARARASI EKONOMİK ENTEGRASYON ÖRNEKLERİ.....	34
2.1. Amerika Kıtasında Entegrasyon Örnekleri	35
2.1.1. Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA).....	35
2.1.2. Latin Amerika Entegrasyon Birliği (ALADI).....	36
2.1.3. Orta Amerika Pazarı (CACM).....	37
2.1.4. Orta Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR).....	38
2.1.5. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA).....	39
2.2. Afrika Kıtasındaki Entegrasyonlar.....	40
2.2.1. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS).....	41
2.2.2. Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (WAEMU/ UEMOA).....	42
2.2.3. Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (CEMAC/ UDEAC).....	43
2.2.4. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC).....	43
2.2.5. Güney ve Doğu Afrika Ortak Pazarı (COMESA).....	44
2.2.6. Güney Afrika Topluluğu (EAC).....	45
2.2.7. Arap Mağrip Birliği (AMU).....	46
2.3. Avrupa Kıtasındaki Entegrasyonlar.....	46
2.3.1. Avrupa Birliği (AB).....	47
2.3.2. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA).....	56
2.4. Asya Kıtasındaki Entegrasyonlar.....	58
2.4.1. Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN).....	59

2.4.2.	Asya ve Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC).....	61
2.4.3.	Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ).....	62
3.	TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARA ÜYELİĞİ VE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ DIŞ TİCARET.....	68
3.1.	Türkiye’nin Üye Olduğu Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar..	68
3.1.1.	G-20.....	69
3.1.2.	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD).....	70
3.1.3.	Gümrük Birliği (GB).....	71
3.1.4.	İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT).....	72
3.1.5.	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ).....	74
3.1.6.	Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO).....	75
3.1.7.	Gelişen Sekiz Ülke (D-8).....	77
3.1.8.	Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ).....	78
3.1.9.	Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB).....	78
3.1.10.	Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ).....	79
3.2.	Türkiye’nin Üye Olduğu Uluslararası Kuruluşlarla Gerçekleştirdiği Dış Ticaret.....	80
4.	TÜRKİYE’NİN ŞANHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜNE OLASI ÜYELİĞİNİN DIŞ TİCARET AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	88
4.1.	Swot Analizi.....	88
4.2.	Türkiye’nin Şanghay İşbirliği Örgütü’ne Olası Üyeliğinin Dış Ticaret Açısından Değerlendirilmesi	89
4.2.1.	Güçlü Yönler.....	89
4.2.2.	Zayıf Yönler.....	92
4.2.3.	Fırsatlar.....	93
4.2.4.	Tehditler.....	96
5.	SONUÇ VE ÖNERİLER	100
	KAYNAKÇA	103
	İNTERNET KAYNAKLARI	119
	ÖZGEÇMİŞ.....	124

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFTA	: Asya Serbest Ticaret Bölgesi (Asean Free Trade Area)
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AMU	: Arap Mağrip Birliği (Arab Maghreb Union)
AP	: Avrupa Parlamentosu
APEC	: Asya ve Pasifik Ekonomik İşbirliği İşbirliği (Asia-Pacific Economic Cooperation)
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (The Association of Southeast Asian Nations)
AT	: Avrupa Toplulukları
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
CACM	: Orta Amerika Merkez Pazarı (Central American Common Market)
CEMAC	: Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (Economic Community of Central African States)
CEN-SAD	: Sahil-Sahra Devletleri Topluluğu (The Community of Sahel-Saharan States)
COMESA	: Güney ve Doğu Afrika Ortak Pazarı (Common Market for Eastern and Southern Africa)
D-8	: Gelişen Sekiz Ülke (Developing-8)
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EAC	: Güney Afrika Topluluğu (East African Community)
ECCAS	: Orta Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (Economic Community of Central African States)
ECO	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (Economic Cooperation Organization)

- ECOWAS** : Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (Economic Community of West African States)
- EFTA** : Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (European Free Trade Area)
- EURATOM** : Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (European Atomic Energy Community)
- GATT** : Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement of Tariffs and Trade)
- GB** : Gümrük Birliği
- GSYİH** : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- IGAD** : Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi (Intergovernmental Authority on Development)
- IMF** : Uluslararası Para Fonu (International Money Fund)
- İİT** : İslam İşbirliği Teşkilatı
- KEİ** : Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
- LAFTA** : Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (Latin American Free Trade Area)
- LAIA** : Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu (Latin American Integration Association)
- MERCOSUR** : Orta ve Güney Amerika Ortak Pazarı
- NAFTA** : Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (The North American Free Trade Agreement)
- NATO** : Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
- OECD** : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (The Organisation for Economic Co-operation and Development)
- RF** : Rusya Federasyonu
- SADC** : Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (Southern African Development Community)

- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- STA** : Serbest Ticaret Anlaşması
- STB** : Serbest Ticaret Bölgesi
- şİÖ** : şanghay İşbirliği Örgütü

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Ticaret Yaratıcı Etki Durumu.....	27
Tablo 1.2. Ticaret Saptırıcı Etki Durumu.....	28
Tablo 3.1. Türkiye'nin Uluslararası Ekonomik Kuruluşlarla Gerçekleştirdiği Dış Ticaret Payı.....	80
Tablo 3.2. Şanghay İşbirliği Örgütü Üyelerinin Ekonomik Potansiyeli.....	84
Tablo 3.3. Şanghay İşbirliği Örgütü Üyeleriyle Dış Ticaret Değerleri (2016 – 2018)	85
Tablo 3.4. Türkiye'nin Uluslararası Ticaretinde AB ve ŞİÖ (2018)	86
Tablo 4.1. Şanghay İşbirliği Örgütü Üyesi Ülkelerle Gerçekleştirilen Dış Ticaret (2018).....	88
Tablo 4.2. Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü Üyeleri ile İthalat ve İhracatı (2018).....	89
Tablo 4.3. Türkiye'nin AB ve ŞİÖ ile İthalat ve İhracatı (2018).....	93

ÖZET

Son yüzyılda ekonomide meydana gelen serbestleşme olgusu, dünya üzerindeki ülkeleri birbirleriyle bütünleşik çalışmaya sevk etmiştir. Ekonomik bütünleşmenin sağlanması amacıyla bir araya gelen bu ülkeler birbirleriyle olan ticari ilişkilerini daha esnek bir şekilde yerine getirmeye ve ekonomilerini bu şekilde güçlü tutmaya çalışmaktadırlar. Ülkeler, bu amaçlarını ekonomik birlikler oluşturarak gerçekleştirmektedirler. Türkiye ekonomik entegrasyonlar çerçevesinde Avrupa Birliği (AB) 'ne üye olmak için uzun yıllar beklemektedir. Özellikle 2016 yılından sonra AB ile gerilen ilişkiler Türkiye ekonomisini ve bununla beraber dış ticaretini de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu bağlamda Türkiye kendisine yeni dış ticaret ortakları arayarak dış ticarete AB'ye bağımlılığın önüne geçmek istemektedir. Yeni iş ortakları yeni pazar olanakları oluşturarak hem ekonomik hem de siyasi bir denge unsuru gibi değerlendirilebilecektir. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Türkiye'nin bu hedefini gerçekleştirmede en önemli iş ortaklarından biri olma potansiyeline sahiptir.

Türkiye jeopolitik konumu itibariyle Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan bir köprü görevi görmektedir. Bu konumun doğru bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. ŞİÖ üyelerinin ekonomik potansiyelleri, nüfus, arazi yüzölçümü ve ellerinde bulundurdukları petrol-doğalgaz rezervleri Türkiye için önemli bir fırsat oluşturmaktadır. ŞİÖ coğrafyası kaynak ve pazar açısından Türkiye'nin dış ticaretine olumlu katkılar sunacaktır. Ancak AB ile olan ticari ilişkiler değerlendirildiğinde Doğu'ya yüzüne dönen ve böylelikle Batı'dan yüzünü çeviren bir Türkiye imajı olumsuz etkiler bırakacak ve ilişkilerimiz gerileyecektir. ŞİÖ'nün potansiyeli ne kadar yüksek olursa olsun AB'siz bir alternatif, Türkiye'nin jeopolitik konumundan doğan avantajlarını doğru bir şekilde kullanamaması sonucunu doğuracaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ticaret, Ekonomik Bütünleşme, Avrupa Birliği, Şanghay İşbirliği Örgütü, Türkiye'nin Jeopolitik Konumu

ABSTRACT

In the last century , liberalization phenomenon in economy dispatched the countries around the world to work integrated together. These countries came together to maintain the economic liberalisation are working hard to continue their commercial relations to keep more flexible and to keep their commerce hard in this way. They carry out this goal by founding commercial unities. Turkey is waiting for many years to become a member of the European Union (EU) within the framework of economic integrations. Especially after 2016 , the relations with EU affected Turkey's economy and however foreign trade significantly. In this context Turkey, by searching foreign commerce trade partners and so seeks to avoid EU dependency. New business disciplines will bring new market opportunities and can be evaluated both economically and politically as an equilibrium. Shangai Cooperation Organisation (SCO) has the potential to become one of the most important partners in realizing this Turkey's objective.

Turkey, geopolitically serves as a bridge linking Asia and Europe. This position needs to be properly assessed. Economic potential of the SCO members, population and land area, and oil and gas reserves they hold in their hands is an important opportunity for Turkey. SCO geography and resources will provide positive contributions to Turkey's foreign trade in terms of the market. However, when evaluating trade relations with the EU , rotating face East and thus adversely affect the image of a Turkey that turns its face from the West will fall and decrease relations. No matter how high the potential of the SCO, born from an alternative to Turkey's geopolitical position without the benefits of the EU will result in the inability to properly use.

Key Words : International Trade, Economic Entegration, European Union, Shangai Cooperation Organisation, Geopolitical Position of Turkey.

GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik ve siyasal anlamda birbirleriyle olan bütünleşme süreçlerinde yeni gelişmeler yaşanmış, bu gelişmeler ticari faaliyetlerin gelişmesine olumlu katkılar sağlamıştır. Ülkelerin dış ticarete serbestleşme eğilimi göstermesi hem uluslararası rekabeti güçlendirmiş hem de ticari gelirleri arttırmıştır. Uluslararası ticaretteki bu serbestleşme hareketi ve ülkelerin birbirleriyle siyasi ve ekonomik alanda entegrasyona hazır olmaları, söz konusu ülkelerin ekonomilerine katkılar sunmuştur.

Uluslararası ticaretin ivme kazanması, günümüzde siyasi sınırların yerine ekonomik entegrasyonların belirlediği yeni sınırlar ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle siyasi sınırlar görünürde var olsa da ekonomik ilişkilerde esnetilmeye başlamış, uluslararası ticaretteki bu serbestlik dünyayı küresel bir köy hâline getirmiştir. Ekonomik entegrasyonlar aracılığıyla ülkeler, uluslararası ticaretin rekabet ortamına ayak uydurmaya çalışmaktadırlar. Küresel finans sisteminde yaşanan gelişmelere paralel olarak Türkiye, serbest ticarete yönelmiş ve ihracat odaklı büyüme yolunu tercih etmiştir. Türkiye söz konusu ekonomik entegrasyonlardan biri olan Avrupa Birliği (AB) ile Gümrük Anlaşması (GB) imzalamak suretiyle sürece dâhil olmuştur. 1 Ocak 1996 yılında GB'ye girilmiştir. AB, dünyadaki en kapsamlı bölgesel entegrasyondur. Türkiye AB üyeliği için hâlihazırda olumlu yanıt alamasa da GB'ye girmeyi başarmıştır. Türkiye için AB ile dış ticaret önemli yer tutmuştur. Ancak dış ticarete rekabetin artmasıyla birlikte AB, kendisine yeni iş ortakları arama sürecine girmiştir. İmzaladığı serbest ticaret anlaşmaları AB üyesi olmayan ve yalnızca GB üyesi olan Türkiye için dış ticarete olumsuz sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Özellikle 2016 yılı sonrası AB ile gerilen ilişkilerin de etkisiyle dış ticaretimiz önemli ölçüde etkilenmiştir. Türkiye, dış ticaretteki iş ortaklarını çeşitlendirerek olumsuz etkilerin üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda AB ile olan ilişkilerinin yanında Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) üyelik süreci de gündeme gelmiştir. ŞİÖ dış ticarete önemli bir ortak olsa da Türkiye'nin AB ile ilişkilerini tamamen zayıflatması veya kesmesi hâlinde AB'ye alternatif olabilecek gibi gözükmemektedir. Bu

bakımdan AB, ŞİÖ ve diğer dış ticaret ortakları ile dengeli bir politika izlemesi Türkiye açısından daha olumlu sonuçlar doğuracaktır.

Türkiye'nin ŞİÖ'ye üyeliğinin alternatif entegrasyon arayışı olarak düşünülmemesi isabetli olacaktır. Zira ŞİÖ'ye üye olunması ile birlikte AB ve NATO ilişkilerinin de devamını sağlamak Türkiye'ye çok önemli bir stratejik avantaj kazandıracaktır. AB kazanımları yanında Türki cumhuriyetlerle olan tarihi ve kültürel bağların güçlenmesi, Rusya ile ilişkilerin her açıdan geliştirilmesi, ekonomik olarak kendini ispatlamış Çin ile ekonomik ilişkilerin sağlanması Türkiye'ye yalnızca dış ticarete değil dış politikada da önemli avantajlar sağlayacaktır. Mevcut NATO üyeliğinin yanına ŞİÖ üyeliğini de dâhil edilmesiyle Türkiye jeopolitik köprü vazifesini üstlenecektir (Weitz, 2006).

Türkiye, birçok ülke ve ülke grupları ile entegrasyonlara dâhil olup ticari münasebetlerini geliştirebilecek bir coğrafyada yer almaktadır. Ülke lojistik açıdan son derece elverişlidir. Bu coğrafi avantajı kullanarak Türkiye, dış ticarete farklı aktörler ile çalışmak suretiyle ekonomisini güçlendirebilecektir. Bu çeşitlilik tek bir ülkeye veya ülke grubuna bağımlılığı da azaltacağından ekonomik ve siyasi yönden avantaj sağlayacaktır. Bu bağlamda ŞİÖ, Türkiye'nin dış ticaret kabiliyetini geliştirmede önemli bir aktör olarak sahneye çıkmaktadır. ŞİÖ üyesi ülkelerden Çin ve Hindistan'ın ekonomilerindeki büyüme hızı, Rusya ve İran'ın enerji rezervleri açısından dünyada önemli yer tutması Türkiye için değerlendirilmesi gereken büyük bir fırsattır (Özdaşlı, 2012).

Bu çalışmadaki amaç, Türkiye'nin ŞİÖ'ye üye olması durumunda dış ticareti üzerindeki etkisini gözlemlemek, Türkiye'nin içinde bulunduğu iktisadi entegrasyonlar çerçevesinde ekonomik kuruluşlara üyelik süreçlerini değerlendirmek, Türkiye'nin dış ticarete iş ortaklarını çeşitlendirme ve yeni pazar olanaklarını artırma çalışmaları bağlamında ŞİÖ'nün potansiyelini incelemektir. Ayrıca çalışmada Türkiye'nin ŞİÖ'ye olası üyeliği hâlinde dış ticareti üzerindeki etkileri ve sahip olduğu önemli jeopolitik konumunu değerlendirerek uluslararası ticarete rekabet gücünü nasıl geliştirebileceğine dair değerlendirmelere yer verilecektir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde uluslararası ekonomik entegrasyonların tanımı, oluşum sebepleri, türleri, ülkelerin dış ticaretinde yarattığı etkiler incelenmiştir. İkinci bölümde uluslararası ekonomik entegrasyon örneklerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, Türkiye'nin üye olduğu uluslararası ekonomik kuruluşlar ve bu kuruluşlarla gerçekleştirdiği dış ticaret incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne olası üyeliğinin olumlu ve olumsuz olası etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla SWOT analizi yapılmıştır.

1. ULUSLARARASI EKONOMİK ENTEGRASYON

Uluslararası ticarete serbestleşme, bütünleşme kavramı çerçevesinde gerçekleşmektedir. Ekonomik bütünleşme; birleşme yolundaki ekonomilerde ticarete engel olan kısıtlamaları kaldırarak ticaretin serbestleşmesi aracılığıyla bir ortak bir pazar meydana getirmek şeklinde tanımlanmaktadır (İncekara ve Savrul, 2011). Bu bölümde uluslararası ekonomik bütünleşmenin tanımı ve kapsamının ne olduğuna, uluslararası ekonomik bütünleşme türlerine, ekonomik bütünleşmenin dış ticaret üzerindeki etkilerine değinilecektir.

1.1. Tanımı ve Kapsamı

Dünya ekonomisinde son zamanlarda önemi daha çok anlaşılan küreselleşme olgusu, esasen 19'uncu yüzyıldan günümüze dek devam eden bir süreçtir. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde özellikle de 1980'li yıllardan sonra teknolojiye ortaya çıkan gelişmeler sonucunda hız kazanmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra insan hareketliliği, sermaye hareketliliği, enerji hareketliliği ve emek hareketliliği de küreselleşmenin hız kazanmasında önemli rol oynamıştır (Thurow, 1997).

Küreselleşme, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlardaki gelişimlerin ulusal sınırları aşarak uluslararası sınırlara yayılmasıdır. Ekonomik alanda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ekonomik politikalar giderek benzer hâle gelmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dünya ekonomik sisteminde ve özellikle de ticaretteki serbestleşme eğilimleri daha da artmıştır. Uluslararası ekonomik ilişkilerde eski korumacı anlayış yerini serbest ticaret anlayışına bırakmıştır (Karluk, 2013).

Dünya savaşlarıyla birlikte uluslararası ticarete meydana gelen sorunların çözümü noktasında gerek güven ortamının yeniden inşa edilmesi ve gerekse ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesi adına önemli gelişmeler yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ticarete serbestleşme çabaları uluslararası bütünleşme süreçlerini de beraberinde getirmiştir. Bu bütünleşme süreçlerinden biri de

ekonomik alanda yaşanmıştır. Ekonomik entegrasyonlar ile ülkeler kendi aralarındaki ticareti serbestleştirme çabası içerisinde bulunmaktadır (Çolak ve ark., 2008). Bunun yanı sıra ülkeler küreselleşen dünya ticaretinde söz sahibi olmak adına ekonomik bütünleşmelere yönelmişlerdir. Bu yönelim ile beraber aralarındaki ticaretin hacminin de artması sağlanmaktadır (Aktaş ve Yılmaz, 2008).

Kapsamına dair hiçbir açıklama olmayan bütünleşme, işbirliği, organizasyon, teşkilatlanma gibi çok yönlü bir sözcüktür. Ekonomik boyutta bütünleşme ise üretim faktörlerinin eşitlenmesi olarak ifade edilmektedir (Ertürk, 2006).

Ekonomik entegrasyon, birliğe dâhil olan ülkeler arasında gerçekleştirilen ticaretteki engellerin kaldırılması yoluyla pazar kapasitesini genişleterek birlik içinde üretimin daha etkili ele alınmasına ve bölgeye büyük ölçekte yabancı sermaye yatırımının çekilmesine imkân tanımaktadır (Çeştepe ve Mıstaçoğlu, 2010).

Ekonomik entegrasyon, bir takım siyasi ve iktisadi elemanların bileşkesinden meydana gelmektedir. Buna göre ekonomik entegrasyonlar, içerisinde yer alan muhtelif devletlerdeki ekonomik yapılanmalar arasındaki çifte standartı ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için kurulmaktadır (Balassa, 1987).

Diğer bir tanım ile ekonomik entegrasyon, birbirine bütünleşik ekonomilerde ticari ve üretim etkenlerinin hareket serbestliğinin temin edilmesi, sınıflar, bölgeler ve entegrasyona üye ülkeler açısından fırsat eşitliğinin oluşması anlamını ifade etmektedir (Myrdal, 1959).

Ekonomik birleşmeler kavramı uluslararası iktisatta ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla birbirlerine yakınlaşmalarını ifade etmektedir. Türkiye bu kavramı Gümrük Birliği ile (1 Ocak 1996) tanımıştır (Bakkalcı, 2002).

Ekonomik bütünleşme kavramı ile ilgili çeşitli tanımlamalar olsa da bu tanımlamalar esasen benzer noktalara temas etmektedir. Bu tanımlamalara göre ekonomik bütünleşme bir işbirliği sürecidir ve iktisadi birleşmeler neticesinde mal, hizmet ve üretim faktörleri serbestçe dolaşacaktır (İncekara ve Savrul, 2011).

Ekonomik bütünleşmeler çerçevesinde gerçekleştirilen iktisadi birleşmeler ülke sınırlarındaki farklı bölgelerin bütünleşmesi şeklinde olabileceği gibi farklı ülkelerin bir bölgede birleşmesi ve farklı bölgelerdeki grupların birleşimiyle oluşan ekonomik birleşmelerdir (Kılıç, 2002).

Ekonomik bütünleşme sürecinin başarıyla tamamlanabilmesi için ülkelerin aynı coğrafyada yer almaları önemlidir. Üye ülkelerin ekonomik, siyasi ve hatta yeri geldiğinde sosyal karakterlerinin de benzeşmesi gerekmektedir. Bu süreçte üyeliğe aday ülkelerin benzerliği çeşitli ölçütlerin şart koşulmasıyla sağlanmaktadır (İncekara, 1995). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik bütünleşme çerçevesinde birleşmelere dâhil olmalarının farklı sebepleri bulunmaktadır. Gelişmiş olan ülkeler iktisadi birleşmeler yoluyla karşılaştırmalı üstünlüğe göre üretimdeki verimlilik etkinliklerini arttıracak ve pazarlarının genişlemesini sağlayacaktır. Gelişmekte olan ülkeler ise ekonomik kalkınma ve sanayileşmenin artırılması amacıyla iktisadi birleşmelere dâhil olmaktadır (Küçükahmetoğlu, 2000).

Ekonomik bütünleşmenin başarılı olmasının şartı birleşme kararı almış ülkelerin kapasitesine, ekonomik gücüne, dış ticaret potansiyeli vb. etkenlerle beraber ülkelerin ekonomik birleşmeye hazır olmaları ve bu konuda çaba göstermelerine bağlıdır. Başarıya ulaşılmış bir birleşmesiyle hedef, bütünleşmeye üye her ülkenin asgari faydalanmasını sağlamaktır. Ekonomik kazanımlarla birlikte uluslararası alanda da söz sahibi olunmalıdır ve dünya kaynakları birleşmeye taraf ülkelere aktarılmalıdır (Sarı, 2005).

1.2. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)

Serbestleşmeye engel olarak, ticaretteki engeller ve ihracat karşıtı eğilimler ihracatın gelişim potansiyelini olumsuz etkilemektedir (Santos, 2004). Ticari serbestleşme, kalkınmayı arttırmaklar beraber kalkınmanın faydalarını görme noktasında temel basamakları belirlemede önemli rol oynar (Winters, 2003).

Küreselleşme sürecinde, ticaretin serbestleşmesi neticesinde uluslararası ticaret kapasitesi ve ekonomik faaliyetler artmaktadır (Karl, 2005). Bu süreç içerisinde, dünya ekonomisinde büyüme, ticaretin serbestleşmesi ve rekabetin artması gibi durumlar ortaya çıkması, ülkeler arasında gerçekleştirilen ticaretteki engellerinin azaltılması veya ortadan kaldırılması, serbest ticaret bölgelerinin oluşturulması ve bölgesel grupların kurulmasıyla çok sayıda ülkenin dünya ticaretinde yerini alması beklenmektedir (Eraltuğ, 1994). Bu bağlamda, Uluslararası Ticaret'te liberalleşme ile birlikte, ülkelerin ticari kazançlarını arttırmaları için karşılaştırmalı üstünlükleri baz alarak hareket etmesi gerekmektedir. Ayrıca üretim kabiliyeti yüksek ülkelere olan ilişkiler teknolojinin yaygınlaşmasını kolaylaştırmakta ve uluslararası rekabet, ulusal şirketleri üretimde daha faal olmaya zorlamaktadır (Yenipazarlı ve Erdal, 2010).

1929 Dünya Ekonomik Krizi ile açığa çıkan problemler, artık devletin ekonomiye müdahale etmesini reddeden klasik görüşün yerine yüksek tarifeler, ithalat kısıtlamaları ve yasaklar, yüksek oranlı devalüasyonlar ve ihracat teşvikleri ile iç ve dış dengeyi sağlamayı amaçlayan müdahaleci politikalara başvurulmasını zorunlu kılmıştır. Bu da, dünya ticaretinin azalmasına ve krizin tüm dünyaya yayılmasına neden olmuştur (İncekara, 1995).

İkinci Dünya Savaşından sonra küresel ekonomi üzerine toplantı yapılmış ve düzenli bir sistem hazırlanması üzerine çalışmalar başlatılmıştır. Uluslararası ekonomi ve finans sisteminin temeli 1944 yılında gerçekleştirilen Bretton Woods Konferanslarında atılmıştır. Uluslararası para sisteminin kurulmasının ardından Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası faaliyete girmiştir. Dünya bankasının kuruluş amacı, Avrupa ülkelerinin yeniden inşaya muhtaç olan ekonomilerini onarmak ve az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarına destek sağlamaktır. Uluslararası Para Fonu (IMF) ise uluslararası seviyede fon oluşturmak ve uygulamaları denetlemekle görevlidir (Seyidoğlu, 1993).

Dünya Bankası, başlangıçta II. Dünya Savaşı neticesinde zarar gören Avrupa'nın onarılması için faaliyet gösterse de, sonraları faaliyet alanını güncelleyerek az gelişmiş ülkelere proje ve program desteğine yönelik krediler

vermiştir. Bu kredilerin, vadeleri uzun ve faiz oranları düşüktür. Bu sebepten dolayı az gelişmiş ülkeler tarafından Dünya Bankası'nın destek kredileri çok rağbet görmüştür. IMF ise, ödemeler dengesinde açık olan ülkelere kredi vermek için faaliyet göstermektedir. Günümüzdeki amacı ise güncellenerek yapısal uyumun sağlanması adına kredi vermektir. Bretton Woods ile oluşturulan Para Sistemi'nin 1973 yılında geçerliliğini yitirmesine rağmen, IMF ve Dünya Bankası faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu süreç Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile tamamlanmıştır (Seyidoğlu, 1993).

Dünya ticaretini serbestleştirme çabaları 1947 yılında yapılan toplantıda GATT'ın oluşturulması ve 1948 yılında uygulanmasıyla başlamaktadır. Ticarete küreselleşme, üretimde küreselleşme ve mali küreselleşmeden daha eski bir olgudur. GATT, gümrüklerin aşamalı olarak indirilerek, sanayi mallarında uluslararası alanda serbest ticareti sağlamayı hedeflemektedir. Bu amaçla konferanslar düzenlenmiş, her konferans yaklaşık 2-3 yıl devam etmiştir. Üye sayısı yirmi üçtür. GATT'ın amacı dünya ticaretini serbestleşmesini temin etmektir (Şanlı, 2004).

GATT, dünya ülkelerinin arasındaki ticareti çok taraflı tarifeler uygulayarak geliştirmeye çalışmıştır. GATT'ın kuralına göre üyeler, karşılıklı taviz ilkesine dayanarak anlaşma sağlarlar. İhracat yapan ülkeler, ticaret yapacağı ülkelere gümrük vergisi indirimi niyetlerini belirtirler. Ülkeler karşılıklı taviz vererek anlaşma sağlarlar ve ihracat mallarının ticareti bu yolla geliştirilir (Gürkan, 2001).

Uruguay Turu sürecinde yalnızca sekreteryaya ile faaliyet gösteren GATT, örgütsel bir yapı şeklini almış ve 1 Ocak 1995 tarihinde itibaren Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) dönüşmüştür (Gürkan, 2012).

1.2.1. GATT'ın Amaçları

GATT ile tarife dışı engellerin bütünüyle ortadan kaldırılması ve tarifelerin aşamalı olarak uygunlaştırılması zorunluluğu amaçlanmaktadır (Hoekman ve Kostecki, 1995).

Uluslararası ticaretin sistemleştirildiği GATT'ın amaçları aşağıdaki gibidir (Karaca, 2012) :

- Üye ülkelerin yaşam kalitesini yükseltmek
- Dünyada üretim kaynaklarının etkin kullanımını sağlamak
- Üye ülkelerde istihdamı arttırmak
- Üye ülkeler arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmek
- Üretimin ve uluslararası ticaretin gelişimine katkı sunmak
- Tarifeler ve uluslararası ticarete koyulan diğer ayrımcı engelleri azaltmak

Gümrük tarife oranlarında indirim ve uluslararası ticareti kısıtlayıcı engelleri ortadan kaldırmak için GATT kapsamında 8 toplantı yapılmıştır. Bunlar sırasıyla Cenevre (1947), Annency (1949), Torguay (1951), Cenevre (1956), Dilon (1960-61) , Kennedy (1964-67), Tokyo (1978-79), Uruguay (1986-94) ve son olarak 1995 MAI (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması) görüşmeleri yapılmıştır. Bu görüşmelerden en önemlisi Uruguay Round'u olup, söz konusu müzakereler sonucunda GATT'ın temelinde bir takım değişiklikler yapılmıştır (Minibaş, 1998). Uruguay'ın başkenti Punta del Este'de 1986 yılının Eylül ayında başlayan çok taraflı ticaret müzakereleri 15 Nisan 1994 tarihinde Fas'ın Marakeş kentinde Türkiye'nin de dâhil olduğu üye ülkeler tarafından "Dünya Ticaret Örgütü" (DTÖ) Anlaşmasının imzalanmasıyla sona ermiş ve anlaşma 01.01.1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Vellas ve Becherel, 1995).

Dünya ticaretinin geliştirilmesi adına atılan bu adımlar, üye ülkeler arasındaki ticarete engellerin ortadan kalkmasına, yüksek maliyet ile üretilen malların yerine üye ülkelerden daha ucuzlarının temin edilmesiyle fiyatların düşmesine, böylelikle elde edilen kaynak tasarrufunun uluslararası ticarete değerlendirilmesine yardımcı olurken, bütünleşme sonucunda pazarların genişlemesine ve rekabetin artmasına katkı sağlamaktadır (Tuna, 1995).

Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler açısından değerlendirilme yapıldığında; Gelişmiş Ülkeler açısından GATT fonksiyonlarını yerine getirmektedir. Söz konusu ülkeler arasında ticaretteki tarife ya da tarife dışı engeller aşama aşama kaldırılmakta

ve üretilen mallar birbirleriyle rekabet edebilecek düzeyde olduğu için ticaret hacmi genişlemektedir. Ancak Gelişmekte Olan Ülkeler açısından değerlendirilme yapılırsa; GATT bu ülkelere fazla yükümlülük getirmezken, tarifelerin aşama aşama kaldırılması, Gelişmiş Ülkelerle aynı eşit güce sahip olmayan Gelişmekte Olan Ülkeleri zarar vermektedir. Çünkü bu ülkelerin ihraç ettikleri tarım ürünleri, bütün ülkelerde korunmaya tabidir. Gelişmekte Olan Ülkeler mallarını dünya piyasalarına ancak ek bir ihtiyaç durumunda pazarlayabilmektedir, hammadde ihracatı konusunda da dünya piyasalarından gerekli tavizleri elde edememektedirler (Ertürk, 1996).

1.2.2. GATT'ın ilkeleri

GATT dört temel üstüne bina edilmiştir. Bu ilkeler aşağıdaki gibidir (Seyidoğlu, 1993) :

- **En çok kayırılan ülke ilkesi:** Üye ülkelerden biri bir diğer ülkeye gümrükte kolaylık gösteriyorsa, bu kolaylığı üçüncü ülkelere de göstermek mecburiyetindedir. Bu ilkenin temel amacı, ihracat gerçekleştiren ülkenin çıkarlarını korumaktır. İstisna olarak eğer ülkeler iktisadi bir birliğe dâhilseler (AB, NAFTA vb.) birlik dışında kalan ülkeye bu kuralı uygulamak mecburiyetinde değildirler.
- **Fiyat mekanizmasına sadakat kuralı:** Gümrük tarifeleri tatbik edilirken, ticarete uygulanan kotalar, sert koruma araçları kullanılmaz. Bu tarifeler, hem korumayı hem de rekabetin doğurduğu olumlu etkileri iyileştirmeyi benimsemiştir. Bu ilke ile piyasa mekanizması uluslararası ticarete her zaman korumacılığın önünde tutulmuştur (Şanlı, 2004).
- **Ticaret savaşına aykırılık kuralı:** Uluslararası ticarete sergilenen aşırı korumacı politikalar nedeniyle ticaret olumsuz etkilenerek hacmi daralacaktır (Şanlı, 2004). Bu ilkenin amacı, katı koruma önlemlerinden sıyrılıp uluslararası ticareti serbestleştirmek adına ılımlı yaklaşımlarda bulunmak ve ülkelerin yaşam kalitelerini arttırmak için çabalamaktır (Seyidoğlu, 1993).

- **Ticarete konan kısıtlamaları giderek azaltma kuralı:** Uluslararası ticaretin serbestleştirilme uygulamalarından GATT, üyesi olan ülkelerin tamamı için ortak tarifelerin uygulanmasını esas almaktadır. Üyeleri arasındaki gümrük tarife uygulamalarının indirilmesi amaçtır. Ancak bölgesel bütünleşme sağlandığı durumda üye ülkeler kendi aralarında ticarete serbestlik sağlarken, dışarda kalan ülkelere karşı bir takım engeller koyarlar. GATT'a üye ülkelerin diğer ülkelere karşı kota uygulaması sadece ekonomik kriz yaşanması hâlinde geçici olmak şartıyla mümkün olur (Şanlı, 2004).

1.2.2.1. GATT Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri

GATT kapsamında yapılan tarife indirim turlarına Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri başka bir deyişle Ticaret Turu (Raunt) denir. GATT'ın kurulduğu günden bu yana ticaret turlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. GATT kapsamındaki çok taraflı ticaret görüşmeleri ilk olarak, 1947 yılında başlamış olup Cenevre'de gerçekleşmiştir. İlk turdan sonra, görüşülen konular ve görüşen taraflarda değişiklik olduğu gibi izlenen yöntemlerde de önemli değişiklikler olmuştur. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine yönelik en önemli adımlar bu müzakerelerde atılmıştır (Seyidoğlu, 1993).

GATT üyesi ülkeler arasında yapılan gümrük tarife indirim turları aşağıdaki gibidir (Karluk, 2014) :

- a) Cenevre Müzakereleri (1947) :** GATT, 23 ülkenin katılımıyla 30 Ekim 1947'de Genel Anlaşma imzalanmak suretiyle uluslararası bir kuruluş olarak kurulmuştur. Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle tarife indirimleri gündem konusu olmuş ve çok taraflı ticaret müzakerelerinin ilki Cenevre'de yapılarak ticareti sınırlandıran önlemlerin kaldırılması kararlaştırılmıştır. Bu müzakerelerde gündem tarifelerdir.
- b) Annecy Müzakereleri (1949) :** Adını Fransa'nın Annecy kentinden alan bu tur 1949 yılında 5 aylık bir süreçte 13 GATT üyesi ülke arasında 5.000 adet türünde tarifelerde ciddi indirimler uygulanmıştır. Bu turda da gündemi tarifeler oluşturmaktadır.

- c) **Tooquay Müzakereleri (1950 - 1951):** Üçüncü çok taraflı ticaret müzakeresi olan Tooquay Turu Güney İngiltere'nin Torquay şehrinde yapılmış ve 8 ay (Eylül 1950 – Nisan 1951) sürmüştür. Tur'da 8.700 tarifede 1948 yılındaki tarifelere göre yüzde 25 oranında indirim yapılmıştır. Bu tura 38 ülke katılmıştır.
- d) **Cenevre Müzakereleri (1956) :** Mayıs 1956'da Cenevre'de 26 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen ve 2,5 milyar dolar değerindeki mallarda tarife indirimi gerçekleştirilen müzakerelerdir.
- e) **Dillion Müzakereleri (1960 - 1962) :** ABD Hazine Bakanı Douglas Dillion'un teklifiyle 26 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Müzakere iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm AET üyesi ülkeler ile tek bir tarife indirimine yönelik yapılmıştır. İkinci bölüm, genel tarife biçiminde olup 4.400 tarife pozisyonunda 4.9 milyar dolarlık ticaret hacmini kapsamıştır.
- f) **Kennedy Müzakereleri (1964 – 1967) :** Kennedy turu 62 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Taraflar ABD ile AET'dir. 1958 yılında Roma Anlaşmasının yürürlüğe konulmasıyla Batı Avrupa'da ortak bir Pazar oluşturulmuş ve ABD üçüncü ülkelere uygulanan ortak gümrük tarifesi nedeniyle bu pazarın dışında kalmıştır. ABD Kongresi, Batı Avrupa'daki pazara girmek amacıyla çalışmalarını yoğunlaştırarak nihayet 1962 yılında Ticareti Geliştirme Yasası'nı kabul etmiştir. Yasaya göre ABD Başkanı tarifelerde yüzde 50 oranına kadar indirim yapmaya yetkilendirilmiştir. Bu yetki ile Başkan John F. Kennedy tarife görüşmelerinde bütün tarifeler için yüzde 50 indirim uygulanmasını, ABD ile AET'nin uluslararası ticaretteki paylarının yüzde 80'den fazla olan kalemlerdeki gümrüklerinin ise tamamen kaldırılması teklifini ileri sürmüştür. GATT üyeleri Başkan'ın bu teklifine dayanarak 1964 yılında yeni tarife görüşmesi yapılması kararı almışlardır. Görüşmeler 53 üye ülke arasında yapılmıştır. Bu ülkelerin dünya ticaretindeki payları yüzde 80'dir. Tur, 16 Mayıs 1967'de tamamlanmış ve 30 Haziran 1967 'de anlaşma imzalanmıştır.

g) Tokyo Müzakereleri (1973 – 1979) : ABD, AT ve Japonya'nın birlikte aldığı karar ile 12 Eylül 1973 tarihinde Japonya'nın Tokyo şehrinde başlamıştır. Sanayi ve tarım ürünlerinde uluslararası ticarete engel olan tüm önlemlerin ele alınması kararlaştırılmıştır. Tokyo müzakerelerinde sanayileşmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkelere mutlaka bir gümrük indirimi yapmaları beklentisi içerisine girmişler ve en az gelişmiş ülkelerin durumuna özel önem vermişlerdir. Müzakereler 12 Nisan 1979 tarihinde sonuçlandırılmıştır. Tokyo müzakerelerinde GATT üyesi olan ve olmayan 99 ülke katılım sağlamıştır. 1983 yılında Brüksel'de imzalanan Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi Hakkında Uluslararası Sözleşme 1988 yılında yürürlüğe girmiştir.

h) Uruguay Müzakereleri (1986 – 1993) : Üye ülkelerin Ticaret Bakanları toplantısı ile başlayan Uruguay Çok Taraflı Müzakerelerinin (Uruguay Turu) 4 yıl sürmesi planlanmaktayken 8 yıl sürmüştür. Uruguay Turu, ortalama tarifelerde sadece küçük miktarlarda kısıtlama yapmasına rağmen, entelektüel sermaye, hizmetler ve tarım alanlarında ticari liberalleşmeyi genişleterek önemli bir açılım yapmıştır (Chan ve Dang, 2010).

GATT kuralları ve anlaşmaları, dünya ticaretinin değişen koşullarına uyum sağlamak amacıyla Uruguay Turu'nda güncellenmiştir. Uruguay Turu'ndan önceki müzakerelerde gümrük vergilerinin azaltılması hedeflenirken Uruguay Turu'nda bu hedefin yanında dünya ticaretindeki kural ve disiplinlerin kuvvetlendirilmesine yönelik ve tüm ülkelerin taraf olduğu 29 anlaşma, bir paket halinde kabul edilmiştir (Karaca, 2012).

Uruguay Turunda, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma teknoloji üreticisi ülkeler açısından getirisi olan bir anlaşmadır. Ancak anlaşmanın geliştirmekte olan ülkeler için aynı anlamı taşıdığı söylenemez. Teknoloji üretiminde yeterli alt yapı ve donanımına sahip olmayan ülkeler bu anlaşma ile gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaya devam edeceklerdir (Bayraç, 2003).

GATT, dünya ticaretinin hacminde artışta önemli bir rol oynasa da uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi çalışmalarının yoğun olarak sürdürüldüğü bu süreçte daha da etkin bir yapıya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla Uruguay Görüşmelerinde, yeni bir yapının oluşturulması kararlaştırılmıştır. GATT yerine Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur. DTÖ, 1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Dünya Ticaret Örgütü, 1 Ocak 1995'te kurulmuş olup GATT'ın devamı niteliğindedir (Akalin, 1994). DTÖ'nün kurulması uluslararası ticarete uygulanacak kurallar ve anlaşmazlıkların çözümü hukuki bir temele dayandırılmıştır (Güran ve Aktürk, 2001).

1.2.3. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

DTÖ, ülkeler arasındaki ticaret kurallarını düzenleyen uluslararası bir kuruluştur. DTÖ'nün amacı, mal ve hizmet üreticilerine yardım etmek, ihracatçı ve ithalatçıların faaliyetlerini yönetmelerine destek olmaktır (http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e.htm, Erişim Tarihi: 11 Ekim 2017).

GATT, geçici bir anlaşma niteliğindedir. Amacı, sanayi malları üzerindeki ticareti serbestleştirmek, ticaretin önündeki tarife ve tarife dışı engelleri kaldırmaya odaklanmış bir anlaşmadır; Ancak DTÖ daha kapsamlı olan, yaptırım gücü yüksek, sanayi mallarının yanı sıra tarım, tekstil, hizmetler ticareti ve fikri mülkiyet haklarını da içine alan kurumsal bir yapı olarak kurulmuştur. Dünya ticaretini serbestleştirmek öncelikli amacı olan GATT'ın yerine kurulan DTÖ, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu ile üçlü bir birlik oluşturmaktadır (Karaca, 2012).

DTÖ Anlaşması, DTÖ'yü yasal kimliği, yasal gücü, ayrıcalıkları ve dokunulmazlığı ile uluslararası bir organizasyondur. Ayrıca ona karar verme mekanizması, kurumsal kimlik ve ayırt edici fonksiyonlar kazandırmıştır (Matsushita ve ark., 2005).

1.2.3.1. DTÖ'nün amaçları

DTÖ'nün amaçları GATT ile benzerlik göstermektedir ve aşağıda belirtilmektedir (Melemen, 2008) :

- GATT' dan devralınan anlaşmaların uygulamak, yönetimi ve işleyişini sağlamak
- Yeni yapılacak olan çok taraflı görüşmeler için bir forum oluşturulmak ve ticareti serbestleştirmek için yeni alanlar oluşturmak
- Üyeler arasında oluşabilecek anlaşmazlıkları hızlı ve etkin bir şekilde çözmek için arabuluculuk vazifesi görmek
- Üye olan ülkelerin uluslararası ticaret politikalarını denetlemek
- Daimi bir yapı olarak IMF, Dünya Bankası ve bağlı kuruluşlarla işbirliği içinde olmak
- Uluslararası ticaret sisteminden faydalanmalarını sağlamak amacıyla gelişmekte olan ülkelere ve dönüşüm ekonomilerine yardımcı olmak
- Sanayileşirken çevrenin de korunması için üye ülkeler ile işbirliği yapmak
- Damping uygulayan ülkelere karşı anti-damping uygulamalarını düzenlemek
- Tarifeli engelleri düşürürken, tarife dışı engellerin sayısını üye ülkeler arasında azaltmak
- Fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunmasını sağlamak
- Çalışma şartlarının iyileştirilmesi için uygulamalar geliştirmek

1.3. Ekonomik Entegrasyonların Oluşma Sebepleri

Ekonomik entegrasyonlar, genel kanıya göre siyasi açıdan bağımsız ülkeleri ekonomik açıdan birbirine bağımlı hale getirir (İncekara, 1995). Ekonomik entegrasyon diğer bir deyişle en alt basamaktan en üst basamağa; ticareti engelleyici unsurların ortadan kaldırılması, yani ticaretin entegrasyonu; ülkelerarası faktör hareketlerine serbestlik kazandırılması faktör entegrasyonu, ulusal ekonomi politikalarının uluslararası ilişkileri güçlendirecek şekilde uyumlu hale getirilmesi politika entegrasyonu ve son olarak da bunların birleştirilmesi sonucu tam entegrasyondur (Ertürk, 1997).

Entegrasyon girişimleri II. Dünya Savaşı sonrasında daha sık görülmeye başlanmış; 1960'lı yıllardan sonra hız kazanmıştır. Ancak uluslararası ticarete etkisi bakımından asıl gelişime, 1980 yılından sonra ülke ekonomilerinde büyüme, gelişme ve uluslararası rekabetin artmasıyla ortaya çıkmıştır. Ekonomik bakımdan küreselleşme ile eş zamanlı meydana gelen bölge dâhili entegrasyonların ivme kazanmasının nedeni, ülkelerin zorlaşan rekabet koşullarını birlik dâhilinde daha kolay aşmaya çalışmaları ve ortaya çıkacak yeni pazar fırsatlarını değerlendirerek verimlilik artışı sağlama çabalarıdır (Kara, 1996).

Ekonomik Entegrasyonun sebepleri aşağıdaki gibidir:

- 1- Ülkeler, üretim kapasitelerini ve verimliliklerini arttırmak vasıtasıyla refah seviyesinin arttırılmasını temin edilmek için entegrasyona girilebilirler. Böylece ekonomik ve siyasi konularda kısmen bağımlı hâle gelirse de toplumun refahı teminat altına alınmış olacaktır.
- 2- Ülkelerin bölge dışında kalan gruplara karşı daha etkili bir rekabet gücüne sahip olarak, siyasi alanda daha etkin olmak istemeleri yani siyasi potansiyelin arttırılmak istenmesidir.
- 3- Coğrafi açıdan bir arada yaşayan komşu ülkeleri bir araya getirerek, aralarında meydana gelebilecek çıkar çatışmalarını önlemektir (Şanlı, 2004).

1.4. Uluslararası Ekonomik Entegrasyon Türleri

Ekonomik entegrasyonlar, entegrasyonun derecesine ve mahiyetine göre değişik şekilde olabilmektedir. Dünyada ekonomik entegrasyonlar ülkeler arası anlaşmaların sınırlarına ve anlaşma konularına göre çeşitlilik göstermektedir. En basitinden en kompleksine kadar tam entegrasyona doğru bağlayıcılık esasına göre bir sıralama yapılabilmektedir. Bu bağlamda en düşük bağlayıcılığı olan entegrasyon türü serbest ticaret bölgesidir. Ülkeler arasındaki en yüksek bağlayıcılığı olan entegrasyon türü ise iktisadi birliktir (Sabır, 2002).

Uluslararası ekonomik birleşme türlerini altı madde altında değerlendirebiliriz (Bayraktar ve Bayraktutan, 2004) :

1. Serbest ticaret bölgesi (STB)
2. Tercihli ticaret anlaşması (STA)
3. Gümrük birliği (GB)
4. Ortak Pazar
5. Ekonomik birlik
6. Parasal birlik

1.4.1. Serbest Ticaret Bölgesi

Bu entegrasyon türünde birliğe üye ülkeler, aralarındaki ticarete gümrük tarifeleri ve miktar kısıtlamalarını kaldırmaktadırlar. Ayrıca üçüncü ülkelere karşı kendi özel tarifelerini uygulamaktadırlar (Dura ve ark., 2015). Serbest Ticaret Bölgesinde üyelerin üçüncü ülkelere uyguladıkları özgün gümrük tarife oranları ticaret saptırıcı nitelikte olabilmektedir. Üçüncü ülkeler, bölge içerisinde en makul vergi oranına sahip ülkeye ihracat yaparak, bu ülke üzerinden bölgedeki diğer yüksek vergi uygulayan ülkeye geçebilmektedir. Bunun engellenmesi amacıyla ürünün ilk üretim yerlerinin yer aldığı menşe belgeleri düzenlenmektedir. Bu durumda ürünün menşei söz konusu düşük vergi uygulayan ülkenin tarife üzerinden değil, menşe ülke üzerinden uygulanacağından gümrük vergisinin farkı alınacak ve mağduriyet yaşanmayacaktır (Karluk, 2013).

Serbest ticaret bölgelerinin temel özellikleri aşağıdaki gibidir (Küçükahmetoğlu, 2007) :

- Serbest ticaret bölgesinde üye olan ülkelerin uygulamış olduğu tarifelerin farklı olması sebebiyle üçüncü ülkelere ihracat yapacakları zaman üye ülkelerden en düşük tarife uygulayan ülkeyi seçerler. Sonuç olarak düşük tarife uygulayan ülke gümrük geliri elde ederken diğer ülkeler bu gümrük vergisinden mahrum kalırlar. Bölge ülkeleri tarifedeki bu indirimler dolayısıyla gelir kaybı yaşanma

olumsuzluğunu bertaraf etmek amacıyla tarife oranlarını birbirlerine yaklaştırırlar.

- Serbest ticaret bölgesi ülkeleri dış ticaret politikası faaliyetlerinde kapsamlı olan entegrasyonlara kıyasla daha esnek bir yapıya sahiptir. Bölge ülkeleri uluslararası pazarda fiyat rekabeti potansiyellerini arttırmak için ithal girdilere uygulanan tarifeleri azaltabilirler. Bununla birlikte bölge dâhilinde meydana gelecek ticaret sapmasına sebep olacak pahalı ithalattan kurtulmak amacı ile tarife indirimini yoluna gidebilirler.
- Serbest ticaret bölgesinde üyeler arasında tarife politikaları kapsamında eşgüdüm olmadığından dolayı pazarlık kabiliyetleri yeterli değildir.
- Serbest ticaret bölgesinde yer alan üreticilerin ulusal korumacı tavırları dış ticaret politikalarına engel oluşturabilmekte ve ticaret sapmasına yol açabilmektedir.
- Serbest ticaret bölgeleri en çok görülen ekonomik entegrasyon türlerinden biridir. Dünya üzerinde en başarılı serbest ticaret bölgeleri EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Birliği) ve NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması)'dır (Dent, 1997).

1.4.2. Tercihli Ticaret Anlaşması

Tercihli Ticaret Anlaşmalarında taraf ülkeler, tek taraflı ya da karşılıklı olarak belirli mallar üzerindeki gümrük tarifelerini indirmektedirler (Dura ve ark., 2015). Kapsam itibarıyla en dar entegrasyon şeklidir (Seyidoğlu, 2007). Bu anlaşmalar DTÖ üyesi ülkeler arasında uygulanamaz. Bunun sebebi, en çok kayırılan ülke kuralı (MFN) gereğince diğer DTÖ üyesi ülkelere yönelik ayrımcılık uygulanamaz. Eğer bir ülkeye vergi indirim yapılacaksa bunu diğer DTÖ üyesi ülkelere de aynı oranda yapmak zorunluluğu vardır (Karlık, 2013).

Tercihli Ticaret Anlaşmaları ile birlikte, başka ülkelerin pazarlarına daha uygun koşullarda ulaşabilmekte ve ticaret engelleri aşılmaktadır. Söz konusu

anlaşmalar uluslararası ticaret sisteminin kapsamına girmeyen konularda da ikili ya da bölgesel seviyede gelişimi desteklemektedirler (Ziegler, 2003).

Tercihli Ticaret Anlaşmalarının, ülkelerin ekonomik özellikleri ne olursa olsun iki ya da daha fazla ülke için ekonomik fayda sağlayan bir küreselleşme aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlaşmalar, sınırlı mülkiyet alanlarına hitap etmelerine rağmen sık sık yanlış bir şekilde ‘serbest ticaret alanı’ olarak tanıtılmaktadırlar (Robertson, 2008).

Modern Tercihli Ticaret Anlaşmaları, önceki anlaşmaların sahip olmadığı özellikleri sunmaktadırlar. 1995’den önceki anlaşmalar yalnızca mal ticaretini kapsamakta ve daha çok tarife serbestliğini içererek serbest ticaret alanları ve gümrük birliklerinden oluşmaktaydılar, DTÖ’nün kurulmasından ve çok taraflı ticaret anlaşmalarının artmasından sonra hizmetler ticareti ve ticaretle ilgili fikri mülkiyet hakları gibi düzenleyici konuları da kapsamaya başlama eğilimi göstermişlerdir (Horn ve ark., 2010). Gümrük birliği içerisindeki ve gümrük birliğinin dışındaki fiyatlar arasındaki farklılıklar (bütün gümrük birliği ülkeleri arasında yaygın olarak) gümrük birliğinin genel dış tarifelerini belirlerler (Krishina, 2005).

İlk oluşan Tercihli Ticaret Anlaşmaları, günümüzde imzalanan üçüncü nesil anlaşmalara nazaran daha dar kapsamlıydılar. Günümüzdeki Tercihli Ticaret Anlaşmaları ise gümrük duvarları sorunun da ötesine geçip, menşei kuralları, anti-damping, rekabet kuralları, sosyal mevzular, yatırımlar, bilimsel işbirliği, anlaşmazlıkların çözümü gibi çok geniş konuları kapsamalarına almışlardır (Candaş, 2010).

1.4.3. Gümrük birliği

Gümrük Birliği, üye ülkeler arasındaki ticarete tarife ve tarife dışı engellerin kaldırıldığı ve üçüncü ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uyguladıkları ekonomik entegrasyon türüdür (Şentürk, 2014). Tercihli Ticaret Anlaşması ve Serbest Ticaret Anlaşmasına kıyasla daha geniş kapsamlıdır (Karluk, 2013).

Gümrük birliklerinin ilk uygulamaları Avrupa’da sanayi devrimi dönemine denk gelmektedir. Bu bakımda serbest ticaret bölgelerinden daha eski ve genellikle politik önceliklerle kurulmuşlardır (Andriamananjara, 1984). Uluslararası arenada kurulan ilk Gümrük Birliği Alman Gümrük Birliği’dir. 1834 yılında 18 Alman devleti arasında oluşturulan Alman Gümrük Birliği 1870 yılında Almanya’nın birleşmesine katkı sağlamıştır. 1847 yılında Moldova ve Eflak arasındaki gümrük birliği Romanya’nın kuruluşuna ön ayak olmuştur. 1932 yılında Belçika, Hollanda ve Lüksemburg Benelüks grubunu oluşturmuşlardır. Bu birlik 1960 yılında fiilen aralarında gümrük birliğini uygulamışlardır. Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) arasındaki iktisadi bütünleşme türü de Gümrük Birliği’dir (Ertürk, 1998).

Gümrük birliği türündeki ekonomik entegrasyon modeli entegrasyon teorisinin esasını da teşkil etmektedir. Bu bağlamda entegrasyon teorisine ilk katkılar Adam Smith (1776), Frank Taussig (1892) ve Robert Torrens (1844) tarafından yapılmıştır. Smith’e göre iki ülke arasındaki ticarete gümrük vergilerinin ortadan kaldırılıp üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanması hâlinde, gümrük birliği kuran ülkelerin üretici ve satıcıları bu durumdan büyük kazanç sağlayacaklardır (Baldwin, 2008).

Smith’ten sonra en önemli katkıyı Jakob Viner yapmıştır. Viner, 1950 yılında Gümrük Birliği Meselesi isimli eseri kaleme almış ve ekonomik entegrasyonları ilk kez ayrı bir konu olarak incelemiştir. Viner, gümrük birliği anlaşmasının ticaret saptırıcı etkisine de değinmekte ve söz konusu anlaşmanın bir takım ülkelerin refahını olumsuz yönde etkileyeceğini ifade etmektedir (Bhagwati, 1999).

Tam rekabet ve ölçek odaklı sabit getiri varsayımları esasına dayanan klasik dış ticaret teorilerinin yerini 1970’li yıllardan sonra ölçeğe göre artış gösteren ve rekabet eksikliğini esas alan teori ve analizler almıştır. Bu gelişmenin sonucu olarak gümrük birliği ve entegrasyon teorisine de etki ederek yeni entegrasyon teorilerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Akkoyunlu, 2007).

1.4.4. Ortak Pazar

Gümrük birliğinden daha kapsamlı bir entegrasyon türüdür. Bu entegrasyon türünde üye ülkeler arasında üretim faktörlerinin, emek ve sermayenin serbest dolaşımını sağlar. Üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmaktadır (Seyidoğlu,1993). Ortak Pazar'ın ilk örneği 1957 yılında kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'dur (Karluk, 2013).

Ortak Pazar üretim faktörlerinin, emek ve sermayenin pazar içinde serbest dolaşımını sağlarken bu durum ekonominin durgunluk yaşadığı zamanlarda ihrac edilen emek sebebiyle işsizliğin de ihracı gerçekleşir. Bu durumun önüne geçebilmek adına üyeler arasında yalnızca ekonomik değil aynı zamanda siyasi birliğin de sağlanmış olması elzemdir (Töre, 2000).

Ortak pazara ait ilk örnek Roma Anlaşması (1957) ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) 'dur. AET, dört esas serbestliği konu edinmektedir. Bunlar kişilerin, hizmetlerin, sermayenin ve malların serbest hareketidir (Altomonte ve Nava, 2005). Tek Avrupa Senedi (1987) ile Ortak Pazar, Tek Pazar adını almıştır (Lloyd, 2005). Tek pazarın kapsamı ortak pazardan daha fazladır. Doğrudan ve dolaylı tüm serbest dolaşım engellerinin kaldırılmasını içermektedir.

1.4.5. Ekonomik Birlik

Ekonomik birlik, tam entegrasyon olarak nitelendirilmektedir. Ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanlarda üyeler arasında ortak politikalar izlenmektedir. Bu kapsamda bir sonraki adım olarak Ortak Para Kullanımı ve Ortak Merkez Bankası'nın oluşturulmasıdır (Karluk, 2013). Birliğe üye ülkelerin yapısal sorunları ile ilgili çözümler üretmek ve ekonomik dengesizlikleri düzenlemek için hukuki zeminde politikalar üretilmektedir (Seyidoğlu, 1993). Bu birliğe örnek olarak AB verilebilir. AB Gümrük Birliği sürecinden Ortak Pazar'a ve son olarak da siyasi birliğe dönüşmüş geniş kapsamlı ve karmaşık bir mekanizmadır (Gürkan, 2001).

Ekonomik birlikte ortak politika alanlarının kapsamı genişlediğinden dolayı politikaların devamlılığının sağlanması amacıyla uluslar üstü kurumların kurulması ve söz konusu politikalar ile ilgili yetkilerin de bu kurumlara devredilmesi söz konusudur (Dura ve ark., 2015).

Mal ve faktör piyasalarındaki entegrasyon, yalnızca gümrük engellerinin kaldırılması veya sermaye ve emek serbest dolaşımının sağlanmasıyla sağlanamamaktadır (Özpençe, 2009). Üye ülkelerdeki dört serbestiyle birlikte başka alanlarda da uyum sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda çevre sorunları gibi etkileri ulusal seviyede kalmayan, uluslararası seviyede politikalarla çözülmesi gereken konular, tek bir ülkenin ekonomik yeterlilik gösteremeyeceği, uluslararası kaynaklara ihtiyaç duyulan girişimler, topluluktaki rekabetçi yapıları ortadan kaldıran teknelci yaklaşımlara ve eşit olmayan büyüme süreçlerine karşı önlemlerin yer aldığı politikalar gibi konularda ülkelerin bütünleşme sağlamaları da gerekmektedir (Yardımcı, 2014).

1.4.6. Parasal Birlik

Parasal birlik, ekonomik birlik ile beraber gerçekleştirilmektedir. Parasal birlikte döviz piyasaları ve sermaye piyasaları entegre edilmektedir (El-Agraa, 2011). Parasal birlikte tek bir paranın olması koşulu yoktur. Burada temel koşul değiştirilebilirliği tam olan ve geri dönüşsüz, sabit döviz kurunun var olmasıdır. Ancak tek paranın kabulü birlik üyeleri arasındaki çevirme masraflarını ortadan kaldıracığından tercih edilmektedir (Akçay, 2006). Ekonomik ve parasal birlik ile tam entegrasyon süreci gerçekleşmektedir. Bu entegrasyondan sonra siyasi ve politik işbirliğine geçilebilir (Yardımcı, 2014).

Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB), diğer ekonomik entegrasyonların oluşmasını sağlayan şartların tamamının gerçekleştirilmesiyle oluşur. Ticarete ve üretim faktörlerinde serbestliğin sağlanması ve ortak bir para sistemi ile üye ülkelerin politikalarının merkezden yönetilmesi anlamına gelir. Parasal birliğin gerçekleşmesi için döviz kurunun ve sermaye piyasasının birliğinin temin edilmesi gerekmektedir. Döviz kuru belirlemelerinde üye ülkeler, ortak bir kur politikası ile döviz kurunu

sabitlemeye çalışarak kur birliği sağlanmaktadır. Sermaye piyasası birliği ise belli bir sınırdaki sermayenin dolaşımını serbest kılmak olarak ifade edilir (Tunçsiper ve Yakut, 1998). Ekonomik ve parasal birliğin tek örneği Avrupa Birliği (AB)'dir (Bochicchio, 2003).

1.5. Ekonomik Entegrasyonun Etkileri

Bölgesel entegrasyonla alakalı olarak neo-klasik yaklaşıma dayanan Gümrük birliği teorisinin belirlediği yapıda, ekonomik entegrasyonların refah etkileri iki bölümde ele alınmaktadır. Bu bölümlerden birincisi faktör donatımı, teknolojik seviyeyle talep yapısı gibi özelliklerin değişmediği varsayılarak, gümrük birliği kapsamındaki ülkelerin kaynaklarının yeniden dağılımı sebebiyle oluşan refah etkilerini konu alan statik refah etkileridir. İkinci bölüm ise ekonomilerin büyüme oranına etki eden statik analizde sabit kabul edilen faktör donatımı, talep yapısı, üretim kapasitesi, teknolojik seviye gibi bir takım faktörlerin gerçekte değiştiğini konu alan dinamik refah etkileridir (Akkoyunlu, 1998).

1.5.1. Statik Etkiler:

Statik etkiler bir defaya mahsus ortaya çıkmakta ve kısa vadeli etkiler yaratmaktadır. Bu etki, üretim ve tüketim etkilerinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır (Bakkalcı, 2002). Statik etkinin oluşabilmesi için üretim ve tüketimin, aynı anda elde edilen gelir dağılımının ya da kaynak dağılımının gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Karluk, 2015).

Ekonomik entegrasyonun etkileri konusunda ilk kez detaylı analizler yapan Jacob Viner olmuştur (Sabır, 2002). Viner analizlerinde ekonomik entegrasyonun üretim etkilerini dikkate almış ve tüketim üzerinde etkisi olmadığını varsaymıştır. Entegrasyona konu olan taraflar, üçüncü ülkelere karşı daha avantajlı bir ticaret yapmaktadırlar. Bu durum ticaret yaratma etkisi olarak adlandırılmaktadır. Bölgesel olarak birliğe ülkeler arasında ticaretin artması ile sonuçlanan bir süreci ifade etmektedir. Bununla birlikte ekonomik entegrasyonların statik refah etkisi ticareti geliştirmede üretim üzerinde olumlu etki bırakmaktadır (Seyidoğlu, 2007). Birliğe üye

ülkelerin kendi aralarındaki engelleri kaldırması söz konusu üye ülkelerin üçüncü ülkelerle olan ticaretlerinin azalması sonucunu doğurmaktadır. Bu da gümrük birliklerinin dünya refahını sağlamadaki olumsuz üretim etkisini yansıtmaktadır (Seyidoğlu, 2007). Birliğe dâhil üyelerin diğer ülkelerle ithalatında düşük maliyetli ticaret yapabileceği ülke yerine birlik ülkeleriyle ticaret yapmayı tercih edecek bu da olumsuz üretim etkisini arttıracaktır (Şanlı, 2004).

1.5.1.1.Üretim Etkileri

Ekonomik entegrasyonların ve bu bağlamda gümrük birliklerinin üretime etkileri, belli ürünlere olan taleplerin üçüncü ülke üreticileri ve ulusal üreticilerden ortak üretici ülkelere yönelmesi sonucu oluşmaktadır. Üretim etkilerini incelerken, birlik ülkeleri arasında ticaret hacmi bakımından olumlu ve olumsuz etkilerine değinilecektir. Ekonomik entegrasyon ile birlik üyesi ülkeler, yurt içinde yüksek maliyetler harcayarak üretebileceği bir ürünü, daha düşük maliyetle temin edebileceği diğer üye ülkelerden temin edebilmektedir. Bu etki olumlu üretim etkisi ve olumsuz tüketim etkisi olarak da değerlendirilebilmektedir. Bu etkiler refah arttırıcı niteliktedirler (Ünsal, 2005).

Gümrük birliklerinin ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkisinden söz edilirken bir takım varsayımlar ele alınmaktadır. Bu varsayımlar aşağıdaki gibidir (El-Agraa, 1994) :

- Mal ve faktör piyasalarında tam rekabet şartları geçerlidir.
- Ekonomideki tüm faktörler tam istihdam edilmektedir.
- Üretim faktörleri ülke dâhilinde tam hareketli, ülkeler arasında ise hareketsizdir.
- Fiyatlar maliyetler tarafından belirlenmektedir.
- Analizlerde üç ülke ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi ev sahibi ülkedir. İkincisi gümrük birliğinin diğer üyesidir. Üçüncüsü ise gümrük birliği üyelerinin dışında kalan ülkedir. Bu ülkeler dış dünya veya üçüncü ülkeler olarak adlandırılmaktadır.

- Üretim sabit maliyetlerle yapılmaktadır.
- Ulaştırma masrafları sıfırdır.
- Ad valorem gümrük vergileri uygulanmaktadır.

1.5.1.1.1. Ticaret Yaratıcı Etki

Birlik içerisinde üretimin yüksek maliyetle üretim yapan ülkeden daha düşük maliyetle üretim yapan ülkeye kayması ile oluşan olumlu ticaret etkisi ticaret yaratıcı olarak değerlendirilmektedir (Dura ve ark., 2015).

Tablo 1.1. Ticaret Yaratıcı Etki Durumu

Fiyatlar/Maliyetler	A Ülkesi	B Ülkesi	C Ülkesi
X malının birim fiyatı (TL)	50	40	30
Maliyet + A'nın %100 gümrük vergisi	50	80	60
Ortak Gümrük Tarifesi + %100	50	40	60

Kaynak: (Yardımcı, 2014)

Ticaret yaratıcı etki tablosunda verilen örnekte ilk satırda X malının maliyeti C ülkesinde bu ürünün daha düşük maliyetlerle üretilbileceğini göstermektedir. Aralarında gümrük vergisi yoksa A ülkesi X malını kendi ülkesinde yüksek maliyetlerle üretmek yerine C ülkesinden daha düşük maliyetlerle ithal edecektir. Eğer A ülkesi söz konusu X malı için %100 vergi uygularsa, maliyet yükseleceğinden A ülkesiyle ticaret tercih edilmeyecek ve ticaret yaratıcı etki kaybolacaktır. A ve B ülkelerinin aralarında gümrük birliği varsa bu iki ülke arasında ticaret yaratıcı etki geçerli olacak ancak C ülkesi bu birliğe dâhil olmadığından kendisine bu iki ülkenin herhangi biri tarafından ortak gümrük tarifesi uygulanacaktır. Uygulanan vergi oranına göre B ülkesinden ithalatın daha avantajlı olması durumunda C ülkesi B ülkesi üzerinden bu işlemi gerçekleştirecektir.

1.5.1.1.2. Ticaret Saptırıcı Etki

Gümrük birliğine taraf ülkeler içerisinde ticaretin en düşük maliyetle üretimi gerçekleştiren ülkeden daha yüksek maliyetle üretim ülkeye yönelmesine olumsuz ticaret etkisi veya ticaret saptırıcı etki denmektedir (Tinbergen, 1965).

Tablo 1.2: Ticaret Saptırıcı Etki Durumu

Fiyatlar/Maliyetler	A Ülkesi	B Ülkesi	C Ülkesi
X malının birim fiyatı (TL)	50	40	30
Maliyet + A'nın %50 Gümrük Vergisi	50	60	45
Gümrük birliği fiyatları	50	40	45

Kaynak: (Yardımcı, 2014)

Tablo 1.2’de görüldüğü gibi C ülkesi X malının üretiminde maliyet avantajına sahiptir. Aralarında gümrük birliği olan A ve B ülkeleri, birlik dışındaki üçüncü taraflara %50 oranında ortak gümrük tarifesi uyguladıklarında X malı B ülkesinden A ülkesine 40 TL ye C ülkesine 45 TL ‘ye girecektir. C ülkesi için A ülkesinden X malının ithalatı 50 TL iken B ülkesi ile ithalatında 40 TL olacaktır. Bu da C ülkesinin ticarete B ülkesine yönelmesini sağlayacaktır (Karluk, 2014).

1.5.1.2. Tüketim Etkileri

Gümrük birliği tesis edildikten sonra ticarete konu olan malların her zaman aynı miktarda tüketilmemektedir. Başka bir deyişle söz konusu mallara yönelik talep esneklikleri sıfır olarak kabul edilemez. Bir malı ithal ederken gümrük ödeniyorsa fiyatı da o ölçüde artacaktır. Birlik tesis edildiğinde gümrük vergisi ortadan kalkacağından fiyat düşmektedir. Eğer söz konusu mallarda talep esnekliği fazla ise ucuzlayan mala yönelik talep artış gösterir ve bu durumda tüketim etkileri meydana

gelir. Viner'in malların sabit miktarlarda tüketilme varsayımı terkedilerek Lipsey (1957), Meade (1956) ve Gehrels (1956) tarafından incelenmiştir (Ertürk, 2006).

1.5.1.3. Gümrük Birliğinin Ticaret Hadleri Üzerine Etkileri

Gümrük birlikleri üye ülkeler arasındaki gümrük vergilerinin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesinin uygulanması neticesinde fiyatları değiştirerek ticaret hadleri üzerinde etkili olmaktadır. Gümrük birliğinin ticaret hadleri üzerindeki etkileri ele alınırken ; birlik içinde verimliliğin artması, birliğin pazarlık gücünde meydana gelen değişiklikler, birliğin ekonomik büyüklüğü ve ticaretin birlik dışı ülkelere birlik içine dönmesi gibi konulara değinilecektir (Dura ve ark., 2015).

- **Birlik dâhilinde verimliliğin artması:** Birlik içerisinde verimliliğin artması, birliğin üretim maliyetlerinin düşmesine sebep olmaktadır. Ekonomide etkinliğin artması ve teknolojik yenilikler verimlilik artışını beraberinde getirmektedir. Maliyetlerdeki düşüş ticaret hadleri ve ödemeler dengesi üzerinde bir takım etkiler oluşturmaktadır. Söz konusu verimlilik artışı üçüncü ülkeler üzerinde de etkili olmaktadır. Eğer üçüncü ülkelerdeki maliyetlerde de düşüş olmazsa ticaret hadleri birliğin aleyhinde değişime uğrayacaktır. Birlik dışındaki kalan ülkeler, gümrük birliğinden ithal ettikleri ürünler için daha az ödeme yapacaklardır. Verimlilik artışı neticesinde üye ülkelerin gelirlerinde de artış olacaktır. Bu durum üçüncü ülkelere yapılan ithalatı da arttıracaktır. Üçüncü ülke mallarına olan talebin artması söz konusu ülkelerin mallarının fiyatlarını arttırmalarına sebep olacak ve ticaret hadleri üçüncü ülkelerin lehine değişecektir (Seyioğlu, 1993).
- **Birliğin pazarlık gücünde meydana gelen değişiklikler:** Birlik ekonomisinde kendi kendine yetme kabiliyeti artmaktadır. Üçüncü ülkelere bağımlılık oranı azalmaktadır. Bu durum birlik üyelerinin pazarlık kabiliyetlerinin artmasına sebep olmaktadır (Karluk, 2013).

- **Birliğin ekonomik büyüklüğü** : Birliğin ekonomik büyüklüğünden kasıt birliğin toplam üretim hacmidir. Birliğin toplam üretim hacmi ne kadar büyükse arz ve talep dengesini etkileyerek dünya fiyatlarını etkileme potansiyeli o kadar fazla olabilmektedir. Bu durumun tersi düşünüldüğünde küçük bir birlik sonsuz arz eğrilerinden dolayı ticaret hadleri aleyhine işleyecektir. Birlik ekonomisi büyüdükçe birlik arz eğrisi esnekliği artmakta, dış dünya arz eğrisinin esnekliği ise azalmaktadır (Kılıç, 2002).
- **Ticaretin birlik dışı ülkelere birlik içine dönmesi**: Birlik neticesinde ticaret sapması gerçekleştiğinde, birliğe dahil ülkelerin bir kısmı birlik tesis edilmeden önce yaptıkları ithalatı birliğe kaydırmaktadırlar. Böylelikle üçüncü ülkelerin mallarına olan talebin azalması söz konusu ülkelerdeki malların maliyetlerini düşüreceğinden ticaret hadleri birlik lehine dönüşecektir (Karluk, 2013).

1.5.2. Dinamik Etkiler

Viner'in ekonomik entegrasyon analizine refah etkileri statik olarak, kaynakların yeniden dağılımı, ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkileri bulunurken dinamik refah etkilerinde daha büyük bir pazar ortaya çıkarak, söz konusu entegrasyonun ekonomideki kaynak dağılımını etkilemek suretiyle uzun dönemde ekonomik büyümeye neden olduğu tespit edilmektedir (Steger ve Bretschger, 2004). Gümrük birliğine adım atan ülkelerde üretim kapasitesi ve kaynakların dağılımı değişime uğramaktadır. Gümrük birliklerinin asıl hedefi dinamik etkilerdir. Bu etkiler;

- Dış rekabetin artması,
- Ölçek ekonomileri,
- Döviz rezervlerinin artması,
- Yatırımları teşvik etmek
- Sanayileşme hızının artmasıdır. Bunlar ekonomik entegrasyonların dinamik avantajlarıdır (Akkoyunlu, 2007).

Ekonomik entegrasyonların dinamik avantajları olduğu gibi dinamik dezavantajları da mevcuttur (Sloman,1991) :

- Gümrük birliğine üye ülkeler arasında gelişmişlik düzeyinin farklı olması hâlinde üretim faktörleri bağıntılı olarak az gelişmiş üyelere gelişmiş üyelere yönelirler. Bunun nedeni, üretim faktörlerinin marjinal gelirlerinin gelişmiş ülkelerde daha yüksek olmasıdır.
- Gümrük birliğiyle oligopol piyasalarda artış yaşanır. Üye ülkelerin arasındaki işbirliğinin artması, oligopol yapısını doğurarak yüksek fiyatların oluşmasına sebep olabilmektedir.
- Gümrük birliği ile firma ölçeği büyüyecek ve büyük ölçekte üretici firmaların oluşmasına neden olacaktır. Böylelikle bürokratik ve pasif yapılar oluşmasına sebebiyet verir.
- Gümrük birliğinin idari masrafları yüksek olmaktadır.

1.5.2.1. Dış Rekabetin Artması

Gümrük birliğinden önce ülkeler ulusal ekonomilerini gümrük engelleri ile koruyabilmektedirler. Gümrük engellerinin rekabeti engellemesi ile yerli sanayinin öz güveni artmakta ve daha pasif davranmaktadır. Gümrük birliğinin tesis edilmesi ile dış ticaret engelleri ortadan kalkmakta ve dış rekabet artmaktadır. Bu durumda yerli sanayi de kendisini ağır baskı altında hissederek rekabet şartlarına ayak uydurmaya çalışacaklardır. İthal ürünlerle rekabet etmek amacıyla işletmeler maliyetlerini düşürmektedirler. Böylelikle gümrük birliği neticesinde rekabetin doğması, tekelciliğin etkisini azaltmaktadır (Aktan, 1994).

1.5.2.2. Ölçek Ekonomileri

Ölçek ekonomileri iki grupta ele alınmaktadır. İçsel ölçek ekonomileri; üretim hacminin genişlemesiyle firmadan kaynaklanan maliyeti düşüren etkilere sahiptir. Dışsal ölçek ekonomileri ise firmanın faaliyette bulunduğu endüstri alanının genişlemesiyle

firma dışından kaynaklanan tasarruflardır. İçsel ekonomilerde belirli bir üretim hacmine ulaşan bir firma üretimine daha az girdi kullanarak daha fazla çıktı ile devam edebiliyorsa, bu firma içsel ekonomilerden faydalanmaktadır. Dışsal ekonomiler ekonomik entegrasyon içerisinde malların ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, malların nihai tüketicilere daha düşük fiyatlarla ulaştırılmasını sağlamaktadır. Bilgi ve teknoloji faktörlerinin ülkeler arasında serbest dolaşımı birlik içerisindeki zayıf bölgelerin gelişimine katkı sunmaktadır. Gümrük birliği tesis edildiğinde ortaya büyük bir piyasa ortaya çıkmakta, risk ve belirsizlikler ortadan kalktığından dolayı yatırımlar daha kârlı hâle gelmektedir (Malinvaud, 1973).

1.5.2.3. Döviz rezervlerinin artması

Ekonomik entegrasyon kapsamında kurulan gümrük birliği ile döviz rezervlerine olan ihtiyaç azalmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler arasındaki gümrük birliği, bu ülkelerin sanayi malları ithalatında duyacakları döviz gereksinimlerini azaltmaktadır. Birliğe dâhil olan ülkelerin pazarlık potansiyelleri artacağından ticaret hadleri birliğin faydasına olacaktır. Bu durumda ithalat fiyatları düşerken, ihracat fiyatları yükselmektedir. İthalat fiyatlarının düşmesiyle daha az döviz çıktısı olacak, ihracat fiyatlarının yükselmesiyle daha çok döviz girdisi elde edilecektir. Ayrıca birlik içi üretimin artırılması ve ithalatın azaltılması da döviz rezervlerinin artmasına sebep olmaktadır (Dura ve ark., 2015).

1.5.2.4. Yatırımları teşvik

Gümrük birliği ile yatırımlarda artış gözlemlenmektedir. Gümrük birliği tesis eden ülkelerde yatırımların artması bir takım nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenlerin ilki, gümrük birliği sonucunda, milli gelirin artması ve yatırımları arttırmasıdır. İkincisi, gümrük birlikleri tarifelerin yeniden yükselmeyeceği hususunda yatırımcılara güven vererek yatırım riskini azaltarak kârlılığını yükseltmektedir. Son olarak ise piyasa hacminde ortaya çıkan genişleme birlik içinde üretimin daha etkin olarak gerçekleştirilmesine ve bölgeye önemli oranda yabancı sermaye girişine yardımcı olmaktadır (Seyidoğlu, 2003).

1.5.2.5. Sanayileşme hızının artması

Gümrük birliği ile ölkelerin sanayileşme hızını artmaktadır. Bundan dolayı az gelişmiş ölkelerin gümrük birliğine girmelerinin esas sebebi sanayileşme hızlarını arttırmaktır. Gümrük birliği, üye ölkelerin sanayilerinin gelişmesini sağlamaktadır. Birliğe üye ölkeler aralarındaki tarifeleri kaldırarak sanayilerini daha rekabetçi bir yapıya kavuşturmaktadırlar. Böylelikle birlik içindeki sanayiciler birbirleriyle rekabet edebilmek için ürün kalitesini arttırmaktadırlar. Birliğin sanayileşme hızına bir diğer katkısı da yeni sanayi alanlarının kurulmasıdır (Dura ve Atik, 2007).

2. ULUSLARARASI EKONOMİK ENTEGRASYON ÖRNEKLERİ

Dünya ülkelerinin temel amaçlarından biri ülkeler arası ticaretin serbestleştirilmesidir. Böyle bir durumda dış ticaret hacmi genişleyecek, ülkeler daha fazla ithalat ve ihracat yapabileceklerdir. Genişlemeye bağlı olarak ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre çıkarımları da değişiklik göstermektedir. Gelişmiş ülkeler için yeni piyasa ihtiyacının karşılanması, satış olanakları, teknolojik ilerleme ve rekabetten dolayı maliyetleri düşürücü bir etki göstermektedir. Böylelikle yeniden satış ve üretim imkânı oluşmaktadır. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler açısından değerlendirildiğinde ise, söz konusu ülkelerin sanayileşme istekleri dış ticaretin serbestleştirilmesi yoluyla gerçekleşecektir. Sanayileşme için yeni teknolojilere ihtiyaç duyulacak ve bu yeni teknoloji dışardan ithal edilerek sağlanabilecektir (Dura ve ark., 2015).

Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi adına iki farklı yol izlenmektedir. Bu yollardan ilki Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve ikincisi de uluslararası ekonomik birleşmelerdir. GATT, uluslararası ticarete dört ana prensibi esas almıştır. Bu prensipler dünya ticaretinin serbestleştirilmesi, ayrımcılık yapılmaması, arabaluculuk ve istisna prensipleridir. GATT günümüzde Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ismini alarak faaliyetine devam etmektedir (Gürkan, 2012). Uluslararası ticaretin serbestleştirme çabalarından ikincisi olan uluslararası ekonomik birleşmeler dünyanın belirli bir bölgesinde birbirleriyle yakın ilişki içerisinde olan ülkelerin aralarındaki ticareti serbestleştirmek amacıyla bir araya gelerek birlik oluşturmaları şeklinde ifade edilmektedir. Uluslararası ekonomik birleşmeler altı şekilde görülmekte olup bu birleşmeler serbest ticaret bölgesi, tercihli ticaret anlaşması, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik birlik ve parasal birliktir (Bayraktar ve Bayraktutan, 2004).

Uluslararası ekonomide entegrasyon çalışmaları, ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesi açısından önemlidir. Bu çalışmalar özellikle 1980'li yıllardan sonra bölgeselleşme ile yeni bir boyut kazanmıştır. Devletler dış ticarete bölgesel entegrasyonlara daha çok önem vermeye başlamışlardır. Gelişmiş ve gelişmekte olan

lkeler çeşitli entegrasyon birliklerine dahil olmaktadır (İncekara, 2011). Bu bölümde bazı önemli uluslararası entegrasyonlara değinilecektir.

2.1. Amerika Kıtasında Entegrasyon rnekleri

Amerika kıtasında ekonomik entegrasyon girişimleri 19.yüzyılda başlamakta olup, kıtada çok sayıda ekonomik entegrasyon birliği mevcuttur. Kıtadaki lkeler karşılaştırıldığında Latin Amerika lkeleri arasındaki bölgesel entegrasyonun diğer bölgelerden ekonomik yönden daha ciddi birleşme girişimi içerisinde olduğu gözlemlenmektedir (İncekara, 1995). Amerika kıtasındaki başlıca ekonomik entegrasyonlar; Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA), Andean Ortak Pazarı, Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Orta ve Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR)'dur (Dura ve ark., 2015).

2.1.1. Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA)

Latin Amerika lkeleri, bölgede işbirliğini arttırmak amacıyla birçok girişimde bulunmuşlardır. Bu bağlamda 1957 yılında Amerika Devletleri Ekonomi Konferansı düzenlenerek Latin Amerika lkeleri arası işbirliğinin arttırılmasına kararna varılmıştır. Arjantin, Brezilya, şili ve Uruguay aralarında serbest ticaret bölgesi kurulmasına yönelik teklif hazırlamışlardır. 1959 yılına gelindiğinde söz konusu ülkeler bu teklifi daha da benimsemişlerdir. 18 şubat 1960 tarihinde Uruguay'ın başkenti Montevideo'da yedi Latin Amerika lkesi tarafından (Arjantin, Brezilya, şili, Uruguay, Meksika, Paraguay ve Peru) anlaşma imzalanarak Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA) kurulmuştur. Anlaşma 2 Ocak 1962 yılında yürürlüğe girmiştir (Sanchez, 2009).

LAFTA ile 12 yıla kadar üyeler arasındaki ticarete engellerin hedeflenmiştir. Tespit edilen srenin bitimine 2 yıl kala ye ülkelerin sorumluluklarını yerine getirmeleri için daha çok zamana ihtiyaç olduğu anlaşılarak 12 yıllık hedefe 7 yıl daha ilave edilmiştir. Böylelikle yeni hedef 1980 yılına tesadüf etmektedir. Kuruluşundan

itibaren 20 yıl geçmesine rağmen LAFTA hedeflerine ulaşamamış, üye ülkeler arasındaki ticaretteki engeller tam olarak kaldırılamamıştır. Oluşan yeni duruma göre LAFTA'yı yeniden şekillendirme yoluna gidilmiştir ([http://www.princeton.edu/~achaney/tmwe/wiki100k/docs/Latin American Integrati on Association.html](http://www.princeton.edu/~achaney/tmwe/wiki100k/docs/Latin_American_Integrati_on_Association.html), Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017).

2.1.2. Latin Amerika Entegrasyon Birliği (ALADI)

LAFTA'nın üye ülkeler arasında ticarete engellerin kaldırılması ile ilgili hedeflerine ulaşamaması, anlaşmanın yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. 16-27 Haziran 1980 tarihleri arasında Acapulco'da yapılan Bakanlar toplantısında, LAFTA'nın yapısal dönüşümüne karar verilmiş LAFTA yerini Latin Amerika Entegrasyon Birliği (ALADI)'ne bırakmıştır. Anlaşma 1981 yılının Mart ayında yürürlüğe girmiştir (http://www.aladi.org/nsfaladi/arquitec.nsf/VSITIOWEB/paises_miembros, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017).

Montevideo'da imzalanan anlaşmaya göre ALADI'nin amacı uzun vadede aşamalı olarak üye ülkeler arasındaki ticaret engellerini kaldırmak ve bölgesel işbirliği aracılığıyla Latin Amerika ortak pazarını oluşturmaktır (Volz, 2011). Bu amaca ulaşabilmek adına üye ülkeler arasında esnek geçiş süreci kabullenilmiştir. Üye ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre gruplandırılmışlardır. Buna göre çok gelişmiş olan ülkeler: Brezilya, Arjantin ve Meksika; orta düzeyde gelişmiş olan ülkeler: Şili, Peru, Kolombiya, Venezüella ve Uruguay; az gelişmiş düzeyde olan ülkeler ise, Paraguay, Ekvador ve Bolivya'dır (Balkır, 2010).

ALADI'nin dört esas organı mevcuttur (Martin ve Li, 2011) :

- Dışişleri Bakanları Konseyi
- Değerlendirme ve Uyum Konferansı
- Temsilciler Komitesi
- Genel Sekreterlik

ALADI, üye ülkeler arasındaki ticarete engellerin kaldırılması ve dünya ticaretindeki payı sınırlı olmuştur. Bu bağlamda ciddi bir ticari başarı gösterememiştir (Martin ve Li, 2011).

2.1.3. Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM)

Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM) , 13 Aralık 1960 yılında Guatemala’da, Orta Amerika Ekonomik Entegrasyonu Genel Anlaşması ile kurulmuştur. Anlaşmanın tarafları El Salvador, Honduras ve Nikaragua’dır (<http://www.wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/CACM.pdf> Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017). 1963 yılında Kostarika birliğe katılmıştır. Belize ve Panama ekonomik karakterli olmasının yanında siyasi karaktere de sahip olan yapının politik organı olan Orta Amerika Entegrasyon Sistemi (SICA)’ya üyelerdir (Lynch, 2010). 2001 yılında CACM serbest ticaret bölgesine dönüştürülmüştür (Volz, 2011).

Anlaşma’nın birinci maddesine göre, anlaşmanın yürürlük tarihinden itibaren 5 yıl içerisinde üye ülkeler arasında bir ortak pazar oluşturulacaktır. Bazı ayrıcalıklı ürünler haricinde üye ülkeler arasında ticaretin serbestleştirilmesi sağlanacaktır. Anlaşmada kurulacak organlara da değinilmiştir. Anlaşmaya göre kurulacak organlar aşağıdaki gibidir (Malamud, 2010) :

- Ekonomik Entegrasyon İçin Orta Amerika Bankası (CABEI),
- Ekonomik Entegrasyon İçin Orta Amerika Sekreterliği (SIECA).

CABEI’nin temel vazifesi, bölgesel olarak dengeli ve uyumlaştırılmış bir büyümeyi finanse ederek desteklemektir (<http://www.cabei.org/english/paises/index.php>, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017). SIECA’nın temel vazifesi ise Orta Amerika’nın entegrasyon sürecine idari ve teknik olarak yardımcı olmaktır (http://www.sica.int/sica/sica_breve_en.aspx?IdEnt=401&Idm=2&IdmStyle=2, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017).

2.1.4. Orta Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR)

Güney Amerika ülkeleri arasında ekonomik entegrasyon oluşturma çabaları 1957 yılında, Arjantin, Brezilya, Şili, Uruguay, Meksika, Paraguay ve Peru arasında LAFTA serbest ticaret bölgesinin kurulmasına kadar dayanmaktadır. Ancak bu girişim başarılı olamamış ve bölge içerisindeki ticarete tam bir serbestleşme sağlanamamıştır. Bunun üzerine LAFTA'nın yerini ALADI almıştır. Sonrasında ise, bu entegrasyonu oluşturan Brezilya ve Arjantin ile birlikte Paraguay ve Uruguay'ın taraf olmaları ile MERCOSUR kurulmuştur. MERCOSUR'un oluşumuyla birlikte Avrupa Birliği ve NAFTA'dan sonra dünyanın üçüncü büyük entegrasyonu gerçekleştirilmiştir (Hecker, 1997).

Anlaşmanın temel amacı, gümrük tarifeleri ve tarife dışı engellerin aşamalı olarak, doğrudan veya otomatik indirimler yoluyla ortak bir pazar oluşturmaktır. 1995 yılında gümrük birliğine dönüşmüştür (Sabır, 2012).

MERCOSUR; Şili, Bolivya ve Peru'nun ardından 17 Aralık 2004 tarihindeki Zirve'de Venezüella, Ekvator ve Kolombiya'yı 'ortak üye' olarak kabul etmiş; 2005 yılı Brezilya Zirvesi'nde ise Venezüella'nın tam üyeliğe alınmasını kararlaştırmıştır. Venezüella'nın tam üyelik süreci Paraguay Parlamentosu tarafından henüz onaylanmadığı için beklenme halindedir (<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-158975>, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017).

MERCOSUR'dan sonra bölgedeki ticarete ciddi artış gözlemlenmiştir. 1990-1998 yılları arasında bölgedeki ihracat oranı %9'dan %25'e yükselmiştir (Baer ve ark., 2002). İhracattaki yüzdelik oranın artışı, MERCOSUR'un altın çağı olarak nitelendirilmiştir. 2000'li yıllardan sonra ise bu durum tersine dönmüştür. Bölgedeki ekonomik kriz ve birliğin en güçlü ekonomiye sahip olan ülkesi olan Brezilya'nın bölge dışı ticaret hacmini arttırma isteği MERCOSUR'da yeni bir dönem başlatmıştır. (Börzel ve ark., 2012). MERCOSUR'un en önemli üç ticari ortağı ABD, AB ve Çin olmuştur. Bu üç ülkeyle gerçekleştirilen ticaret, toplam ticaretin yarısına yakındır (Balkır, 2010).

2.1.5. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)

İkinci Dünya Savaşından sonra tesis edilen uluslararası sistemin yıkılması tüm dünyayı etkilediği gibi Kuzey Amerika kıtasını da etkilemiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Kanada arasındaki ticarete engellerin kaldırılması, ekonomik işbirliği yapılması konuları GATT'ın imzalandığı zamanlarda da gündeme gelmiştir (Grayson, 1995). NAFTA'nın temelleri ise Amerika ile Kanada arasında 1965 yılında imzalanan Auto Pact anlaşması ile atılmıştır. Bu anlaşma otomotiv sektörü ile ilgili bir serbest ticaret anlaşması olarak, Kuzey Amerika'da NAFTA'yı temellendiren ilk entegrasyon girişimidir (Dent, 1997). NAFTA'nın temellerini oluşturan ABD-Kanada Serbest Ticaret Anlaşması (CUSFTA) 1989 yılında yürürlüğe girmiştir (Parasız, 2009). Anlaşmanın yapıldığı tarihler ABD ile Kanada'nın en büyük ticaret ortakları olduğu dönemlerdir. Öyle ki bu dönemde Kanada toplam ticaretinin %80'ini ABD ile yapmaktadır. Söz konusu dönemde Meksika'da ABD ile ekonomik ilişkilerini geliştirme adına girişimlerde bulunmuştur. Öncelikli olarak GATT'a üye olan Meksika, 1987 yılında ABD ile "ABD-Meksika Ticaret ve Yatırım İlişkilerine dair Danışma Prensipleri ve Uygulamaları Çerçeve Anlaşması" imzalamıştır. Belirlenen çerçeve anlaşması kapsamında Meksika, 29 Ağustos 1990 yılında ABD'ye serbest ticaret anlaşması teklifini iletmiştir (Fidan, 1996).

ABD'nin bölgesel entegrasyonlara bakışının değişmesiyle bir yandan Kanada ile diğer yandan da Meksika ile anlaşmalar yapması ABD-Kanada ve Meksika arasında bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Tüm bu şartlar 1992 yılında ABD, Kanada ve Meksika arasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) anlaşmasının imzalanmasına zemin hazırlamıştır. Anlaşma 1 Ocak 1994 yılında yürürlüğe girmiştir (Karataş ve Vatansever, 2001).

NAFTA Serbest Ticaret Anlaşmaları içerisinde en kapsamlı olan anlaşmadır. NAFTA'nın temel amacı, Kuzey Amerika'da üretilen ve satılan mallar üzerindeki tarifeleri ortadan kaldırmaktır (Steffensmeier ve ark., 1997). NAFTA, farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülkeleri bir araya getirmiştir (<http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpascarsamba15.doc>, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017).

NAFTA anlaşmasına göre, üye ülkeler arasındaki ticarete engelleri ortadan kaldırarak, üçüncü ülkelerle olan ticaretlerinde ise kendi tarifelerini uygulayacaklardır. Anlaşmayla birlikte üye devletlerin on yıllık süre zarfında gümrük vergilerini kaldırmaları hedeflenmiştir. Anlaşma kapsamına sanayi ürünleri, tarım ürünleri, tekstil ve giyim ürünleri ile birlikte, çevre koruma, enerji, otomotiv, finansal hizmetler, ulaşım, haberleşme, sınai ve fikri mülkiyet hakları, kara ve hava taşımacılığı gibi sektörler de dahildir (İncekara, 1995).

ABD açısından değerlendirildiğinde ise, NAFTA'nın yürürlük tarihinden itibaren ülkenin Kanada ve Meksika ile olan ticaretinde artış gözlemlenmiştir (Russel ve ark., 2002). NAFTA, ABD istihdamı ve yaşam standartları açısından, daha fazla ticaret ve yatırım fırsatları sağlamasından dolayı bir rahatlama olarak görülmektedir (Gould,1998).

Oluştığı yıllarda NAFTA'nın dünya ticaretindeki payı %15 iken, bu pay 2000 yılından sonra %21'in üzerine çıkmış, sonraki yıllarda tekrar düşüşe geçerek, 2009 yılında 1980'li yıllar seviyesine geri dönmüştür (İncekara,2012).

2.2. Afrika Kıtadaki Entegrasyonlar

Afrika kıtasını geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkeler oluşturmaktadır. Kıtada 1950'li yıllara kadar ekonomik ve sosyal yönden sömürgeciliğin mevcut olmuştur. Ancak 1950'li yıllardan sonra kıtada bağımsızlığını ele alan ülkeler nihayet 1963 yılında Afrika Birliği Örgütü (OAU) ile bölgesel entegrasyon girişimlerinde bulunmaya başlamışlardır. Dünyadaki bölgeselleşme akımının da etkisiyle özellikle 1990'lı yıllardan sonra Afrika kıtasında bölgesel entegrasyon çalışmaları daha da genişlemiştir (<http://www.miami.edu/eucenter/BabarindeEUasModellong07edi.pdf>, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017).

Afrika kıtasında Pan-afrikan yaklaşımıyla alt bölgesel entegrasyonların ivme kazandırıcı etkisinden faydalanılarak tüm Afrika'da ekonomik ve siyasi bütünleşmenin atılması adına yapılan çalışmalar hızlandırılmıştır. Bu süreç Afrika'daki bölgesel entegrasyon sürecini önemli ölçüde etkilemiştir. Kıtadaki

entegrasyon hareketliliğine karşılık, bölgedeki iç çekişmeler, refah seviyesinin birçok yerde normalin çok altında olması, kıtanın bütünüyle kalkınmasına engel teşkil etmektedir (Adejuwon, 2011).

Afrika kıtasında 1991 yılında gelinen noktada Abuja Anlaşması imzalanarak Afrika Ekonomik Topluluğu (AEC) kurulmuştur. Anlaşma 3 yıl sonra 1994 yılında yürürlüğe girmiştir (http://www.worldbank.org/afr/ssatp/Resources/HTML/legal_review/Annexes/Annexes%20III/Annex%20III-03.pdf, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017). AEC'in kurulmasından sonra iki farklı entegrasyon girişimi olan OAU ve AEC'in dahil olduğu Afrika Birliği (AU) tesis edilmiştir. AU'nun hazırda 54 üyesi mevcuttur (http://www.iag-agi.org/bdf/docs/sirte_declaration.pdf, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017). Bölgedeki entegrasyon faaliyeti, kıtada ticari hareketliliği sağlamak ve kıtanın tamamına yönelik bir ticaret bloğu oluşturmak adına Bölgesel Ekonomik Topluluklar (RECs) kullanılmaya başlanmıştır (<ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0247e/i0247e.pdf>, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2014).

AU tarafından tanınan 8 adet REC mevcuttur. Bunlar aşağıdaki gibidir (Karluk, 2014) :

- Sahil-Sahra Devletler Topluluğu (CEN-SAD)
- Güney ve Doğu Afrika Ortak Pazarı (COMESA)
- Güney Afrika Topluluğu (EAC)
- Orta Afrika Ülkeleri Ekonomi Topluluğu (ECCAS)
- Batı Avrupa Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)
- Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi (IGAD)
- Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC)
- Arap Magrep Birliği (UMA-AMU)

2.2.1. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)

ECOWAS, 1975 yılında 15 Batı Afrika ülkesi Benin, Burkina Faso, Mauritanya, Fildişi Sahili, Gambiya, Gana, Gine, Gine Bissau, Liberya, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone, Togo tarafından kurulmuştur. 1976 yılında Yeşil

Burun Adaları topluluğa katılmıştır. Böylelikle topluluğun üye sayısı 16 olmuştur. Ancak 200 yılında Moritanya topluluktan çıkma kararı almış ve üye sayısı yeniden 15 olmuştur. ECOWAS, üye ülkeler arasında ekonomik entegrasyonun sağlanması amacıyla kurulmuştur (<http://www.ecowas.int>, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017).

Batı Afrika'da entegrasyon çalışmalarının hızlandırılması ve hızlı neticeler alınabilmesi amacıyla 1993 yılında bölgesel kalkınmayı sağlayacak ekonomik ve parasal birlik kurulması adımları atılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda kuruluş anlaşmasındaki hedefler revize edilmiştir. Revize edilen anlaşmaya göre bölge içindeki ticaretteki engellerin kaldırılacak, ortak gümrük tarifesi uygulamasına geçilecek, ekonomik ve mali politikalar uyumlaştırılacak ve ortak para bölgesi oluşturulacaktır (<http://www.ecowas.int>, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017).

2.2.2. Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (WAEMU/UEMOA)

Dakar Antlaşmasının imzalanması ile 10 Ocak 1994 yılında Benin, Burkina Faso, Mali, Nijer, Fildişi Sahili, Togo ve Senegal tarafından kurulmuştur. Gine Bassau 1997 yılında birliğe dâhil olmuştur (http://www.unctad.org/en/Docs/ditcclp20071overview_en.pdf, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017).

Birliğin tayin ettiği amaçları aşağıdaki gibidir (Adom, 2012) :

- Üye devletlerin ekonomik ve finansal rekabet gücünü arttırmak
- Çok taraflı izleme kurumu aracılığıyla üye ülkeler arasında ekonomik performans ve politika uyumlaştırılmasını sağlamak
- İnsan kaynakları, fiziksel planlama, alt yapı, iletişim teknolojileri, çevre, tarım, enerji, endüstri ve madencilik gibi alanlarda sektörel politikalarda koordinasyon sağlamak

Birliğin kurumsal yapısı yönetim organları, düzenleyici organlar ve uzmanlaşmış bağımsız kurumlar olarak gruplandırılabilir. Birliğin yönetim organları Devlet ve Hükümet Başkanları Konferansı ve Bakanlar Konseyi', düzenleyici organları Adalet Divanı, Sayıştay, Parlamentolar Arası Komite ve Bölgesel Oda Temsilciliğidir. Birliğin uzmanlaşmış bağımsız kurumları ise Batı Afrika Devletleri

Merkez Bankası, Batı Afrika Kalkınma Bankası, Bölgesel Finans Borsası ve Bölgesel Yakınsama Komitesidir (Moussa, 2010).

2.2.3. Orta Afrika Ekonomik ve Para Birliği (CEMAC/UDEAC)

Orta Afrika Ekonomik ve Para Birliği 16 Mart 1994 tarihinde imzalanan N'Djamena Antlaşması ile kurulmuştur. Anlaşma 25 Haziran 1999 yılında Malabo Zirvesinden sonra yürürlüğe girmiştir. Kurucu devletler Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Ekvator Ginesi, Kongo Cumhuriyeti, Gabon olmak üzere 6 Orta Afrika ülkesidir. Temeli en eski entegrasyon girişimlerindedir (Sipowo, 2008).

Birliğin hedefleri aşağıdaki gibidir (Matons, 2004) :

- Üye ülkelerin mevzuatlarının uyumlu hâle getirilmesi vasıtasıyla ekonomik ve finansal faaliyetlerdeki rekabet kabiliyetini arttırmak
- Ortak para politikası benimseyerek ekonomik ve bütçe politikalarının koordinasyonunu sağlamak
- Ticaret ve lojistik sektörlerine ait politikalarının koordinasyonunu sağlamak
- Mal, hizmet ve emek piyasalarında serbest dolaşımı içeren bir ortak pazar yaratmak

CEMAC'ın hedeflerini gerçekleştirmek için kurumsal bir yapı oluşturmuştur. Söz konusu kurumsal yapıyı oluşturan kurumlar Orta Afrika Ekonomik Birliği (UEAC), Orta Afrika Para Birliği (UMAC), Adalet Divanı, Sayıştay ve Ortaklık Parlamentosudur. Birliğin karar alma mekanizmasını CEMAC Devlet Başkanları Konferansı, UEAC Bakanlar Konseyi, UMAC Bakanlar Komitesi, CEMAC Komisyonu, Orta Afrika Devlet Bankası (BEAC), Orta Afrika Bankacılık Komisyonu (COBAC) ve Orta Afrika Devlet Kalkınma Bankası oluşturmaktadır. (<http://www.cemac.int/presentationCEMAC.htm>, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017).

2.2.4. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC)

Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC), Afrika kıtasının güneyindeki 15 Afrika ülkesi tarafından 1992 yılında kurulmuştur. Topluluğun üyeleri; Angola,

Botsvana, Lesoto, Malawi, Svaziland, Mozambik, Zambiya, Tanzanya, Güney Afrika, Seyşeller, Moritus, Madagaskar, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Zimbabve ve Namibya'dır. Topluluk, bölgesel ekonomiyi kalkındırmak ve üye ülkelerin Güney Afrika Cumhuriyeti'ne bağımlılığını azaltmak amacıyla kurulmuştur (<http://www.sadc.int/about-sadc>, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017).

SADC'nin kurumları Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi, Troyka Organları Zirvesi, SADC Mahkemesi, SADC Bakanlar Konseyi, Sektör Komiteleri, Daimi Komite, SADC Sekreterliği, Ulusal Komiteler ve SADC Parlamentosu'dur (<http://www.sadc.int/about-sadc/sadc-institutions/secretariat>, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017).

Topluluğun ilk önemli entegrasyon girişimi 1996 yılında tesis edilen STA Kurumsal Çerçevesi ve Ticaret Protokolü'dür ([http://www.sadc.int/files/4613/5292/8370/Protocol on TTrade1996.pdf](http://www.sadc.int/files/4613/5292/8370/Protocol_on_TTrade1996.pdf), Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017). Söz konusu protokole göre üye ülkeler arasındaki ticaretteki engeller kaldırılarak ticaret politikalarının uyumlu hâle getirilmesi hedeflenmiştir. Hedefleri doğrultusunda girişimlerini sürdüren topluluk, nihayet 2015 yılında SADC Bölgesel Stratejik Kalkınma Plânı hazırlamıştır. Plânlamaya göre topluluk, ekonomik kalkınmanın temin edilmesi vasıtasıyla yoksulluğun ortadan kaldırılması üzerine yoğunlaşacaktır. Bu bağlamda 2008 yılında STA olunmuş ve ortak para birimine geçme hedefi belirlenmiştir ([http://www.sadc.int/files/5713/5292/8372/Regional Indicative Strategic Development Plan.pdf](http://www.sadc.int/files/5713/5292/8372/Regional_Indicative_Strategic_Development_Plan.pdf), Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017).

2.2.5. Güney ve Doğu Afrika Ortak Pazarı (COMESA)

Comesa, Burundi, Komoros, Cibuti, Mısır, Kenya, Etiyopya, Eritre, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Seyşel Adaları, Ruanda, Namibya, Malawi, Moritus, Madagaskar, Zimbabve, Uganda, Svaziland ve Sudan tarafından 1994 yılında kurulmuştur. 19 üyesi mevcuttur. Birliğin temel amacı AEC ile entegrasyona hazır, yüksek yaşam standartlarına ve uluslararası rekabet gücüne sahip bölgesel ekonomik topluluk olmaktır (http://www.about.comesa.int/index.php?option=com_content&view=article&id76&Itemid=114, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017). Tam entegrasyon

sürecinin temin edilmesi için benimsenen strateji, ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve yatırımların serbestleştirilmesidir. Belirlenen hedeflere ulaşabilmek için birlik tarafından süreç planlaması yapılmıştır. Plânlamaya göre 3 aşamalı bir süreç uygulanacaktır. Birinci aşamada üye ülkeler arasındaki gümrük tarifeleri kaldırılarak bir STA oluşturulacak, ikinci aşamada, gümrük birliği kurulacak ve son olarak üçüncü aşamada ise 2025 yılına kadar ortak merkez bankasının da dâhil olduğu, ortak bir parasal birlik kurulacaktır (Gathii, 2011).

COMESA'nın 6 temel organı mevcuttur. Bunlar: topluluğun karar mekanizmasını oluşturan organ Hükümet ve Devlet Başkanları Otoritesi'dir. Bakanlar Konseyi Topluluğu ise topluluğun diğer önemli politika organıdır. Bu organlar dışında Sekreterlik, Adalet Divanı, Merkez Bankası Başkanları Komitesi, Hükümetler Arası Komiteler mevcuttur (http://www.comesa.int/index.php?option=com_content&view=article&id=75&Itemid=106, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017).

2.2.6. Güney Afrika Topluluğu (EAC)

Güney Afrika Topluluğu (EAC), 1999 yılında Kenya, Uganda, Tanzanya ve tarafından kurulmuştur. Anlaşma 2000 yılında yürürlüğe girmiştir. 2007 yılında Burundi ve Ruanda'nın da topluluğa girmesiyle, topluluğun üye sayısı 5'e yükselmiştir (Thonke ve Spliid, 2012).

EAC'ın temel amacı, üye ülkeler arasında ve üçüncü ülkelerle karşılıklı fayda esasına göre ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda işbirliğinin sağlanması ve geliştirilmesidir. Bu bağlamda topluluğa üye ülkeler tarafından 2005 yılında gümrük birliği kurulmuştur. 2010 yılında ise ortak pazar oluşturulmuştur. Topluluk, tam entegrasyonu sağlayabilmek amacıyla parasal birlik ve Güney Afrika politik federasyonunu kurmayı hedeflemektedir. Topluluğun karar verici organları; Devlet Başkanları Konseyi ve Bakanlar Konseyi'dir. Topluluğa ait diğer organlar ise Koordinasyon Komitesi, Sektörel Komiteler, Güney Afrika Adalet Divanı, Yasama Meclisi ve Sekreterliktir (http://www.eac.int/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=53, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017).

2.2.7. Arap Mağrip Birliği (AMU)

Arap Mağrip Birliği (AMU), dört Kuzey Afrika ülkesi tarafından 1989 yılında kurulmuştur. Kurucu üyeler Cezayir, Tunus, Fas ve Libya'dır. Moritanya'nın da dahil olmasıyla üye sayısı dörde çıkmıştır (http://www.eac.int/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=53, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017).

Birliğin amacı, üye ülkeler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, bölgede istikrarın sağlanması, politikaların entegrasyonu, mal, hizmet ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımını sağlayarak ortak bir pazarın oluşturulmasıdır (http://www.eac.int/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=53, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017).

Birliğin kurumsal yapısını oluşturan kurumlar: Başkanlık Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Danışma Kurulu, Adalet Divanı ve Sekreterliktir. Ancak bu kurumlar istikrarlı çalışmamaktadırlar (http://www.eac.int/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=53, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017).

2.3. Avrupa Kıtasındaki Entegrasyonlar

İkinci dünya savaşının ardından Avrupa, küresel güç merkezi özelliğini yitirmeye başlamış, ABD ve SSCB iki süper güç olarak sahneye çıkmıştır. Avrupa'nın savaştan önceki güçlü yapısına dönebilmesi ancak ekonomik ve siyasi olarak birleşme yoluyla sağlanabilirdi. Aralarında uzun yıllar düşmanlık bulunan Almanya ve Fransa, ortak menfaatlerini göz önünde bulundurarak Avrupa'nın bekası için işbirliği yapmışlardır. Böylelikle ilk olarak 25 Mart 1957 yılında Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur. Anlaşma Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg tarafından imzalanmış ve 1 Ocak 1958 yılında yürürlüğe girmiştir (Canbolat, 2006).

Fransa ve Almanya öncülüğünde kurulan AET'ye yapısal olarak karşı olan bir grup ülke AET'ye girmek istememişler ve bunun yerine kendi aralarında serbest ticaret birliği oluşturmuşlardır. İngiltere, Avusturya, Norveç, Portekiz, Danimarka, İsveç ve

İsviçre tarafından 4 Ocak 1960 yılında imzalanan ve 3 Mayıs 1960 tarihinde yürürlüğe giren Stockholm Anlaşması ile Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) 'ni kurulmuştur. EFTA üyelerinin bir kısmı daha sonra Avrupa Birliği'ne üye olmuşlar ve EFTA üyeliklerini sonlandırmışlardır. EFTA'nın bugünkü üyeleri İzlanda, Norveç, Lihtenştayn ve İsviçre'dir.

2.3.1. Avrupa Birliği (AB)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın ekonomik, siyasi ve askeri bakımdan meydana gelen gelişmeler, Avrupa kıtasında entegrasyon oluşturma düşüncelerini gündeme getirmiştir. Savaştan sonra kıtadaki yıkım, bölgedeki devletlerin ekonomik kalkınma maksadıyla birleşmesine zemin hazırlamıştır (http://europa.eu/european-union/about-eu/history_en, Erişim Tarihi: 15 Kasım 2017).

Birliğin temelleri 1951 yılında Avrupa Kömür v Çelik Topluluğu (AKÇT)'nin kurulmasıyla atılmıştır. AKÇT kuruluş anlaşması 6 Avrupa ülkesi tarafından imzalanmıştır. Bu ülkeler: Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'dır. AKÇT, daha çok ekonomik karakterli bir anlaşma olmuştur (Dinan, 2005). AKÇT, Avrupa'nın ve dünyanın bölgesel entegrasyon yöneliminde bir dönüm noktası olmuştur. Bu antlaşmadan sonra 1957 yılında Roma Anlaşması imzalanarak Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu kurulmuştur (http://europa.eu/european-union/about-eu/history_en, Erişim Tarihi: 15 Kasım 2017).

- AET'nin oluşturulmasıyla birlik, ekonomik entegrasyonu sağlama yolunda önemli bir adım atmıştır. Roma Anlaşması ile Avrupa kıtasında entegrasyonun sağlanmasına bir adım daha yaklaşılmış oldu. AET ile birlikte birçok gelişme kaydedilmiştir. Bu gelişmeler aşağıdaki gibidir: (Seyidoğlu, 2007)
- Mal ve hizmetlerin hiçbir tarife ve tarife dışı engel olmaksızın bölge içerisinde serbestçe dolaşımı
- Ödemeler dengesinin sağlanması için, yatırımların serbest dolaşımı
- Bireylerin serbest dolaşımı
- Tarım ürünlerinin üretimi ve ticaretine dair kapsayıcı ortak bir tarım politikasının tespit edilmesi

- Ortak lojistik politikası
- Üye ülkelerde refah seviyesinin artırılması ve işgücünün geliştirilmesi amacıyla Avrupa Sosyal Fonu'nun oluşturulması
- Bölge dâhilinde yapısal düzensizliklerin düzenlenmesine fon sağlayacak bir Avrupa Yatırım Fonu'nun oluşturulması
- Üçüncü taraf ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulanması

Avrupa'nın büyümesiyle paralel olarak ihtiyaç duyulan enerji ihtiyacının geleneksel kaynaklardan temin edilmesi kaynakların sınırlı olması açısından problem oluşturmaktaydı. Bu enerji ihtiyacının karşılanabilmesi amacıyla yeni enerji kaynaklarının kullanımı gündeme gelmiştir. Nükleer enerji de bu ihtiyacı karşılayabilecek önemli kaynaklardan biri olarak düşünülmüştür. Bunun üzerine AKÇT üyesi ülkeler 25 Mart 1957'de Roma Anlaşması ile EURATOM'un kurmuşlardır (http://www.dtd.org.tr/files/uluslararası/abnedir_28200929pdf.pdf, Erişim Tarihi: 21 Kasım 2017).

EURATOM, üye devletlerde refah seviyesinin yükselmesi ve devletlerarası ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Topluluğun görevleri aşağıdaki gibidir (<http://www.ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlaşma/at1.pdf>, Erişim Tarihi: 21 Kasım 2017) :

- Mevcut araştırmaları geliştirmek ve teknik enformasyonun yayılmasını sağlamak
- Halkın ve çalışanların sağlığının korunması amacıyla ortak güvenlik standartları oluşturmak ve uygulanmasını sağlamak
- Topluluk içerisinde nükleer enerjinin gelişimi için gerekli tesislerin yapılmasını sağlamak
- Maden filizlerinin ve nükleer yakıtların üyeler arasında düzenli ve adil bir şekilde dağılımını sağlamak
- Nükleer maddelerin amaç dışı kullanımını engellemek amacıyla denetimlerde bulunmak
- Diğer ülkeler ve uluslararası örgütlerle, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımını teşvik edici ilişkiler kurmaktır.

Topluluğun görevlerini icra edebilmesi amacıyla Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi, Avrupa Komisyonu ve Adalet Divanı oluşturulmuştur.

Roma Anlaşması ile kurulan AET'nin uyguladığı bazı ortak politikalar mevcut olup bu politikalar aşağıdaki gibidir (Seyidoğlu, 2007) :

- **Ortak Tarım Politikası:** Üye ülkeler, bazı ulusal konularda özellikle de yasama ve yürütme konularında yetkilerinin bir kısmını AET'nin organlarına devrettiklerinden dolayı tarım konusunda bağımsız politika uygulayamamak tadırlar. Bundan dolayı birliğin aldığı kararlara uymak zorundadırlar (http://tarim.gov.tr/Files/AB/AB_Tarim/OrtakTarimPolitikasi.pdf, Erişim Tarihi: 21 Kasım 2017).
- **Ortak Rekabet Politikası:** Ortak pazarın düzenli bir şekilde yürümesi amacıyla, şirketler arasında rekabeti önleme girişimlerinde bulunma, fiyatlarda aşırı artış, teknik ve teknolojik gelişimleri önleyici uygulamalar yapmak birlik tarafından yasaklanmış olup bu tarz girişimler için yaptırımlar çeşitli yaptırımlar bulunmaktadır (<http://ikv.gov.tr/pdfs/9d1e7701.pdf>, Erişim Tarihi : 21 Kasım 2017).
- **Ortak Ulaştırma Politikası:** Kara, deniz ve hava yolları, demiryolları, iç su yolları, çoklu taşıma lojistik, temiz şehir ulaşımı ve ulaşım alt yapısı ücretlendirme politikası gibi alt sektörlerden oluşmaktadır (Özgöker, 2011).
- **Sosyal Politikalar:** Bölgelerdeki gelişim seviyesinin farklılığının giderilmesi maksadıyla 1975 yılında Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu oluşturulmuştur. Fon, nispeten geri kalmış bölgelerin kalkınması maksadıyla fon sağlamaktadır. Bununla birlikte AET, çevrenin korunması, tüketici haklarının gözetilmesi, halk sağlığı ve güvenliğin sağlanması gibi alanlarda da çeşitli politikalar içermektedir (Seyidoğlu, 2007). Ortak pazarın faaliyetini kolaylaştırmak, özellikle de iş gücünün serbest dolaşımını sağlama politikaları günümüzde yerini iş sağlığı ve güvenliğine bırakmıştır. Yeni anlayışa göre istihdam, kadın-erkek eşitliği gibi konular iş hukuku içerisinde değerlendirmeye alınmıştır (<http://ikv.gov.tr/pdfs/96b12507.pdf>, Erişim Tarihi: 21 Kasım 2017).

- **Ortak Ticaret Politikası:** Lizbon Stratejisi hedefleri çerçevesinde, 2006 yılında kabul edilmiş olan ‘Küresel Avrupa’ yaklaşımı bağlamında Avrupa Birliği’nin ticaret politikası artık yalnızca çok taraflı ticaret görüşmeleri çerçevesinde ele alınmayacak olup daha ziyade ikili ve tercihli ticaret düzenlemeleri ön plana çıkmaktadır (Akman, 2010). Ticaret politikasındaki bu değişiklik, hem birliğin üye sayısını hem de üye olmayan ülkelerle yapmış olduğu tercihli ticaret anlaşması sayısını arttırmıştır (Karacaovalı, 2006).

Roma anlaşmasından sonra AET’nin ekonomik başarısı, Pazar payının büyümesi istikametindeki yönelimleri desteklemiştir. Bu bakımdan topluluğun gelişim aşamasında genişleme ve derinleşme kavramları öne çıkmaktadır (Bekmez ve Karataş, 2007).

Genişleme, topluluğun üye sayısının arttırılması yani bölgesel entegrasyonun sınırlarının genişletilmesi; derinleşme ise topluluğun daha nitelikli hâle getirilerek üyeler arasında yakın ilişkilerin kurulmasını ifade etmektedir (Dutta, 2011).

Topluluk gelişim gösterirken önemli bir gelişme meydana gelmiş ve 1965 yılında ‘Birleşme Anlaşması’ imzalanmıştır. Anlaşmaya göre bütün topluluklar için Tek Konsey ve Tek Komisyon oluşturulmuştur. Böylelikle Topluluk isim değiştirerek Avrupa Toplulukları (AT) adını almıştır. Roma anlaşmasında gündeme gelmiş olan gümrük birliği hedefi ise 1968 yılında tesis edilmiştir (Dura ve ark., 2015). Gümrük Birliği hedefine ulaşıldıktan sonra parasal birlik yolunda çalışmalar hız kazanmıştır. 1969 yılında parasal birliğin oluşturulması kararına varılmıştır (Vergil, 2007).

Avrupa entegrasyonunda olumlu gelişmeler yaşanırken 1970’li yıllarda petrol bunalımı, Japonya ve ABD’nin rekabet gücünün artmasıyla Topluluk, ekonomik olarak durgunlaşmaya başlamıştır. Durgunluğun giderilmesi için Tek Pazar oluşumu gündeme gelmiş ve 1984 yılında kurumsal reformların gerçekleştirilmesi ve dahili pazarın gerçekleştirilmesi gibi konuları kapsayan çalışmaları yürütecek bir komite oluşturulmuştur. Komite görevine başlamış ve 1985 yılında “Beyaz Rapor” olarak adlandırılan bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi’nin temelini oluşturmaktadır (Hansen, 2001).

Topluluk, ekonomik entegrasyon hedefine önemli ölçüde ulaşırken 1992 yılında Maastricht Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma “Avrupa Birliği Anlaşması”dır. 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan anlaşma, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşmadan sonra birliğin adı Avrupa Birliği (AB) olarak değiştirilmiştir. Böylece ortak pazar kavramı yerini ekonomik birliğe bırakmıştır (<http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, Erişim Tarihi: 21 Kasım 2017).

Maastricht Anlaşmasındaki hedeflerin aşamalı olarak gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu aşamalar 1989 tarihli Delors Planı ile belirlenmiştir. Maastricht Anlaşması ile Ekonomik ve Parasal Birliğe üç aşamada geçilmesi planlanmıştır. Bu aşamalar aşağıdaki gibidir (Bekmez ve Karataş, 2007):

- **Birinci aşama:** Üye ülkelerin ekonomi ve maliye politikalarının koordinasyonu, ekonomik performanslarının yaklaştırılması; böylece para ve finans araçlarının serbest dolaşımının sağlanacağı bir alan oluşturulması; üye ülkelerin Avrupa Para Sisteminin döviz kuru işleyişine dahil olması, Avrupa Para Biriminin özel kullanımının önündeki engellerin kaldırılması,
- **İkinci aşama:** Üye ülkelerin para politikalarının koordinasyonu, Avrupa Para Biriminin kullanımının yaygınlaştırılması, Birliğin Merkez Bankasının oluşturulması için Avrupa Para Enstitüsü'nün kurulması, üye ülkelerin merkez bankalarının özerk yapısının korunması,
- **Üçüncü aşama:** Tek paranın oluşturulması, Avrupa Merkez Bankasının kurulması ve Avrupa Merkez Bankaları Sisteminin oluşturulmasıdır. Böylelikle parasal alandaki yetkiler uluslar üstü bir kuruma devredilmiş olmaktadır.

Parasal birlik 1999 yılında uygulanmaya başlamıştır. İngiltere, Danimarka, Yunanistan ve İsveç dışındaki 11 üye devlet parasal birliğe dâhil olmuştur. EPB'yi gerçekleştirmede en önemli konulardan biri üye ülkeler arasındaki farklı ekonomik seviyelerin yakınlaştırılması olmuştur. Bu bağlamda “Maastricht Kriterleri” adı altında yaptırımlar belirlenmiştir. Söz konusu kriterler aşağıdaki gibidir: (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/maastirc/dileklis/kriter.pdf>, Erişim Tarihi: 22 Kasım 2017)

- Birlik içerisindeki fiyat istikrarının en iyi düzeyde görüldüğü üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalaması ile bir üye ülkenin enflasyon oranı arasındaki fark 1,5 puanı geçmemelidir.
- Üye ülkelerin kamu açıklarının GSYİH'lerine oranı %3'ü geçmemelidir.
- Üye devletlerin kamu borçlarının GSYİH'lerine oranı %60'ı geçmemelidir.
- Üye ülkelerde uygulanan uzun vadeli faiz oranları, 12 aylık dönem itibarıyla, fiyat istikrarı açısından en iyi göstergeye sahip üç ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmamalıdır.
- Son 2 yıl itibarıyla, bir üye ülkenin para birimi, diğer bir üye ülkenin para birimi karşısında devalüe edilmemiş olmalıdır.

Avrupa Birliği üye ülkelerindeki nüfusun bir yandan yaşlanması, bölgede işsizliğin artması, genişleme süreciyle karar alma mekanizmalarının pasifleşmesi, sosyal güvenlik ile ilgili sorunlar, serbest dolaşım önündeki engeller, nüfus artış hızının azalması gibi sorunların çözümü için Maastricht Anlaşması'nın zamanla yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu bakımdan 2 Ekim 1997 tarihinde Amsterdam Anlaşması imzalanarak birliğin ilkelerinde güncellemeler yapılmıştır. Anlaşma 1 Mayıs 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Ertürk, 2006).

Maastricht Anlaşması'nın çizdiği hukuki çerçeveyi tamamlayıcı nitelikte olan Amsterdam Anlaşması, Avrupa vatandaşlığı kavramının içerisini doldurarak çeşitli haklarla bu kavramı güçlendirmiştir. Anlaşma, AB'nin dayandığı temel ilkeleri belirtmektedir. Bu ilkeler şunlardır (Bekmez ve Karataş, 2007) :

- Temel hakların sağlandığı, serbest dolaşımı temin eden, medeni ve siyasi hakların korunduğu ve geliştirildiği Avrupa vatandaşlığı,
- Tek Pazar, istihdam, Euro'nun kullanımı, bölgesel inkişaf ve çevrenin korunması vasıtasıyla ekonomik ve sosyal gelişimine yardımcı olunması
- İçişleri ve Adalet alanında işbirliği gerçekleştirilerek Birlik içerisinde özgürlük, güvenlik ve adalet anlayışının tesis edilmesi
- Ortak Güvenlik ve Dış Politika vasıtasıyla AB'nin küresel bir güç olmasının sağlanmasıdır.

Amsterdam Anlaşması, Maastricht Anlaşmasını tamamlayıcı nitelikte olması açısından hazırlanmış olsa da anlaşmada eksik kalan veya tam olarak açıklanmamış konuların mevcut olması, yeni bir anlaşmanın hazırlanmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda 2001 yılında Nice Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. AB'nin etkinliğinin sağlanması ve kurumsal düzenlemelerin yapılması anlamında önemli reformları içeren bir anlaşmadır (Mor, 2010). Nice Anlaşması, her ne kadar kurumsal reform içerse de temelde kurumlar arasındaki dengelerin korunması esasına dayanmaktadır. Başka bir deyişle anlaşmayla kökten değişim yerine bazı düzeltmeler yapılmıştır (Balkır, 2010).

Ekonomik Birliği'ni tamamlayan AB, siyasal birlik yolunda da önemli adımlar atmıştır. 2001 yılında Laeken Zirvesi'nde AB anayasasının ilk taslağı oluşturulmuştur. "Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Anlaşma" olarak anılan bu anlaşma, 29 Ekim 2004 tarihinde Roma'da imzalanmıştır (Timmermans, 2008). İmzalanan anlaşmada (anayasa) devletten söz edilmese de AB'nin tüzel kişiliği üzerinde durulmuş, AB bayrağı, marşı, parası, vatandaşlığı, ulusal günü gibi devletin temsil değerlerine yer verilmiştir (Mor, 2010). 2005 yılında Fransa ve Hollanda anayasayı referanduma götürmüş ve yapılan referandumlarda anayasa reddedilmiştir. 2007 yılında ise 27 üye ülke içerisinde 18 üye ülke tarafından onaylanmıştır. 2007 yılındaki Avrupa Zirvesinde, Anayasa'nın yenilenmesi gündeme gelmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde Lizbon Anlaşması imzalanmış ve yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Yeni anayasanın getirdiği yenilikler şunlardır (Akçay ve ark., 2011) :

- AB Anlaşması ismi korunarak, AT'yi Kuran Anlaşma'nın ismi Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Anlaşma olarak değişmiştir.
- Topluluk kelimesi yerine birlik kelimesinin kullanılmaya başlanmıştır. Böylece AB, tek bir tüzel kişilik kazanmıştır.
- Konsey kararları için yeni bir çifte çoğunluk sistemi öngörülmüştür.
- Nitelikli çoğunlukla alınan kararların sayısı arttırılmıştır. Alınan kararların içeriğine göç, iltica, yabancıların dolaşımı, polis ve yargı işbirliği konuları da dâhil edilmiştir.

- 6 aylık dönüşümlü başkanlığın yerine 2.5 yıllığına seçilecek, AB Konsey Başkanlığı sistemi getirilmiştir.
- Avrupa Parlamentosu (AP)' nun ve ulusal parlamentoların karar alma sürecine iştiraki arttırılmıştır.

Avrupa Birliği'nin amaç ve hedeflerini yerine getirebilmesi için dört temel organ oluşturulmuştur. Bu organlar: Avrupa Birliği Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu ve Adalet Divanı'dır. Konsey ve Parlamento yasama, Komisyon yürütme, Adalet Divanı ise yargı organı olarak faaliyet göstermektedir (http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/index_en.htm, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2017).

Avrupa Parlamentosu (AP), üye devletlerin vatandaşlarının faydasını gözeterek onların siyasi görüşlerini temsil etmektedir (<http://www.europarl.europa.eu/portal/en>, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2017). Lizbon Anlaşması'nda tespit edilen üç önemli yetkisi bulunmaktadır. Bu yetkiler şunlardır: (<http://www.abbilgi.eu/web/Portals/0/docs/pdf/lisbon-final.pdf>, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2017)

- Yasama Yetkisi
- Bütçe Yetkisi
- Demokratik Danışmanlık Yetkisi

AP, birlik üyesi ülkelerin vatandaşlarının seçtiği temsilcilerden oluşmaktadır. Siyasi görüşlere göre gruplandırılmaktadır. Parlamentoda ülke temsili değil, siyasi görüş temsili esastır. Hangi üye devletin kaç temsilciyle temsil edileceği üye devletlerin nüfuslarına göre belirlenmektedir.

Avrupa Komisyonu, birliğin yürütme organıdır. AB'nin müktesebatını, bütçesini ve programlarını uygulamak ve idari denetim yapmakla sorumlu kurumdur. Komisyonun görevleri şunlardır (Beşkaya ve Karakaya, 2007) :

- Yeni yasa hazırlama (inisiyatif) yetkisi
- AB politikalarını tatbik etmek

- AB bütçesinin hazırlanmak ve yürütmek
- Uluslararası alanda AB'ni temsil etmek

AB Zirvesi tarafından belirlenen komisyon başkanının ataması Avrupa Parlamentosu (AP) tarafından yapılmaktadır. Komisyonda her üye devletin bir temsilcisi bulunmaktadır. Bu temsilciler komiser olarak adlandırılmaktadır. Komiserlerin görev süresi 5 yıldır ve bu süre yenilenebilir. Komisyon görevlerini yerine getirirken bağımsız olarak hareket etmektedir (http://ec.europa.eu/index_en.htm, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2017).

AB'nin bir diğer organı da Avrupa Birliği Konseyi'dir. Birliğin temel karar organı olup üye devletlerin çıkarlarını ayrı ayrı temsil eder. Üye devletlerin bakanlarından oluşmaktadır. Toplantı gündemine göre hangi bakan ile temsil olunacağı konusu değişiklik göstermektedir. Örneğin gündem ekonomi ise Ekonomi Bakanları toplantıya katılır (<http://www.consilium.europa.eu/council?lang=eng>, Erişim tarihi: 24 Kasım 2017).

Avrupa Birliği Konseyi'nin görevleri şunlardır (Dura ve Atik, 2007) :

- AB'nin yasalarını çıkarır.
- Üye devletlerin ekonomiye yönelik politikalarının uyumlaştırılmasını, Roma Anlaşması ve diğer akdedilen anlaşmaların gerçekleşmesini ve tatbik edilmesini temin eder.
- AB'nin siyasi hedeflerini belirler.
- Üye devletlerin dış politika ve güvenlik gibi alanlarda ortak bir politika belirlenmesinde, AB Zirvesi ile birlikte yetkilidir.
- AB adına üçüncü taraflarla uluslararası anlaşmalar imzalar.
- AP ile beraber bütçeyi onaylar.

AB organlarından biri olan Adalet Divanı, AB'nin yargı organıdır. Ulus üstü, bağımsız ve yeni bir hukuk anlayışı benimseyerek oluşturulan Topluluk hukuku kavramının korunması adına kurulmuştur. Adalet Divanı, Genel Mahkeme ve Kamu

Personeli Mahkemesi olmak üzere üç ayaklı bir yapı olarak teşkil edilmiştir (http://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2017).

Adalet Divanı'nın görev ve yetkileri şunlardır (Dura ve Atik, 2007) :

- AB kurumlarının faaliyetlerinin mevzuata uygun yürütülmesini denetlemek
- Üye devletlerin anlaşmalardan doğan yükümlülüklerine uymalarını sağlamak
- Yerel mahkemelerin isteği üzerine AB hukukunu yorumlamak

Avrupa Birliği'nin amaç ve hedeflerini yerine getirmede istifade ettiği başka organları da mevcuttur. Bunlar; Avrupa Konseyi, Avrupa Sayıştay'ı, Avrupa Merkez Bankası, Ekonomik ve Sosyal Komite, Bölgeler Komitesi, Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa Ombudsmandır (http://ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_2_kurumlar/ab_kurumlar.pdf, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2017).

2.3.2. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA)

Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), AET dışında kalan İngiltere'nin kendisi gibi topluluğa girmeyen, Norveç, Danimarka, Avusturya, Portekiz, İsveç ve İsviçre ile birlikte 3 Mayıs 1960 tarihinde Stockholm Anlaşması ile kurulmuştur. Daha sonra İzlanda ve Finlandiya'nın da katılımlarıyla üye sayısı artmıştır (<http://www.efta.int>, Erişim Tarihi: 25 Kasım 2017).

EFTA'nın kuruluş amacı ve hedefleri Stockholm Anlaşmasında belirlenmiştir. Bu amaç ve hedefler şunlardır (Balkır, 2010) :

- Ekonomik faaliyetleri teşvik etmek, istihdam, verimlilik ve kaynakların bütünüyle kullanılabilmesi vasıtasıyla refah seviyesini yükseltmek
- Üye devlet arasındaki ticarete adil rekabet ortamını tesis etmek
- Üye devletlerarasındaki ticarete koruma engellerinin kaldırılmasını sağlamak, bu bağlamda gümrükleri ve kotaları kaldırmaktır.

AET'nin etkinliğinin artması beraberinde topluluğun üye sayısının artması sonucunu getirmiştir. Bunun bir sonucu olarak EFTA içerisindeki bazı ülkeler birlikte ayrılarak AET'ye dâhil olmuşlardır. 1970 yılında İzlanda EFTA'ya üye olurken 1972 yılında İngiltere ve Danimarka; 1985 yılında ise Portekiz birlikte ayrılarak AET'ye üye olmuşlardır. 1986 yılında Finlandiya, 1991 yılında ise Lihtenştayn birliğe üye olmuştur. EFTA'nın üye sayısındaki bu değişiklik 1995 yılında Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın AB'ne üye olmak için ayrılmaları ile son hâlini almıştır (<http://www.efta.int/~media/Files/Publications/this-is-efta/this-is-EFTA-2012.pdf>, Erişim Tarihi: 25 Kasım 2017).

EFTA, ilk olarak yalnızca Avrupa devletleri ile bunların Avrupa'daki kolonilerinin üyeliğine açık tutulmuştur. Ancak daha sonradan yapılan bir değişiklikle üyelerin Avrupa dışında kolonilerinin de EFTA'ya katılabilecekleri kabul edilmiştir. AB'nin ulus üstü statüsü EFTA'da mevcut değildir (Çiftçi, 2001).

EFTA ülkeleri gelişmiş ve çeşitlendirilmiş sanayi yapısına sahiptirler. Serbest Ticaret Anlaşmalarında genellikle tüm sanayi ürünlerine yönelik ithalat vergilerinin kaldırılması esası mevcuttur (<http://www.efta.int/~media/Files/Publications/this-is-efta/this-is-EFTA-2012.pdf>, Erişim Tarihi: 25 Kasım 2017).

Avrupa'da ekonomik entegrasyon hareketliliğinin ilk aşaması AET ve EFTA'nın oluşturulması olmuştur (Bahçekapılı, 2007). İkinci aşama ise İngiltere, Danimarka ve Norveç'in 1967 yılında AT'ye üye olması ile başlamıştır. Norveç, AT üyeliğini referanduma götürmüş ve referandum sonucunda ret oyu çıkınca EFTA'da kalmıştır. EFTA ile AT arasında ekonomik açıdan yakınlaşmalar süreç içerisinde devam etmiştir. Bu bağlamda ekonomik entegrasyon hareketliliğinin üçüncü aşamasına geçilmiştir. 1994 yılında Avrupa Ekonomik Alanı ile birlikte, malların, sermayenin, hizmetlerin, kişilerin serbest ticareti hedeflenmiş, Ekim 1991'de sonuçlanan müzakereler ile birlikte Avrupa Ekonomik Alanı (AAE) Anlaşması imzalanmıştır (Dartan ve Akman, 1992).

AEA, EFTA ülkeleri, AB ve onun üye ülkelerini kapsayan çok taraflı bir anlaşmadır. AEA anlaşması sayesinde 31 ülke dâhili pazar hâline gelmektedir. Anlaşmaya dayanarak 31 ülke, AB mevzuatındaki serbest dolaşım alanlarına dâhil

olmaktadır. Dâhili pazarın etkin bir şekilde işlemesi adına sınır ve yatay politikalar belirlenmiştir. Buna göre yatay hükümler; sosyal politika (iş sağlığı ve güvenliği ve iş hukuku), tüketicinin korunması, istatistik ve şirketler hukuku konularını kapsamaktadır. Serbest dolaşımı destekleyici alanlar ise Araştırma ve geliştirme (AR-GE), eğitim, istihdam, enformasyon hizmetleri ve çevre başlıklarıdır (<http://www.efta.int/~media/Documents/legal-texts/eea/the-eeaagreement/Main%20Text%20of%20the%20Agreement/EEAagreement.pdf>, Erişim Tarihi: 26 Kasım 2017).

Diğer tüm birlikler gibi EFTA'nın da kurumsal yapısı mevcuttur. Birliğin en yüksek karar organı EFTA Konseyi'dir. Konsey, politika üretmede geniş yetkilere sahip olsa da, AB gibi ulus üstü bir statüye sahip değildir. Konseyin diğer görevleri ise EFTA'yı idare etmek ve bütçe yapmaktır (<http://www.efta.int/~media/Files/Publications/this-is-efat/this-is-EFTA-2012.pdf>, Erişim Tarihi: 26 Kasım 2017).

2.4. Asya Kıtasındaki Entegrasyonlar

Asya kıtasındaki bölgeselleşme hareketleri 1990 yılından sonra çok taraflı, dışa dönük işbirliği anlaşmaları ve ekonomik birleşmeler şekline gerçekleşmiştir (Clarke, 2010). SSCB'nin dağılmasıyla birlikte bölgedeki ülkelerin güvenlik ve istikrar sorunlarının yanı sıra, ekonomi sorunları da ortaya çıkmıştır. 1967'de kurulan ASEAN, bu süreçte bölgenin başarılı bir entegrasyon birliği olarak güç kazanmıştır. Üretim kanallarının artmasıyla karşılıklı bağımlılığın yükselmesi, Avrupa ve Amerika'daki bölgeselleşme yönelimleri, Dünya Ticaret Örgütünün durağan hale gelmesi, Asya ekonomik krizi ve Çin'in büyümeye başlaması Asya'da entegrasyonu hızlandıran etkiler olmuştur (Azarkan, 2009).

Yeni bölgeselleşme olgusu kapsamında Asya'da da entegrasyon hareketliliği de hızlanmıştır. Bu hızlanmayı sağlayan gelişmeler şunlardır (Frost, 2008) :

- Üretim ağlarının çoğalmasıyla karşılıklı bağımlılığın artması
- Avrupa ve Amerika'daki bölgesel entegrasyon hareketliliği

- APEC ve DTÖ'nün işlevselliğinin yavaşlaması
- Asya Finans Krizi
- Çin Halk Cumhuriyeti'nin büyüme hamlesi

2.4.1. Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)

ASEAN; Endonezya, Malezya, Singapur, Filipinler ve Tayland tarafından 1967 yılında Vietnam Savaşı'nın istikrarı bozucu etkilerini bertaraf etmek amacıyla Bangkok Deklarasyonu ile kurulmuştur (Lian ve Robinson, 2002).

Bölgesel entegrasyon hareketliliğinde Asya kıtası, Avrupa ve Amerika kıtasına kıyasla daha geride kalmıştır. ASEAN, iki kutuplu dünyada soğuk savaş döneminin siyasi aktörü olarak ortaya çıkmıştır. ABD etkisi altında kalan bu coğrafyada, durumdan rahatsız olan ülkelerin aralarında ekonomik entegrasyonu sağlama ve iç çekişmelere son verme amaçları ASEAN'ın kurulmasına ortam sağlamıştır (Balkır, 2010).

ASEAN'ın Bangkok Deklarasyonu ile benimsemiş olduğu temel hedef ve amaçları şunlardır (Bowles, 1997) :

- Güney Doğu Asya ülkelerinin huzur ve refahını sağlamak maksadıyla, eşitlik ve işbirliği ruhu içerisinde kurumsal kimliğini güçlendirmek için taraflarca ortak çaba göstermek, bölgede ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel inkişafı sağlamak,
- Bölge ülkeleri arasında hukuki kurallara riayeti sağlamak suretiyle bölgede barış ve istikrarı sağlamak,
- Eğitim, teknoloji ve yönetim alanlarında ar-ge olanaklarını desteklemek ve bu alanlarda işbirliği sağlamak,
- Uluslararası mal ticaretindeki problemleri çözümlenmek suretiyle ticareti geliştirmek, ulaşım ve iletişim imkânlarını geliştirmek, yaşam standartlarını arttırmak,

- Benzer hedefleri olan uluslararası ve bölgesel örgütlere yakın ve faydalı işbirlikleri kurmak.

ASEAN'ın kuruluşundan sonraki dönemlerde yeni üye kazanımları olmuştur. 1984'de Brunei Darüsselam, 1995'de Vietnam, 1997'de Laos ve Birmanya ve 1999'da Kamboçya kuruluşa üye olmuşlardır (<http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/regions/asean> , Erişim Tarihi: 28 Kasım 2017).

ASEAN, başlangıçta bölgesel anlaşmazlıkları çözüme kavuşturan siyasi bir organizasyon olarak faaliyet göstermiştir. Sonraki yıllarda ise ekonomik entegrasyon oluşturma çabaları hız kazanmıştır. 1976 yılında gerçekleştirilen Bali Zirvesinde birliğin ekonomik entegrasyon olması adına ciddi adımlar atılmaya başlanmıştır. Zirve sonrasında ASEAN Concord Deklarasyonu imzalanarak birliğe üye ülkeler arasında ekonomik, siyasi ve diğer konularda işbirliğinin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır (Das, 2005).

ASEAN'ın gelişimi 1980'li yıllara kadar yavaş ilerlemiştir. Ancak 1990'lı yıllardan sonra dünyadaki bölgeselleşme akımının da etkisiyle AT'nin tek pazara geçmesi, NAFTA'nın kurulması, GATT'ın teşkilatlı bir yapı olarak DTÖ'ye dönüşmesi ASEAN'ın yapısında da değişikliklere ilham kaynağı olmuştur (Crozier, 2006).

1997 yılında Güney Doğu Asya krizinde ASEAN ve üye ülkeler önemli ölçüde etkilenmiştir. Bölge ülkeleri Japonya'nın öncülüğünde ayrı bir ekonomik birlik kurmak istemişlerdir. Ancak Japonya, entegrasyonda Asya ile yetinilmesi fikrine sıcak bakmamış, diğer ülkeleri de entegrasyon sürecinden dışlamanın aksine onlarla yaklaşma yolunu tercih etmiştir. Bunun sonucunda 1 Ocak 1993 yılında, ASEAN ülkeleri kendi aralarında AFTA (Asean Free Trade Area) adını verdikleri bir serbest ticaret bölgesi kurmuşlardır (http://fta.gov.sg/fta_afta.asp?h1=1, Erişim Tarihi: 29 Kasım 2017).

AFTA'nın oluşturulma amaçları aşağıdaki gibidir (Bowles, 1997) :

- Uluslararası politik ekonomideki değişimler (1980'li yıllar)
- ASEAN coğrafyasındaki ticarete olan ilgilinin artması ve üye ülkelerin aralarındaki ticaretin serbestleştirilmesi doğrultusundaki eğilimleri
- ASEAN'ın bölgesel bir aktör olarak etkin pozisyonunu devam ettirmek istemesi, mevcut ve bölgesel yeni yakın yayılımlar oluşturmak istemesidir.

ASEAN, bir yandan Asya kıtasındaki entegrasyon derinliğini artırırken diğer yandan da AB ile ilişkilerini kuvvetlendirmeye başlamıştır. 1996 yılı ve sonrası AB ile ilişkiler başlıca gündem konusu olmuştur. 1994 yılında AB, Yeni Asya Stratejisi belirlemiş ve 1996 yılında Asya-Avrupa Zirvesi (ASEM) kurulmuştur (Gaens, 2011). ASEM bölgesinin nüfusu dünya nüfusunun yarısından daha fazladır. Uluslararası ticaretin %60'sından fazlası da bu bölgede gerçekleşmektedir (http://eeas.europa.eu/asem/index_en.htm, Erişim Tarihi: 30 Kasım 2017).

ASEM'in tarafları şunlardır:

- ASEAN Ülkeleri (10 üye devlet)
- Japonya, Çin, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore ve Moğolistan
- ASEAN Sekreteryası
- AB Üyesi Ülkeler (28 Üye)
- AB Parlamentosu

2.4.2. Asya ve Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)

APEC, Avustralya, Brunei Darüsselam, Japonya, Kanada, Yeni Zelanda, Endonezya, Malezya, Kore, Singapur, Filipinler, Tayland ve ABD tarafından 1989 yılında Canberra Toplantısı'nda kurulmuştur. Entegrasyona 1991 yılında Çin, Tayvan ve Honkong, 1993 yılında Meksika ve Papua Yeni Gine, 1994 yılında Şili ve nihayet 1998 yılında da Rusya, Vietnam ve Peru'nun dâhil olmasıyla üye sayısı 21 olmuştur (Heseltine, 2003).

APEC, açık diyalog esasına dayanarak faaliyetlerine sürdüren bir forum niteliğindedir. Birliğin oluşturulması ile üye ülkeler üç temel amaç benimsemişlerdir. Bu amaçlar şunlardır (Balkır, 2010) :

- Çok taraflı ticareti geliştirmek ve kuvvetlendirmek
- Üye devletlerin bağımlılık ve refah seviyelerini arttırmak
- Sürdürülebilir ekonomik gelişime destek sağlamak

Bu amaçlara ulaşmada APEC mutlak başarıya sağlamamış olsa da dünya ticaretinde önemli rol oynamaktadır (Parasız, 2004).

2.4.3. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)

Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın arasında sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla 1996 yılında kurulan Şanghay Beşlisi, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün temelini oluşturmaktadır. Anlaşma daha sonraki toplantılarda kapsamı genişletilerek bölgesel güvenlik ve istikrar konularını da kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. 2001 yılında Özbekistan'ın örgüte üye olmasıyla üye sayısı altıya çıkmış, zirvede Şanghay Deklarasyonu yayınlanmıştır (http://www.ishtiaqahmad.com/downloads/SCO_Dubai_Feb_08.pdf, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2017). Deklarasyona göre terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıçılık tehdit olarak belirlenmiş ve ortak mücadele kararı alınmıştır. Haziran 2002'de ŞİÖ üye ülkelerinin devlet başkanları tarafından ŞİÖ Şartı imzalanmıştır. Böylece kurumsal yapılanma tamamlanmıştır (<http://sectsco.org/en/show.asp?id=69>, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2017).

Örgütün kuruluş amaçları şu şekilde belirlenmiştir (<http://eng.sectsc.org/load/203013>, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2017) :

- Üye ülkeler arasında güven, dostluk ve komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi,
- Üye ülkeler arasında siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, enerji, lojistik, çevre ve teknoloji gibi alanlarda işbirliği yapılması,

- Bölgesel barışın, güvenliğin ve istikrarın korunması için ortak çaba gösterilmesi.

Soğuk savaş döneminde dünya üzerinde iki kutuplu bir yapı bulunmakta ve bu kutupları ABD ile SSCB oluşturmaktadır. 8 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, yeni bir oluşum olarak BDT 'nin kuruluşu ilan edilmiştir. Bu ifade SSCB'nin resmen sona ermesi manasına gelmektedir. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte iki kutuplu düzenden tek kutuplu düzene geçiş süreci yaşanmıştır (Yardımcıoğlu ve Koçarlan, 2012).

SSCB'den sonra Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan ve Güney Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsız birer devlet olarak ortaya çıkmışlardır. Bu devletler ABD etkisinde tek kutuplu düzen ya da çok kutuplu düzen tartışmalarının ortasında, uluslararası arenada varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır (Pirinççi, 2008).

Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan devletleri bir araya gelerek aralarındaki sınır ihtilaflarını ortadan kaldırmak ve karşılıklı güvenin tesis edilmesi adına 1996 yılında Şanghay Zirvesi düzenlenmiş (Gorshkov, 2006) ve sınırlardaki asker sayısının azaltılmasını kararlaştırmışlardır (Hessbruegge, 2004). Zirve sonrası anlaşma hâlini alan bu kararlar, Şanghay Beşlisi olarak adlandırılan kurucu üyelerinin devlet başkanları düzeyindeki Moskova Zirvesi'nde yeniden vurgulanmıştır (Craig, 2003).

11 Eylül saldırılarından sonra tüm dünyada güvenlik anlayışının değişmesiyle Orta Asya için Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), etkin bölgesel bir kuvvet olarak üyeleri arasında sınır anlaşmazlıklarının çözüme kavuşturulması, karşılıklı güvenin temin edilmesi, silahsızlanma, bölgesel istikrarın sağlanması, ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi gibi konuları ele aldıkları bir diyalog süreci sonucunda ortaya çıkmıştır (Austin, 2002).

ŞİÖ, 1997 yılı sonrasında sınır emniyetini arttırmaya başlamış, bölücü ve radikal unsurların bölgede tutunmasına karşı tedbirler almaya başlamıştır (Gladney,

2001). Örgüt' ün bölgedeki etkinliğinin gitgide artması, ABD ve diğer aktörlerin gözünden kaçmamıştır. Tüm bu gelişmeler ışığında, ŞİÖ üyeleri, aralarında çok taraflı işbirliği arayışlarını da önemi ölçüde sürdürmüşlerdir. ŞİÖ Bölgesi, coğrafi olarak Avrasya kıtasının %60'ını kapsamaktadır. Bu açıdan en geniş çaplı entegrasyonlardan biri olarak yerini almıştır (Bailes ve ark., 2007). Gözlemci üyeleriyle beraber, dünya nüfusunun yaklaşık yarısını, ŞİÖ nüfusu oluşturmaktadır (Zeb, 2006).

ŞİÖ, ekonomik, askeri ve diplomasi ilişkilerinin geliştirirken ticari, kültürel ve bölgesel güvenlik konuları üzerinde işbirliğini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Özellikle bölgesel güvenlik konusuna daha çok ağırlık verilmektedir. ŞİÖ'nün bölge güvenliği ile ilgili konulara verdiği önem, üye devletlerin, devlet başkanları seviyesinde gerçekleştirilen yıllık toplantılarla birlikte, savunma bakanları düzeyinde de bu tür zirvelerin düzenlenmesi konusunda anlaşmaya varmış olmalarından anlaşılmaktadır. Varılan mutabakatı daha somut hâle getirebilmek amacıyla, sıklıkla ortak tatbikat ve askeri eğitim programlarının düzenlenmesi yönündeki talepler üye ülkeler tarafından gündeme getirilmektedir. Aynı zamanda, barış operasyonlarında bilgi değiş tokuşu, bölge güvenliği konusunda ortak konferansların düzenlenmesi ve farklı değişim programlarının uygulanması gibi gündem maddeleri de ŞİÖ üyeleri tarafından önemli görülmektedir (Yuan, 2003).

2000 yılında Duşanbe "de düzenlenen 5. Yıllık Zirvesi'nde, Örgüt içi işbirliğinin daha da geliştirilmesi, amaç ve hedeflerde yenilemeye gidilmesi kararına varılmıştır (Melville ve Shackleina, 2005). Bu bağlamda bir dışa yönelme eğilimi ilk defa çok belirgin bir şekilde Duşanbe Zirvesi'nde ifade edilmiştir (Wacker, 2001). Zirve'nin bitiminde imzalanan Duşanbe Deklarasyonu'nun giriş bölümünde, "Şanghay Beşlisi'nin" bölgesel ve küresel barışa, güvenliği ve istikrarı korumaya önemli katkılarda bulunduğunu, diplomatik ve bölgesel işbirliğini artırdığını ve bu girişimlerinin sonucunda da, uluslararası topluluk üzerinde olumlu etkiler yarattığını belirtmektedir (Li ve ark.,2008).

NATO ve ABD'nin Orta Asya'daki etkisinin azaltılması ve hatta bölgeden uzaklaştırılması, örgütün öncelikli hedefleri arasında sayılabilir. ŞİÖ'nün SSCB'nin dağılmasından sonra oluşan tek kutuplu dünya fikrine çok sıcak bakmamakla beraber

çok-kutuplu bir dünya düzeninin gerekliliğine işaret etmesi ve üyelerinin, küresel gücün tek elde toplandığı, ABD ve AB gibi grupların etkisine karşı bir alternatif olarak görmesi (Tolipov, 2004), zaman zaman özellikle Rusya ve Çin'in ABD ile olan ilişkilerini gerginleştirmiştir. Bu gerginlikler kendini en çok ABD'nin Avrupa'nın Rusya sınırına yakın bölgelerinde ve Asya-Pasifik (örneğin Çin-Tayvan gerginliği) bağlamında “blok/ittifak” temelli füze savunma sistemleri konuşlandırma teşebbüslerinde göstermektedir (Craig, 2003).

Rusya Federasyonu, SSCB'nin dağılmasından sonra bölgedeki etkinliğini kaybetmemek için 1993 yılında yakın çevre doktrini ile, dağılan Sovyet bloğu ülkelerini bir araya getirerek Rusya Federasyonu'nun etrafında birleştirmeyi ve RF'yi yeniden büyük bir güç hâline getirmeyi amaçlamıştır. Bu doktrin çerçevesinde bölgeyi kendi etki alanı olarak görmektedir (Baev, 1996). 11 Eylül terör olaylarından sonra ABD ve tüm dünya için yeni bir güvenlik algısı oluşmuştur. Terörle mücadele küresel bir problem hâline gelmiştir. Böylelikle ekonomik, siyasal, askeri vesair işbirliklerinin yanı sıra teröre karşı da küresel ortak tavır sergilenmeye başlanmıştır. 11 Eylül sonrası ABD, Orta Asya ve Kafkaslar'daki devletlerle daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu durum RF'nin yakın çevre doktrinine zarar vermiştir (Kamer; 2006).

RF ile Çin arasında soğuk savaş döneminden beri devam eden ideolojik tartışmalar ve bu ülkeler arasındaki sınır güvenliğine dayanan anlaşmazlıklar, bölgede istikrarsızlığa neden olmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla hissedilen ABD etkisi, Rusya ve Çin'i strateji geliştirmeye yöneltmiştir. Dönem itibariyle Avrupa'nın ve NATO'nun genişleme politikalarında Doğu Bloğu ülkelerine yer vermesi, ABD'nin insan hakları konusunda ısrarcı olması ve Tayvan ile ticari ilişkilerini geliştirmesi RF ile Çin'i yeni bölgesel strateji arayışlarına yöneltmiştir (Çolakoğlu, 2004).

ABD'nin Orta Asya'da ve tüm dünya üzerinde etkisinin artması Çin ve Rusya Federasyonu'nun gözünden kaçmamıştır. Bu iki devlet, ideolojik fikir ayrılıklarından kaynaklanan çekişmeleri rafa kaldırmış ve iş birliği sürecini başlatmışlardır. Bu süreç Eylül 1994 yılında “Yapıcı Ortaklık” ile başlamış ve Nisan 1996 yılında ise “Stratejik Ortaklığa” dönüşmüştür (Çolakoğlu, 2004).

Bölgede RF ve Çin arasında yaşanan yakınlaşma Orta Asya'daki ülkeler tarafından da gözlemlenmiştir. Bölgede zayıf olarak varlıklarını sürdürmeye çalışan yeni devletlerin her biri bölgesel stratejilerini ortaya çıkan yeni duruma göre yeniden konumlandırmıştır. SSCB döneminden tecrübeli olan bu devletler, bölgelerinde güvenlik ve istikrarı sağlamak adına bölgesel işbirliğinin önemli olduğunu ve bu işbirliğinin kendilerini avantajlı bir pozisyona getireceğine inanmışlardır (Guang, 2007). ABD ve Batı etkisinin varlığına sıcak bakmayan ve kendilerinin öncü olduğu bir dünya düzeni isteyen RF ve Çin, sınır ülkeleriyle olan güvenlik sorunlarını çözmek adına alternatif bir çabanın içerisine girmişlerdir. Bölge ülkeleri içinde buldukları güvenlik zafiyetini Rusya, Çin ve ABD arasında denge politikası izleyerek gidermeye çalışmışlardır (Bailes, 2007).

Bu koşullar altında bölgedeki ülkelerin sınırlarını korumak, ekonomilerini iyileştirmek ve diğer ülkelerle olan sorunlarını çözmek gibi ihtiyaçlarına cevap niteliğinde bölgesel bir entegrasyon olarak 1996 yılında Şanghay Beşlisi kurulmuştur (Çolakoğlu, 2004).

Her ne kadar başlangıçta bir güvenlik örgütü olarak dizayn edilse de, ŞİÖ'nün uzun vadeli hedefi Avrasya'da ekonomik bir entegrasyonun oluşumunda rol oynamaktır (Renwick, 2008).

ŞİÖ kurumsal yapısı içerisinde yedi temel organ bulunmaktadır. Bunlar; Devlet Başkanları Konseyi, Hükümet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Temsilcilikler Konseyi, Ulusal Koordinatörler Konseyi, Sekretarya ve Anti-Terörizm Merkezidir. Örgüte ait organların faaliyetleri şunlardır (<http://eng.sectesco.org/load/203013>, Erişim Tarihi: 31 Aralık 2017) :

- **Devlet Başkanları Konseyi:** Her yıl bir kez üye ülkelerden birinde toplanır. Örgütün karar alma mekanizmasıdır. Devlet Başkanları düzeyinde toplanılır. Diğer konseylerin istişare ettiği konular bu konseyde karara bağlanır.
- **Hükümet Başkanları Konseyi:** Bu konsey de yılda bir defa toplanır. Bütçenin onaylanması ve ekonomik anlaşmaların yapılması gibi sorumlulukları mevcuttur.

- **Dışışleri Bakanları Konseyi:** Devlet Başkanları konseyinden bir ay önce toplanır. Daha çok uluslararası problemlerin görüşüldüğü konseydir.
- **Ulusal Koordinatörler Konseyi:** ŞİÖ üyesi ülkelerin ulusal koordinatörlerinin katıldığı konseydir. Yılda en az üç defa toplanır.
- **Bölgesel Anti-Terör Ajansı:** Üye devletler ve uluslararası organizasyonun, terörizm, bölücülük ve aşırılıkla mücadele konularını ele alır, yetkili kurumlar ile iş ilişkilerini sürdürür. Terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılığa karşı mücadele ile ilgili uluslararası yasal belgelerin ortak hazırlanmasını sağlar (www.sectsko.org).

3. TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARA ÜYELİĞİ VE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ DIŞ TİCARET

3.1. Türkiye’nin Üye Olduğu Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar

Uluslararası seviyede faaliyet gösteren, birden çok ülkenin iştirakiyle oluşturulmuş ticari amaç taşımayan birleşmelere uluslararası kuruluş denmektedir. Uluslararası ekonomik kuruluşların ise ekonomik amaçları mevcuttur. Uluslararası ekonomik kuruluşlar bölgesel veya evrensel karakterli olmaktadır. Dünya üzerindeki yerini çeşitli alanlarda güçlendirmek isteyen ülkeler, uluslararası kuruluşlar ve birleşmeler yardımıyla bu amaçlarına ulaşabilmektedirler (Bozkurt ve ark., 2004).

Evrensel ve bölgesel olarak özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra dünya üzerindeki ekonomik yapıda meydana gelen gelişmeler, istikrarın sağlanabilmesi amacıyla birlikte hareket etmeye zemin oluşturmuştur. Bu bağlamda uluslararası ekonomik kuruluşlar oluşturularak barış ve istikrar ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır (Astaneh, 2000). Sınırlı üretim kaynaklarına sahip olan ülkeler hedeflerini gerçekleştirmede diğer ülkelerle işbirliği yapmak zorunda kalmışlardır. Özellikle ekonomik yapılarını güçlendirmek adına evrensel ve lokal ekonomik kuruluşlara üye olarak bu amaçlarını büyük ölçüde gerçekleştirmeye çabalamışlardır. Evrensel bazlı verilebilecek en iyi örnekler IMF ve Dünya Bankası ; bölgesel bazlı verilebilecek en iyi örnekler ise AB ve NAFTA’dır (Arı, 2001).

Türkiye de diğer ülkeler gibi, dünya üzerindeki ekonomik, siyasi, sosyal ve diğer konumunu güçlendirmek için söz konusu evrensel ve bölgesel uluslararası kuruluşlara üye olmuştur. Türkiye’nin üye olduğu bu kuruluşlar; G20, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Gümrük Birliği (GB), İslam İşbirliği Teşkilatı (OIC), Karadeniz İşbirliği Örgütü (BSEC), Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO), Gelişmekte Olan Ülkeler Birliği (D-8), IMF, Dünya Bankası ve ŞİÖ’dür (Ertürk, 2006). Bu bölümde Türkiye’nin üye olduğu uluslararası ekonomik kuruluşlara değinilecektir.

3.1.1. G-20

Uluslararası sistemdeki başlıca gelişmiş ülkelerin aralarındaki işbirliğini geliştirmek ve uluslararası mali sistemin daha düzenli işleyişini sağlamak amacıyla 1999 yılında Köln Zirvesi'nde kurulması kararlaştırılmış ve 25 Eylül 1999 tarihinde Washington Toplantısı'nda kuruluşu resmen ilan edilmiştir. Adını üye ülkelerin sayısından alan G-20'nin üyeleri Türkiye, Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya, Japonya, Çin, Hindistan, Kore, Suudi Arabistan, Endonezya, ABD, Meksika, Kanada, Brezilya, Arjantin, Güney Afrika ve son olarak Avusturalya ve AB'dir. Birliğe üye ülkeler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdir (Apak, 2008). G-20 oluşumu, dünya üretim ve tüketim hacmini belirleyen önemli bir kuruluştur. Uluslararası ticarete konu olan malların neredeyse hepsini oluşturmaktadır (Çanakçı, 2010).

Türkiye'nin G-20 üyeliği tespit edilirken, izlemiş olduğu politikalara ilaveten, sahip olduğu jeopolitik konum da göz önüne alınmıştır. ABD, Türkiye'ye G-20 üyelik sürecinde destek olmuştur. Asya ve Rusya'daki ekonomik ve finansal krizden uğramış olduğu zarara rağmen başarıyla üstesinden gelmesi, Türkiye ekonomisinin büyüme hızındaki artış, kriz zamanında alınan tedbirlerin ve kriz yönetiminin başarılı yürütülmesi gerekçe gösterilerek Türkiye'nin G-20 istişare toplantılarına pozitif katkı sağlayacağı belirtilmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/g-20-ulkeleri.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 05 Ocak 2018).

Türkiye'nin G-20'ler grubuna davet edilmesi ekonomik ve siyasi açıdan önemli bir gelişmedir. G-20 Grubu Türkiye'ye küresel mali ve ekonomik gelişmeleri yakından izleme imkânı sağlamıştır. G-20 üyeliği, Türkiye'nin iç sorunlarının uluslararası alanda dile getirilmesi açısından da yeni bir fırsat oluşturmuştur. Türkiye'nin G-20 Grubunda etkin ve faal bir ülke olması sonuç itibarıyla, uluslararası alanda siyasi nüfuzunun artmasına da yol açacaktır (<http://www.mfa.gov.tr/g-20-ulkeleri.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 05 Ocak 2018).

2008 yılında başlayan küresel finansal krizle birlikte küresel ekonomide meydana gelen değişikliklerle Türkiye'nin oynadığı rol önem kazanmaya başlamıştır. ABD ve AB ülkelerinde krizin etkileri sürerken ve küresel ekonomide merkez doğuya doğru kayarken Türkiye, yeni duruma göre pozisyon almaya başlamıştır. Afrika ve Latin Amerika ile ilişkilerini güçlendiren, Orta Doğu ülkeleriyle ekonomik entegrasyon girişimlerinde bulunan Türkiye, söz konusu dönemde uluslararası ticaret potansiyelini arttırmaya çalışmaktadır. 2002-2012 dönemleri arasında Türkiye'nin toplam ihracatı içinde AB ülkelere ihracatın oranı %56'dan %38'e düşerken, Yakın ve Orta Doğu'ya gerçekleştirilen ihracatın oranının %9,5'ten %28 seviyesine, diğer Asya ülkelerine %5 civarından %7'ye, Latin Amerika ülkelere %0,8'den %2'ye, Afrika'ya ise %4,7'den %8,7 düzeyine yükselmesi uluslararası ticarete potansiyel artışının bir göstergesidir ([http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/Ekonomik SorunlarDergisi/EconomicCrisis/johannesflinn.pdf](http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/Ekonomik_SorunlarDergisi/EconomicCrisis/johannesflinn.pdf), Erişim Tarihi: 06 Ocak 2018).

Türkiye, 2014 - 2015 yılları arasında G20 Dönem Başkanlığını üstlenmiştir. 1 Aralık 2015 tarihinden itibaren G20'nin Dönem Başkanlığını Çin Halk Cumhuriyetine devretmiştir. G20 Dönem Başkanlığı sürecinde yaklaşık 60 resmi toplantı tertip edilmiştir. Türkiye, daha önceki dönem başkanlarından farklı olarak küresel siyasi konuları taşımayı temel hedef hâline getirmiştir. Ayrıca G-20 Zirvesi'nde Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkeler konusunda bir çerçeve belgesi kabul etmiş, terörizmle mücadele ve mülteci krizi siyasi konular olarak resmi G20 Liderler Zirvesi gündeminin bir parçası haline getirilmiş ve terörle mücadele konusunda G20 Liderleri ilk kez bir bildiri kabul etmiştir. Mülteci krizi de Antalya Zirvesi Sonuç Bildirgesinde yer almıştır (<http://www.mfa.gov.tr/g-20-tr.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 06 Ocak, 2018).

3.1.2. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)

II. Dünya savaşının ardından Avrupa'nın yeniden inşası ve gelişmesi için ABD tarafından yapılan Marshall Plânının düzenli bir şekilde yürütülmesi amacıyla 1947 yılında kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OEEC), 30 Eylül 1961 yılında yerini Avrupa Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) almıştır. Örgüt'ün 34 üyesi bulunmaktadır. Bu ülkeler; ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Çek

Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Kore, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Şili, Türkiye, Yeni Zelanda ve Yunanistan'dır (<http://www.oecd.org/about/membersandpartners/list-oecd-member-countries.htm>, Erişim Tarihi: 06 Ocak 2018).

OECD, üye ülkelerin ekonomik, sosyal ve idari problemlerine çözüm üretmek amacıyla kurulmuş uluslararası bir teşkilattir. Ekonomik büyüme, mali istikrar, ticaret ve yatırım, teknoloji, girişimcilik ve kalkınma ile ilgili alanlarda işbirliğinin sağlanmasını hedeflemektedir. OECD'nin esas gayesi dünya ticaret potansiyelinin verimliliğinin artırılmasına katkı sunmaktır (<http://www.mfa.gov.tr/iktisadi-isbirligi-ve-gelisme-teskilati-oecd.tr.mfa.gov.tr>, Erişim Tarihi: 06 Ocak 2018).

Türkiye, OECD'nin kurucu üyelerinden biridir. Dışişleri, Maliye, Kalkınma ve Ekonomi Bakanlıkları ile Ekonomi Bakanlığı ile temsil olunmaktadır. Özellikle 2010 yılından sonra Türkiye'nin OECD'yle olan ilişkilerinde canlanma kaydedilmeye başlanmıştır. Ülkede ulusal kurum ve kuruluşlar kendi görev alanları ile ilgili konuları takip etmekte, söz konusu konulara katkıda bulunmakta ve yapılan çalışmalardan faydalanmaktadır. Türkiye'nin OECD zorunlu Genel Bütçesine (Part-I) 2015 yılında yaptığı katkı payının oranı %1.79'dur. 2015 yılında "Part I" katkı payı yaklaşık 3.5 milyon Avro olarak ödenmiştir. Türkiye, 2012 yılında OECD Bakanlar Konseyi Başkanlığını üstlenmiştir. 2013 yılında Eğitim Bakanları, Evrensel Sağlık Kapsayıcılığı Bakanlar Konferansı, Bilgi Ekonomisi Küresel Forumu gibi önemli OECD toplantılarına ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca, OECD çatısı altında faaliyet gösteren Uluslararası Enerji Ajansı'nın 2013 Bakanlar Toplantısı'na başkanlık etmiştir. 2015 yılında üstlendiği G20 Dönem Başkanlığı süresince de OECD ile yakın işbirliği içinde çalışmıştır (<http://www.mfa.gov.tr/iktisadi-isbirligi-ve-gelisme-teskilati-oecd.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 06 Ocak 2018).

3.1.3. Gümrük Birliği (GB)

Türkiye'nin AB'ye girmek istemesi, ekonomik, siyasi ve sosyal amaçlar içermektedir. Coğrafi konum itibariyle Türkiye, AB için önemli bir iş ortağıdır (Dura ve Atik, 2007). 1981 yılında Yunanistan AB'ye üye olmuş ve bu gelişmeye paralel olarak Türkiye, 1987 yılında tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Birlik tarafından tam üyelik başvurusu sonuçsuz bırakılırken, Türkiye tarafına Gümrük Birliği'ne girme şartı öne sürülmüştür. 1963 yılında Ankara Anlaşması ile Birlik üyeliği için üç aşamalı bir üyeliğe kabul süreci tespit edilmiş, Türkiye, 1995 yılında geçiş aşamasını tamamlamıştır (Ertürk, 2006).

Gümrük Birliği, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol çerçevesinde 95/1 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı gereğince 01.01.1996 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Bu tarihten itibaren sanayi mallarında 12 ve 22 yıllık listelerdeki son indirimlerle gümrük vergileri ve eş değer uygulamalar sona erdirilmiştir. Bununla beraber Gümrük Birliğinin koşulu olarak birlik dışında kalan ülkelere karşı AB ile ortak gümrük tarifesi uygulanmaya başlanmıştır. Gümrük Birliği'nin Türkiye'ye en önemli yararı dış ticarete disiplin sağlamasıdır. DTÖ ve GB ile Türkiye, fikri ve sınai mülkiyet hakları korunmuştur. Öte yandan GB ile Türkiye, AB'nin bir pazarı hâline dönüşmüş ve bu gelişme neticesinde ithalatın ihracatı karşılama oranında birliğe girmeden önceki rakamlara nispeten daha çok düşüş yaşandığı gözlenmiştir (Ertürk, 2006).

3.1.4. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) önceki adıyla İslam Konferansı Örgütü (İKÖ)İslam Konferansı Örgütü, 22–25 Eylül 1969 tarihlerinde Rabat'ta ilk kez düzenlenen İslam Zirve Konferansında alınan bir kararla kurulmuştur. Örgütün ismi 2011 Haziran ayında Astana'da düzenlenen 38. Dışişleri Bakanları Konseyi'nde İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olarak değiştirilmiştir. 1970 Mart ayında Cidde'de gerçekleştirilen Birinci İslam Dışişleri Bakanları Konferansında Genel Sekreterliğin oluşturulmasına ve Sekretaryanın, Kudüs'ün kurtarılmasına kadar, Cidde'de faaliyet

göstermesine karar verilmiş, ayrıca bir Genel Sekreter atanmıştır (https://www.oic-oci.org/page/?p_id=52&p_ref=26&lan=en, Erişim Tarihi: 08 Ocak 2018). Örgüt'ün 57 üyesi bulunmaktadır. Bu üyeler: Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Benin, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Brunei, Burkina-Faso, Cezayir, Cibuti, Çad, Endonezya, Fas, Fildişi Sahili, Filistin, Gabon, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Guyana, Irak, İran, Kamerun, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Komorlar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Maldivler, Malezya, Mali, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Surinam, Suudi Arabistan, Tacikistan, Togo, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Uganda, Umman, Ürdün, Yemen, Suriye. Gözlemci üyeler ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (Kıbrıs Türk Devleti adıyla), Bosna-Hersek, Orta Afrika Cumhuriyeti, Rusya, Tayland'dır (<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 08 Ocak 2018).

Türkiye, İİT'ye kuruluşundan bu yana üyedir ve faaliyetlerine faal katkı yapmaktadır. "Kıbrıs Türk Müslüman Topluluğu" adıyla İİT'de temsil edilen KKTC'nin, 14-16 Haziran 2004 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen 31. İslam Dışişleri Bakanları Konferansı'nda (İDBK) Annan Planında zikredildiği şekliyle "Kıbrıs Türk Devleti" adıyla temsili kararlaştırılmıştır. Zirve ve Dışişleri Bakanları Konseyi'nde "Kıbrıs'ta Durum" başlığıyla kabul edilen kararlarla, İİT, KKTC ile işbirliği ve dayanışmasını teyit etmekte, Kıbrıs sorununun çözümüne destek vermektedir.

İİT ayrıca, Yunanistan, Batı Trakya Türk Azınlığı konusunda her yıl kabul ettiği kararlarla, Azınlığın hak ve çıkarlarının korunmasına ve sorunlarının çözümünü desteklemektedir (https://www.oic-oci.org/page/?p_id=52&p_ref=26&lan=en, Erişim Tarihi: 08 Ocak 2018).

Ülkemizdeki İİT Kuruluşları şunlardır (<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 08 Ocak 2018) :

- İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK)
- İslam Kalkınma Bankası Türkiye Ofisi (İKB)

- İslam Ülkeleri İstatistik Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC)
- İslam İşbirliği Teşkilatı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)
- İslam İşbirliği Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumu (ICYF-DC)
- İslam Ülkeleri Müşavirler Federasyonu (FCIC)
- İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC)
- İslam İşbirliği Teşkilatı yayıncılık Düzenleyici Otoriteleri Forumu (IBRAF)
- İslam Oşinografi Merkezi (INOC)
- İslam Ülkeleri Çimento Birliği (ICA)

Türkiye ayrıca, “Kadının, İİT Üyesi Ülkelerin Kalkınmasındaki Rolü konulu 6. Bakanlar Konferansı’nın Dönem Başkanı” sıfatıyla, İİT İstişari Kadın Konseyi dönem başkanlığını da yürütmektedir. Türkiye’nin Polis İşbirliği ve Koordinasyon Merkezi ile İİT Medya Forumu’na ev sahipliği yapması da öngörülmektedir.

3.1.5. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)

Soğuk Savaş döneminden sonra Doğu Bloku ülkeleri arasındaki Varşova Paktı ve COMECON’un dağılması, bu yapılara üye ülkelerin yeni entegrasyon girişimlerine dahil olmalarına fırsat sağlamıştır. Karadeniz kıyısı ülkeleri olarak Romanya ve Bulgaristan, Varşova Paktı ve COMECON’un doğrudan üyeleri iken Moldova, Ukrayna, Rusya Federasyonu (RF) ve Gürcistan ile Karadeniz hinterlandında bulunan Azerbaycan ve Ermenistan SSCB’yi oluşturan cumhuriyetler olarak dolayısıyla söz konusu örgütlere üye idiler. Buna karşın Karadeniz kıyısı ülkeleri olup bu örgütlerde yer almayan tek ülke Türkiye’dir. Bununla beraber Karadeniz’e en uzun kıyısı olan ülke de Türkiye’dir. Doğu Blok’unun çökmesi ile dünya sahnesinde kendine yer arayan komşu ülkeler ortak çıkarlar etrafında örgütlenmeye ihtiyaç duymuşlardır. Türkiye’nin öncü rol oynaması bu bakımdan anlamlıdır (Sezer, 1996).

1991 yılında Almatı Deklarasyonu ile BDT kurulmuş, SSCB'nin dağıldığı ilan edilmiştir. Sovyetleri Birliği dağıldıktan sonra eski Sovyet ülkeleri bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. KEİ entegrasyon sürecinde yer alan ülkelerin aynı coğrafi bölgeyi paylaşan komşular olarak aralarında rekabet veya işbirliği sıklıkla yaşanmıştır. Birbiriyle bazen rekabet bazen işbirliği içinde olan komşu ülkelerin faaliyet alanları ise daha çok siyasal, kültürel ve ekonomik konulardır (Mehmetçik, 2016). 25 Haziran 1992'de İstanbul'da toplanan Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, RF, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan devlet veya hükümet başkanları, Boğaziçi Belgesi'ni imzalayarak KEİ'nin kuruluş sürecini başlatmıştır. Bu belge ile imzacı ülke temsilcileri mal, hizmet, sermaye ve işgücünün serbest dolaşımı yönünde aralarında işbirliği yapmak ve gerekli koşulları oluşturmak istikametinde iradelerini ortaya koymuşlardır (<http://www.bsec-organization.org/documents/declaration/summit/Reports/Istanbul1992.pdf>, Erişim Tarihi: 09 Ocak 2018).

Boğaziçi belgesi ile başlayan süreç KEİ Şartı ile tamamlanarak entegrasyon girişimi tam teşekküllü bir örgüt olmuştur (Nureş, 1996). KEİ'nin en önemli organı devlet veya hükümet başkanlarından oluşan KEİ Zirvesidir. Bundan sonra KEİ Dışişleri Bakanları Konseyi en önemli karar organıdır (Karluk, 2014). KEİ'nin belli başlı organları olarak KEİ Uluslararası Daimi Sekretaryası, Dönem Başkanlığı, Üçlü Yönetim, KEİ Parlamenterler Meclisi, KEİ İş Meclisi, Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası, Çalışma Grubu, Uzmanlar Grubu, Vergi Grubu, konseyin yetkisi altında kurulan ve kurulacak olan komite ve hizmet birimleri olarak sayılabilir (<http://www.bsec-organization.org/documents/LegalDocuments/statutory/charter/Download/CHARTER%20web%20080630.pdf>, Erişim Tarihi: 09 Ocak 2018).

3.1.6. Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO)

Ekonomik hedeflerini gerçekleştirmede aralarında hedefler oluşturan Türkiye, İran ve Pakistan "Bölgesel Kalkınma İçin İşbirliği Teşkilatı'nı (RCD) kurmuşlardır. Teşkilatın gündeminde üye ülkeler arasında müşterek projelerin düzenlenmesi ve

uygulanması, bunun yanısıra üyeler arasındaki ulaşım maliyetlerinin azaltılması gibi konular mevcuttur. Ekonomik işbirliği aracılığıyla RCD ülkelerinin refah seviyelerinin arttırılması amaçlanmaktadır. Örgütün amacına ulaşabilmesi için yeterli alt yapıya sahip olunmaması, iktisadi güçlenmenin gerçekleşmesi önünde engel teşkil etmiştir. Bununla beraber Türkiye'nin RCD'den daha çok AB ile ilişkilerini güçlendirmesi, RCD'yi daha pasif bir konuma düşürmüştür (Kolaei, 2000). Örgütün amacına tam olarak ulaşamamasının önündeki engellerden biri de üye ülkelerin siyasi rejimlerinin farklılığıdır. Bu farklılıktan dolayı ekonomik yakınlaşma da sağlanamamıştır. Ayrıca üye ülkelerin nispeten teknolojiye geri olması, hammadde yetersizliği, ürünler için yeterli ihracat pazarlarının olmaması, üye ülkelere yapılan yatırım oranlarının istikrarsızlığı ve azlığı örgütün amacına yerine getirmede başarısız olacağına dair güvensizlik hissi oluşturmuştur (Bastani, 1994).

RCD ülkeleri amaçlarını yerine getirmede daha aktif olma çabası içerisine girmişlerdir. Bu bağlamda öncelikle RCD'nin yerine 1985 yılında ECO'yu kurmuşlardır. ECO, RCD'nin devamı niteliği taşımaktadır. 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla dünya sahnesine yeni çıkan ülkeler Afganistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, ve Türkmenistan ECO'ya katılmışlardır. Böylelikle ECO'nun üye sayısı 10'a yükselmiştir. KKTC'nin üyelik başvurusu kabul edilmeyip, gözlemci üye olarak ECO'ya kabul edilmiştir (Kolaei, 2000).

ECO'nun amaçları aşağıdaki gibidir (http://www.eco.int/parameters/eco/modules/cdk/upload/content/general_content/3512/1499586597300jk8s96cm6jnohhj2556coont44.pdf, Erişim Tarihi: 14 Ocak 2018) :

- Üye devletlerin yaşam kalitesini ve refah seviyesini arttırmak
- Bölgesel ticaretin önündeki engelleri kaldırmak
- Dünya ticaretinde önemli rol oynamak
- Dünya ticaretine tam entegrasyon sağlamak
- Üye devletlerin haberleşme ve ekonomik alt yapılarının genişletilmesi aracılığıyla işbirliği yapmak

Türkiye, sahip olduğu coğrafi konum itibariyle son derece önemli bir ülkedir. Enerji alanında transit ülke konumundadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru hattı, Mavi akım, Nabucco projesi, Türkiye üzerinden Avrupa'ya ihraç edilen petrol ve doğalgaz transit ülke özelliği sebebiyle Türkiye'ye önemli bir değer kazandırmıştır. Ayrıca demir yolu ile mal ve yolcu taşımacılığında da Türkiye önemli bir yere sahiptir. Karadeniz ve Akdeniz deniz yolları da ECO'da Türkiye'ye saygın bir konum kazandırmıştır. ECO, Asya'da önemli bir entegrasyon girişimi olsa da AB'ye alternatif olma açısından hâlâ yetersizdir. ECO üyelerinin aralarındaki ticarete uygulamış oldukları vergi ve tarifeler, yasal mevzuatta sıklıkla meydana gelen değişimler, etkili bir ulaşım işleyişinin oturtulamaması üye ülkelerdeki lokal ticareti de olumsuz etkilemektedir. Bu bakımdan AB kadar disiplinli bir yapıya sahip değildir (<http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati-eit.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 14 Ocak 2018).

3.1.7. Gelişen Sekiz Ülke (D-8)

D-8, 22 Ekim 1996 yılında Türkiye'nin öncülüğünde Dışişleri Bakanları'nın katılımıyla İstanbul'da gerçekleştirilen toplantıda proje olarak hazırlanmış ve 13-15 Haziran 1997 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Örgüt, oluşum bakımından RCD ile benzerlik gösterse de ilkesel amaçlar açısından daha farklı vurgular yapılmıştır. İmzalanan ortak deklarasyona göre ekonomik ve sosyal gelişimin sağlanması amacıyla bazı ilkesel değerlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Söz konusu değerler aşağıdaki gibidir (Ertürk, 2006) :

- Savaş değil barış
- Çatışma değil diyalog
- Çifte standart yerine adalet
- Ayrımcılık yerine eşitlik
- Baskı ve zulüm yerine demokrasi ve insan hakları

Gelişmekte olan sekiz ülkenin bir araya gelmesiyle oluşturulmuş birliğin üyeleri Türkiye, İran, Malezya, Nijerya, Pakistan, Endonezya, Mısır ve Bangladeş'tir. D-8 üye ülkeleri aynı zamanda İİT'nin en güçlü ülkeleridir (<http://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-d-8.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 15 Ocak 2018).

3.1.8. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

GATT anlaşmasının devamı niteliğinde olan DTÖ, 1 Ocak 1995 yılında kurulmuştur. Ülkelerin uluslararası ticarete uyguladıkları politikaları izleyerek gelişmekte olan ülkelere destek sağlamaktadır. Uluslararası ticaretin istikrarlı bir şekilde gerçekleşmesi için diğer ekonomik kuruluşlarla işbirliği içerisinde hareket etmektedir (https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/what_we_do_e.htm, Erişim Tarihi: 17 Ocak 2018).

DTÖ ayrıca, yaşam standartlarını yükseltmek, gelir dağılımını eşitlemek, ülkelerin ihtiyaçlarına cevap vermek ve belirlenen bu amaçları gerçekleştirmek için ülkeler arasında yazılı anlaşmalar yapmak gibi amaçlara da sahiptir (Karaca, 2003).

Türkiye, 26 Mart 1995 yılında DTÖ'nün kurucu üyelerinden olmuştur. DTÖ'nün bugünkü üye sayısı 155'tir (https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/what_we_do_e.htm, Erişim Tarihi: 17 Ocak 2018).

3.1.9. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB)

İkinci dünya savaşının olumsuz etkilerine maruz kalan ülkelerin ekonomilerini canlandırmak adına uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve ekonomik işbirliğinin gerçekleştirilmesi amacıyla 1944 yılında Bretton Woods anlaşması imzalanmıştır. 44 Ülkenin katılım sağladığı anlaşma ile IMF ve WB kurulmuştur (Karluk, 2015).

Uluslararası ticaret ve finansın düzenliliğinin sağlanması aracılığıyla ülkelerin ekonomik kalkınmalarını teşvik edici kurumlar olarak nitelendirilen IMF ve WB'nin 2017 yılı itibariyle 188 üyesi bulunmaktadır. Türkiye, 11 Mart 1947 yılında IMF ve WB'e üye olmuştur (Bougton, 2002).

IMF'in kuruluş amaçları aşağıdaki gibidir (<http://www.imf.org/en/About>, Erişim Tarihi: 18 Ocak 2018) :

- Dünya ekonomisinin parasal sorunlarına çözüm üretmek
- Çok taraflı ticareti geliştirmek
- Ekonomik işbirliği ortamı oluşturmak
- Dış ödemelerde sorun yaşayan ülkelere finansman sağlamak yoluyla dış dengelerini korumalarına yardımcı olmak

DB'nin kurulma amacı ise özellikle kuruluş yılı dikkate alındığında İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin yeniden inşasını kolaylaştırmaktadır Güncel amaç olarak ise DB faaliyet alanını geliştirmekte olan ülkelere kaydırmıştır. Gelişmiş ülkelerin mali kaynaklarının geliştirmekte olan ülkelere aktarılması ile geliştirmekte olan ülkelerdeki yaşam seviyesinin arttırılmasını sağlamaktadır. DB'ye üye olabilmek için temel şart IMF üyeliğidir (<http://www.worldbank.org/en/what-we-do>, Erişim Tarihi: 18 Ocak 2018).

3.1.10. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)

Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan sınır emniyetinin sağlanması amacıyla 1996 yılında bir araya gelerek Şanghay Beşlisi'ni (Şanghay İşbirliği Örgütü) oluşturmuşlardır. 2001 yılında Özbekistan da birliğe katılmış ve üye sayısı altıya yükselmiştir (Azarkan, 2009). ŞİÖ, başlangıçta yalnızca sınır güvenliği ile konularda işlevselliğini sürdürürken, daha sonraları gündemine terörizm ile mücadele, ekonomik ve siyasi konuları da dâhil etmiştir. ŞİÖ'nün temel özelliklerinden bir tanesi de Asya ve Avrupa ülkeleri için bir köprü konumuna sahip olmasıdır (Fen, 2012). Ekonomik alanda işbirliğinin sağlanabilmesi için öncelikli koşulun güvenliğin ve istikrarın tesis edilmesi fikrini benimseyen ŞİÖ, diğer bir deyişle Asya'nın NATO'su durumundadır (Yardımcı, 2014).

2002 yılında düzenlenen Şanghay Zirvesi'nde Örgüt'ün amaçları belirlenmiş olup sözkonusu amaçlar aşağıdaki gibidir (<http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 25 Ocak 2018) :

- Üyeler arasındaki işbirliğini arttırmak ve karşılıklı güveni tesis etmek
- Üye ülkelerin birbirleriyle olan ekonomik ve ticari ilişkilerinde koordineli olarak hareket etmesini sağlamak ve bu bağlamda bölgedeki güven ve istikrarın oluşmasını sağlamak.

ŞİÖ, karakteristik olarak NATO benzeri bir güvenlik örgütü gibi görünse de esas amacı bölgede ekonomik bir entegrasyon oluşturmaktır. Nüfus olarak dünyanın dörtte birine sahip olan bu bölgede kurulacak bir ekonomik entegrasyon dünya ticareti açısından da son derece önemlidir. Ayrıca bölgedeki ülkelerde enerji kaynaklarının mevcut olması, örgütün potansiyelini artırıcı niteliktedir (Yardımcı, 2014).

ŞİÖ kurumsal yapılanması içerisinde ülkeler 3 kategoriye ayrılmaktadır. Bu kategoriler tam üye, gözlemci üye ve diyalog ortağı olarak sıralanabilir. ŞİÖ'nün tam üyeleri Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'dır. Gözlemci üyeler Moğolistan, Belarus, İran, Hindistan, Pakistan ve Afganistan'dır. Örgüt'ün diyalog ortakları ise Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya, Nepal ve Sri Lanka'dır (<http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 24 Ocak 2018).

3.2. Türkiye'nin Üye Olduğu Uluslararası Kuruluşlarla Gerçekleştirdiği Dış Ticaret

Türkiye'nin dış ticaretinde uluslararası kuruluşların etkisini değerlendirirken dış ticaret performansının izlenmesi gerekmektedir. Bu bölümde Türkiye'nin 1996 yılından başlayarak 2018 yılına kadar uluslararası ekonomik kuruluşlarla yapmış olduğu ithalat ve ihracat rakamları TÜİK Dış Ticaret verileri üzerinden değerlendirilecektir.

Tablo 3.1. Türkiye'nin Uluslararası Ekonomik Kuruluşlarla Dış Ticaret Payı (%)

Yıl	GB İhracat	GB İthalat	OECD İhracat	OECD İthalat	KEİ İhracat	KEİ İthalat
1996	54,2	55,8	63,3	71,7	12,6	8,9
1997	51,3	53,8	60,9	72,2	14,5	9,2
1998	55,0	55,0	64,9	73,6	12,2	9,4
1999	58,1	55,4	70,2	70,5	8,4	10,5
2000	56,4	52,3	70,8	66,5	8,8	12,3
2001	56,0	47,9	68,4	64,2	9,3	13,4
2002	56,7	49,8	67,7	65,1	9,9	12,7
2003	58,1	50,7	66,7	64,2	10,6	13,4
2004	58,1	49,3	66,2	62,0	10,7	15,7
2005	56,5	45,2	62,4	57,5	11,7	17,4
2006	56,2	42,5	60,9	53,5	13,5	19,3
2007	56,6	40,2	57,4	51,8	15,6	20,3
2008	48,2	36,8	50,3	48,9	15,8	22,3
2009	46,2	40,1	51,1	51,7	12,0	19,6
2010	46,4	39,0	50,4	50,7	12,6	17,7
2011	46,3	37,9	49,7	50,3	13,1	16,1
2012	38,9	37,0	43,4	48,0	12,3	17,5
2013	41,5	36,7	45,2	49,3	13,4	16,4
2014	43,4	36,6	48,6	48,1	12,4	16,9
2015	44,4	37,9	52,4	48,98	10,1	15,2
2016	48,0	39,0	54,3	50,8	9,2	12,2
2017	47,1	36,4	52,6	49,8	10,0	13,1

Tablo 3.1. Devamı

Yıl	ECO İhracat	ECO İthalat	İİT İhracat	İİT İthalat	D-8 İhracat	D-8 İthalat	G-20 İhracat	G-20 İthalat
1996	4,86	2,74	17,84	12,81			71,38	78,35
1997	4,90	2,28	16,06	10,78			68,69	79,12
1998	4,17	2,06	16,28	9,23			70,60	80,79
1999	3,26	2,76	14,90	10,03			74,50	78,09
2000	3,15	2,83	12,86	11,60			75,02	75,16
2001	3,10	2,99	13,39	13,38			72,95	71,17
2002	2,89	3,00	13,10	7,27			73,54	71,54
2003	3,32	3,95	15,25	7,82			73,31	72,71
2004	3,49	3,30	16,17	7,28			72,30	73,56
2005	3,63	4,32	17,78	8,34			70,05	70,98
2006	3,91	5,77	17,55	9,81			69,76	69,36
2007	4,38	5,78	18,93	10,20			68,35	68,99
2008	4,73	6,03	24,69	10,92			60,70	65,22
2009	5,82	4,26	28,03	9,48			60,00	70,61
2010	6,69	6,26	28,51	11,97			61,16	70,67
2011	6,89	7,19	27,67	13,04			62,41	70,86
2012	10,86	6,95	36,22	13,40			54,59	67,70
2013	7,84	5,88	32,52	12,75	5,79	6,68	58,24	66,98
2014	7,43	5,55	30,85	12,02	5,44	6,64	59,54	68,49
2015	6,65	4,49	29,71	10,81	5,67	5,69	60,64	72,60
2016	6,7	3,9	28,90	11,7	6,60	5,35	64,18	76,32
2017	5,2	4,8	28,70	13,7	6,9	5,7	62,8	75,4

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Türkiye'nin üye olduğu uluslararası ekonomik kuruluşlarla 1996-2017 yılları arasındaki ihracat ve ithalat payları gösterilmektedir. Tabloya göre ihracat payı en yüksek olan kuruluş G-20'dir. G-20'yi sırasıyla OECD ve GB takip etmektedir. İthalat payı oranlarına da baktığımızda aynı sıralamayı görmekteyiz. G-20'nin ihracat payının en yüksek olduğu zaman 2000, ithalat payının en yüksek olduğu zaman ise 1998 yılıdır. 2001 yılından itibaren Türkiye'deki kriz ithalat ve ihracat dengesini değiştirmiş, ihracat payı ithalatın önüne geçmiştir. 2001-2006 yılları arasında ihracat payı ithalatın üstünde kalmıştır. Takip eden yıllarda ithalat, ihracattan daha çok artmaya başlamıştır. Dolayısıyla G-20 ile dış ticaret açığımız artış göstermiştir. OECD'nin ihracat payı 2000 yılında en üst seviyelere varırken, ithalat payı 1998'de en üst seviyeyi görmüştür. 2009 yılında kadar ihracat payı ithalat payının üstünde seyretmiştir. 2009 yılında yaşanan kriz sonrası ithalat payı ihracatı geçse de 2014 yılından 2017 yılına kadar olan dönemde yeniden ihracat payı ithalat payının önüne geçmiştir. GB ithalat ve ihracat paylarına gelindiğinde ise ihracat payında 2003 yılında en üst pay seviyesine geldiği gözlemlenmektedir. İthalatın en yüksek payı ise 1996 yılına aittir. İİT ile yapılan ihracat ve ithalatın payı 2012 yılında zirve noktaya ulaşmıştır. Bu durumun tersi olarak G-20, OECD ve GB ile ithalat ve ihracatta daralmalar meydana gelmiştir. Bu daralma neticesinde ortaya çıkan pay İİT, KEİ, ECO ve D-8'e kaymıştır. KEİ için bakıldığında 2008 yılında ihracatın, 2007 yılında ise ithalatın en yüksek seviyede olduğu görülmektedir. 2002-2008 yılları arasında ECO ithalat payı ihracat payından daha çok olmuş ve dış ticaret açığı meydana gelmiştir. 2012 yılından sonra ise ihracat payı ithalat payını geçmiştir. 2012 yılında G-20, OECD ve BG ile gerçekleştirilen dış ticarete ait ithalat ve ihracat paylarının bir kısmı D-8'e kaymıştır.

2009 yılındaki küresel kriz tüm dünya ülkelerini etkilemiştir. Bu nedenle dünya ekonomilerinde küçülmeler meydana gelmiştir. 2012, 2015 ve 2016 yıllarında Türkiye'de de meydana gelen olumsuzluklardan dolayı ihracat seviyelerinde azalmalar yaşanmıştır. 2016 yılında Türkiye'nin özellikle güvenlik sorunlarının yaşandığı bir zaman olarak ihracatı son derece etkilemiştir. 2016 yılında yaşanan seçim prosesi, Rus uçağının düşürülmesi, Rusya'nın Türkiye'ye karşı uyguladığı dış ticaret kısıtlamaları, 15 Temmuz darbe girişimi gibi nedenler döviz artışını tetiklediği gibi

Türkiye'nin ihracatını da olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye'nin yaşamış olduğu bu krizler dışa bağımlı büyüme stratejisinin sonucu olarak tezahür etmektedir.

Türkiye'nin dış ticaret payını incelerken ele alınması gereken en önemli ekonomik entegrasyon GB'dir. Türkiye'nin de içinde yer aldığı GB, Türkiye'nin dış ticaretinde hususi yer tutmaktadır. Türkiye'nin GB'ye üye olduğu ilk yıllarda AB ile dış ticarete önemli oranda artış olmuş ve toplam dış ticaretin yarısından fazlası AB ile gerçekleştirilmiştir. Ancak tabloya göre özellikle 2016 yılı sonrasında AB ile ticarete ciddi azalmalar meydana gelmiştir. Bu azalmanın sebebi Türkiye-AB ilişkilerindeki gerginliğin yanı sıra, Türkiye'nin dış ticaret ortaklarını çeşitlendirerek ihracatta Yakın Doğu ve Orta Doğu ülkeleri ile, ithalatta ise Rusya ve Çin ile ticaretini arttırmıştır. (Şentürk, 2014).

Çin-Türkiye ilişkileri, 2010 yılı itibariyle daha stratejik boyutlara taşınmıştır. Türkiye'nin en büyük iki ticari ortağı AB ve Rusya'dır. Üçüncü sırada ise Çin yer almaktadır. 2014 yılında 27,7 milyar dolarlık ticaret hacminin daha da artırılması ve DYY'lerin ülkeye çekilmesi için ilişkiler ilerletilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'nin 8-12 Nisan 2012 tarihlerindeki Çin ziyareti sırasında, Sincan Uygur Özerk Bölgesi Ekonomik ve Teknolojik Kalkınma Bölgesine, Türk firmalarının yatırım yapması yönünde Çin'in istekli olduğu dile getirilmiştir (Çavuşoğlu, 2014).

Son zamanlarda AB ülkeleri ile problemler yaşanması ve AB-Türkiye ilişkilerinin durağanlaşması Türkiye'nin alternatif entegrasyonlara yönelmesine sebep olmuştur. AB, Türkiye'nin dış politikasında ve dış ticaretinde önemli yer tutsa da ikinci bir seçenek olarak son zamanlarda ŞİÖ üyeliği de gündeme gelmiştir (Kartal ve Sofyalıoğlu, 2011).

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanının, 2005 yılında Rusya Federasyonu'nu ziyaretinde Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olma isteğini Rusya Devlet Başkanı'na iletmiş ancak müracaat kabul edilmemiştir. Nisan 2011'de ŞİÖ Genel Sekreterliği'ne diyalog ortağı statüsü için başvurulmuş ve Haziran 2012 ŞİÖ toplantısında Türkiye'ye diyalog ülke statüsü verilmiştir. Ağustos 2012'de Türkiye Başbakan'ı Recep Tayyip Erdoğan, Moskova'ya ziyaretinde Türkiye'nin ŞİÖ üyesi

diğer ülkelerle eşit haklara sahip olmasını talep etmiştir (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/318238>, Erişim Tarihi: 20 Mart 2018).

Türkiye ekonomisi, 2016 yılında iç ve dış politikada yaşanan olumsuzluklar sebebiyle etkilenmiştir. Bu çerçevede dış ticaretteki dengeler de doğru orantılı olarak etkilenmiştir. Türkiye bu dönemde AB üyelik sürecinden kopmadan farklı entegrasyon arayışlarını da sürdürmüştür Rusya ve Çin ile ilişkilerin geliştiği son dönemde ŞİÖ üyeliği Türkiye için alternatifler arasında ön sıralarda yer almaktadır.

Tablo 3.2. Şanghay İşbirliği Örgütü Üyelerinin Ekonomik Potansiyeli

Üye Ülke	GSYH (milyar USD)	Kişi Başına Gelir (USD)	Büyüme Oranı (%)
Rusya	1.242,7	9.572,432	-0,6
Çin	11.968,412	8.659	6,3
Tacikistan	7.970	921	3,4
Kazakistan	128.109	7.138	-0,75
Özbekistan	66.797	2.131	6,0
Kırgızistan	5.794	956	2,2
Moğolistan	11.164	3.704	0,04
İran	393.495	17.140	0,50
Hindistan	2.384,726	1.820	7,5
Pakistan	270.961	1.427	4,5
Afganistan	2.984	600	2,9

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, January, 2017

Tablo 3.2.'e göre örgütün toplam GSYH'sı 16,483 milyar dolar etmektedir. Bu toplam ABD ve Avrupa Birliği'nden sonra dünyanın üçüncü büyük GSYH'sını göstermektedir. Çin, bu toplamda % 68'lik bir paya sahip görünmektedir.

Tablo 3.3. Türkiye ‘nin ŞİÖ Üyeleriyle Dış Ticaret Değerleri – 2016 – 2018 (Milyon USD)

Ülkeler	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
Rusya	1.733,5	15.160,9	16.894,530	-13.427,392
Çin	2.415,1	24.864,3	27.279,3	-22.449,3
Tacikistan	151,7	162,3	314,0	-10,6
Kazakistan	624,5	1.334,5	1.959,1	-639,6
Özbekistan	533,3	709,3	1.242,6	-176,0
Kırgızistan	308,9	101,1	410,0	207,9
Moğolistan	24,2	5,2	29,4	19,1
İran	4.316,369	3.688,029	8.004.398	628,340
Hindistan	652,0	5757,2	6409,2	-5105,2
Pakistan	347,0	263,4	610,4	83,6
Afganistan	145,8	9,4	155,2	136,4

Kaynak: TÜİK dış ticaret verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

2017 yılında Türkiye’nin Şanghay İşbirliği Örgütü üyeleri ile yapmış olduğu toplam ihracat 11.252.369 milyon dolar ve toplam ithalat ise 52.055,829 milyon dolardır. Bununla birlikte Türkiye’nin toplam ihracatı 142,6 milyar dolar, toplam ithalatı 198,6 milyar dolardır. Sonuç olarak ŞİÖ ülkeleri Türkiye’nin ihracatında % 7,8, ithalatında %26,2 paya sahiptir. Ayrıca Türkiye ŞİÖ ülkelerine karşı 40.80 milyon dolar dış ticaret açığı vermiştir ki bu açık 2017 yılındaki toplam dış ticaret açığının % 73’üne denk gelmektedir.

Türkiye’nin son dönemde Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinde sorunlar yaşaması sonucunda, 24 Kasım 2016 tarihinde Avrupa Parlamentosu, Türkiye ile görüşmelerin geçici olarak durdurulması konusunda tavsiye kararı almıştır. Türkiye ve AB ülkeleri arasında yaşanan sorunlar, AB’den farklı alternatiflere yönelme düşüncesini ortaya çıkarmıştır. ŞİÖ’ye üyelik, söz konusu alternatiflerden biridir. ŞİÖ üyeliğinin Türkiye’nin dış ticaretine katkısının okunabilmesi için AB ile ŞİÖ dış ticaret verilerinin kıyaslanması gerekmektedir.

Tablo 3.4. Türkiye'nin Dış Ticaretinde AB ve ŞİÖ – 2017 (milyon USD)

Ülkeler	İhracat	İthalat	Denge
AB Ülkeleri	53.2	59.5	-6.3
ŞİÖ Ülkeleri	11.25	52.05	-40.80
Genel Toplam	142,6	198,6	-56,0

Kaynak: TUIK dış ticaret verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 3.4.'e göre 2017 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde AB ülkelerinin payı %36,7 iken ŞİÖ ülkelerinin payı %7,9; toplam ithalatı içerisinde AB ülkelerinin payı %30 iken ŞİÖ ülkelerinin payı %26,2 dir. Ayrıca Türkiye'nin toplam dış ticaret açığının % 73'ünü ŞİÖ ülkeleri oluştururken % 11,4'ünü ise AB ülkeleri oluşturmaktadır.

4. TÜRKİYE’NİN ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜNE OLASI ÜYELİĞİ’NİN DIŞ TİCARET AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Swot Analizi

Swot analizi, bir konu hakkında yöntem belirleme ve karar verme sürecinde en çok kullanılan teknik bir yöntemdir. Bir bölge, kurum veya işletmenin yönetim stratejilerini ve potansiyellerini ortaya çıkarmak için kullanılan en yaygın yöntem SWOT analizidir (Açıksöz, 2015). Swot analiziyle içsel ve dışsal etkenler dikkate alınarak en ileri düzeyde yararlanılabilecek büyük fırsatlara odaklanıp zayıf yanları ve tehditleri en aza indirgeyecek plânlar ve stratejiler geliştirilebilmektedir.

SWOT analizi çoğu zaman bir plân geliştirme ya da sorunu tanımlama veya çözüm bulma aşamalarında kullanılmaktadır. Bir başka deyişle SWOT analizi hem ülke yönetimi ve ekonomisi hem de yerli ve yabancı yatırımcılar hakkında bilgi vermektedir (Öztürk, 2015).

Bir işletmenin, ülkenin ve ekonomisinin başarılı sayılabilmesi için, işin tanımının yapılabilmesi, gerçekleşmesi plânlanan amaçların ve bu amaçların stratejilerinin ortaya konulması açıkça belirtilmelidir. Ülke pazarının potansiyelinin tespiti yalnızca bölgesel olarak sınırlandırılmamalı, uluslararası alanı da kapsamalıdır (Tenekecioğlu, 2004).

SWOT analizi, iç ve dış çevresel faktörlerin değerlendirilmesini sağlayan bir analiz tekniğidir. Örgütsel çevre faktörlerinin olumlu ve olumsuz yanlarını detaylı şekilde incelemek için kullanılmaktadır. SWOT, İngilizce kelimelerin baş harflerinden oluşmaktadır. S (Strength), güçlü yönleri ifade etmektedir. Güçlü ve üstün yönlerin tespit edilmesidir. W (Weakness), zayıf yönleri ifade etmektedir. Güçsüz ve zayıf yönlerin ortaya çıkarılmasını sağlar. O (Opportunities), fırsatlar anlamına gelmekte olup mevcut ve potansiyel fırsatların ortaya konulmasını sağlar. Son olarak T (Threats), ele alınan stratejinin karşı karşıya kaldığı tehditleri açıklar (Certo, 1994).

4.2. Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Olası Üyeliğinin Dış Ticaret Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne olası üyeliğinin etkilerinin belirlenebilmesi amacıyla SWOT (Strength- Weakness- Opportunities- Threats) (Güçlü Yönler- Zayıf Yönler- Fırsatlar- Tehditler) analizi kullanılacaktır. SWOT analizi, ekonomik, siyasi, jeopolitik, nüfus, enerji ve dış ticaret potansiyeli gibi başlıklar altında olası Şangay İşbirliği Örgütü üyeliğinin olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koyarak söz konusu üyeliğin Türkiye'nin uluslararası entegrasyon arayışında bir alternatif olabilirliğinin değerlendirilmesi açısından son derece önemli bir çalışma olacaktır.

4.2.1. Güçlü Yönler

- ŞİÖ üyesi devletlerin coğrafi alanı 30 milyon kilometre kare olup bu sayı Asya kıtasının %75'ini oluşturmaktadır. ŞİÖ'nün genişleme politikasının sonucu olarak Hindistan, Pakistan, İran, Afganistan ve Moğolistan'ın da birliğe dâhil olmasıyla arazi yüzölçümü 37 milyon kilometre kareye yükselmiş olup Avrasya'nın %74'ünü ihtiva etmektedir.
- ŞİÖ'nün nüfusu 1,7 milyardır. Bu rakam toplam dünya nüfusunun %23'ünü oluşturmaktadır. Gözlemci statüsünde bulunan devletlerin de nüfusu hesaba katıldığında ŞİÖ nüfusu 3.5 milyar ile dünya nüfusunun %47'sini oluşturmaktadır.
- ŞİÖ üyesi ülkelerin büyük çoğunluğunu Türki Cumhuriyetler ve İslam ülkeleri oluşturmaktadır. Sosyal açıdan yakınlaşma ve bütünleşmenin daha kolay sağlanabileceği söylenebilir. Diğer yandan AB'nin insan hakları başlığı altında sözde Ermeni soykırımı, Kıbrıs sorunu, etnik sorunlar ve terörle mücadele gibi alt başlıklar üzerinden Türkiye'ye yaptırımlar uygulamaya çalışması, Türkiye'nin AB üyeliğine bakışında değişikliklere sebep olmaktadır. Bu bağlamda ŞİÖ en önemli alternatiflerden biri olarak sahneye çıkmaktadır.

Tablo 4.1. ŞİÖ Üyesi Ülkeler ile İlgili Bazı İstatistiksel Veriler (2018 Yılı)

Ülke	Yüzölçümü (Km)	Nüfus	GSYİH (\$)	Kişi Başına Düşen Milli Gelir	Büyüme Oranı	Enflasyon Oranı
Çin	9.600.000	1.379 Milyar	11.200 Trilyon	8.123	% 6,7	% 2
Kazakistan	2.724.900	17.8 Milyon	133.7 Milyar	7.510	% 3,7	% 6.6
Kırgızistan	199.900	5.957 Milyon	6.572 Milyar	1.170	% 4.1	% 6.5
Rusya	17.075.400	144.096 Milyon	1.326 Trilyon	11.4	% 1.8	% 15.4
Tacikistan	143.100	8.481 Milyon	7.853 Milyar	1.240	% 4.2	% 5.7
Özbekistan	447.400	31.299 Milyon	66.733 Milyar	2.150	% 7.2	% 8.5

Kaynak: World Bank Data (2018)

- ŞİÖ üyesi devletler ve gözlemci devletler dünya petrol rezervlerinin %17,5'ine, doğalgaz rezervlerinin % 50'sine sahiptir. Bu durum ŞİÖ'ye önemli bir stratejik üstünlük kazandırmaktadır (Karluk,2007).
- BM Güvenlik Konseyi'nin daimi 5 üyesinden 2'si olan Rusya ve Çin ŞİÖ üyesidir. Daimi üye olarak veto yetkisini ellerinde bulundurmaktadır. Ayrıca ŞİÖ üye devletleri Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan ve İran nükleer silaha sahiptirler (Yener, 2013).
- ŞİÖ'nün toplam GSYH'si 12.772 trilyon dolardır. Bu rakam ABD ve AB'den sonra dünyanın üçüncü büyük GSYH olarak karşımıza çıkmaktadır. Hindistan ve Pakistan'ın da 2017 yılı içerisinde ŞİÖ'ye tam üye olması ile ŞİÖ'nün

toplam GSYH'si 15.116 trilyon dolara yükselmiştir. Böylelikle ŞİÖ, dünya ekonomisinin %20'sini meydana getirmektedir. Üye ülkeler arasındaki mal ticaret hacmi 210 milyar dolardır. Entegrasyonun güçlü devletlerinden biri olan Çin, 2020 yılı için ŞİÖ'nün toplam GSYH'nin dünyadaki payını %30'a çıkarmayı planlamaktadır (Ekrem, 2012).

- 2017 yılında Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü üyeleri ile yapmış olduğu toplam ihracat 11.252.369 milyon dolar ve toplam ithalat ise 52.055,829 milyon dolardır. Bununla birlikte Türkiye'nin toplam ihracatı 142,6 milyar dolar, toplam ithalatı 198,6 milyar dolardır. Sonuç olarak ŞİÖ ülkeleri Türkiye'nin ihracatında % 7,8, ithalatında %26,2 paya sahiptir. Ayrıca Türkiye ŞİÖ ülkelerine karşı 40.80 milyon dolar dış ticaret açığı vermiştir ki bu açık 2017 yılındaki toplam dış ticaret açığının % 73'üne denk gelmektedir.
- Türkiye'nin dış ticaret hacminin en fazla olduğu ŞİÖ ülkeleri Rusya, Çin, İran ve Hindistan olmuştur.

Tablo.4.2. Türkiye'nin ŞİÖ Üyeleriyle Gerçekleştirdiği İthalat ve İhracat (2018)

Ülkeler	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
Rusya	1.733,5	15.160,9	16.894,530	-13.427,392
Çin	2.415,1	24.864,3	27.279,3	-22.449,3
Tacikistan	151,7	162,3	314,0	-10,6
Kazakistan	624,5	1.334,5	1.959,1	-639,6
Özbekistan	533,3	709,3	1.242,6	-176,0
Kırgızistan	308,9	101,1	410,0	207,9
Moğolistan	24,2	5,2	29,4	19,1
İran	4.316,369	3.688,029	8.004.398	628,340
Hindistan	652,0	5757,2	6409,2	-5105,2
Pakistan	347,0	263,4	610,4	83,6
Afganistan	145,8	9,4	155,2	136,4

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2018

4.2.2. Zayıf Yönler

- Türkiye, ŞİÖ üyesi ülkeler içerisinde özellikle Rusya ve Çin ile farklı anlayışlara sahiptir. Örgütü'nün büyük çoğunluğunu Türki Cumhuriyetler ve İslam ülkeleri oluştursa da ŞİÖ'nün iki büyük devleti olan Rusya ve Çin Türkiye ile farklı kültürlere, inanca ve sosyal değerlere sahiptir. Bu durum anlaşmazlıklara sebep olabilir (Demirkaya, 2016).
- ŞİÖ üyesi devletlerde problem çözme mekanizması Batılı anlayıştan daha farklı tezahür etmektedir. Batıda daha çok uzlaşmacı ve kurumsal sorun çözme mekanizmaları ile sorunlar çözüme kavuşturulmaktadır. Bu anlamda verilebilecek en önemli örnek AB'dir. AB'nin hukuki temelleri ve kurumsal yapısı bakımından sorunları çözme kabiliyeti daha demokratik ve nizamidir. Üye ülkeler arasındaki problemleri çözüme ve kriz yönetiminde hukuki yollarla çözüme ulaşılmaya çalışılmaktadır. Ancak ŞİÖ üyesi ülkelerin tepkileri AB'ye göre daha farklı ve gayri nizami olabilmektedir (Özdaşlı, 2012: 112).
- Türkiye, 2005 yılında AB ile tam müzakere sürecine başlamış ancak 2016 yılında ilişkiler bozulmaya başlamıştır. 24 Kasım 2016 tarihinde Brüksel'de AP, Türkiye ile müzakerelerin dondurulması kararını almıştır. Ancak bu karar tavsiye niteliği taşımaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından onaylanması hâlinde geçerlilik kazanacaktır. İlişkilerin bu safhaya gelmesi Türkiye'yi alternatif bir entegrasyon arayışına sevk etmektedir. AB ile ilişkilerin tamamen bitirilmesi maksadı taşınmasa da alternatif partner arayışı önemli ölçüde gündeme gelmektedir (Habertürk Gazetesi, 05.09.2017). Her ne kadar AB'ye alternatif olarak düşünülse de TÜİK dış ticaret verileri incelendiğinde 2018 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde AB ülkelerinin payı %53,2 iken ŞİÖ ülkelerinin payı % 11,25 ; toplam ithalatı içerisinde AB ülkelerinin payı %53,2 iken ŞİÖ ülkelerinin payı % 11,25 dir. Ayrıca Türkiye'nin toplam dış ticaret açığının % 73'ünü ŞİÖ ülkeleri oluştururken % 11,4'ünü ise AB ülkeleri oluşturmaktadır.

Tablo 4.3. Türkiye'nin Dış Ticaretinde AB ve ŞİÖ – 2018 (milyon USD)

Ülkeler	İhracat	İthalat	Denge
AB Ülkeleri	53.2	59.5	-6.3
ŞİÖ Ülkeleri	11.25	52.05	-40.80
Genel Toplam	142,6	198,6	-56,0

Kaynak: TUIK dış ticaret verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

4.2.3. Fırsatlar

- Türkiye, birçok ülke ve ülke grupları ile entegrasyonlara dâhil olup ticari münasebetlerini geliştirebilecek bir coğrafyada yer almaktadır. Ülke lojistik açıdan her tarafa açıktır ve ulaşım ağı elverişlidir. Bu coğrafi avantajı kullanarak Türkiye, dış ticarete farklı aktörlerle çalışarak ekonomisini güçlendirebilecektir. Bu çeşitlilik tek bir ülkeye veya ülke grubuna bağımlılığı da azaltacağından ekonomik ve siyasi yönden avantaj sağlayacaktır. Bu bağlamda ŞİÖ, Türkiye'nin dış ticaret kabiliyetini geliştirmede önemli bir aktör olarak sahneye çıkmaktadır. ŞİÖ üyesi ülkelerden Çin ve Hindistan'ın ekonomilerindeki büyüme hızı ve Rusya ve İran'ın enerji rezervleri açısından dünyada önemli yer tutması Türkiye için değerlendirilmesi gereken büyük bir fırsattır (Özdaşlı, 2012).
- Türkiye-ŞİÖ ilişkileri AB kadar eskiye dayanmasa da ŞİÖ üyesi ülkeler ile ilişkileri çok eskilere dayanmaktadır. Entegrasyon içerisinde Türkiye cumhuriyetlerin bulunması tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasi açıdan yakınlaşmanın daha kolay olabileceği izlenimi vermektedir. Ayrıca Çin ve Hindistan ekonomilerinin büyüme hızının artışı ve potansiyeli her geçen gün artma eğilimi gösteren bir ŞİÖ, Türkiye'ye yeni pazarlar kazandıracaktır (Sagbansua ve Can, 2011).

- Dünya petrol, doğalgaz ve uranyum rezervleri bakımından zengin bir coğrafyaya sahip olan ŞİÖ, bu konumunu avantaja çevirebilmek adına Türkiye üzerinden enerji koridoru oluşturarak mevcut enerji potansiyelini pazarlayabilecektir. Batı ile güvenli ve kolay enerji transferinin gerçekleşebilmesinde Türkiye'nin rolü çok olacaktır. Türkiye, enerji koridoru ile hem önemli bir enerji taşıyıcısı olacak, hem de üretimde enerjiye daha kolay ulaşabileceğinden ülkedeki sanayi üretiminde enerji girdi maliyeti düşecektir. Girdi maliyetlerinin düşmesi üretim kapasitesini arttıracak, bu sayede istihdam artacak ve ihracat oranlarında yükselme meydana gelecektir. Türkiye'nin enerji koridoru olma rolünü çok iyi analiz etmesi ve stratejisini doğru konumlandırması gerekmektedir (Kartal ve Sofyalıoğlu, 2011).
- Arazi yüz ölçümü ve nüfus açısından değerlendirildiğinde ŞİÖ'nün Türkiye'ye dış ticarete önemli bir pazar imkânı sunmaktadır. ŞİÖ üyesi devletlerin coğrafi alanı 30 milyon kilometre kare olup bu sayı Asya kıtasının %75'ini oluşturmaktadır. ŞİÖ'nün genişleme politikasının sonucu olarak Hindistan, Pakistan, İran, Afganistan ve Moğolistan'ın da birliğe dâhil olmasıyla arazi yüzölçümü 37 milyon kilometre kareye yükselmiş olup Avrasya'nın %74'ünü ihtiva etmektedir. ŞİÖ'nün nüfusu 1,7 milyardır. Bu rakam toplam dünya nüfusunun %23'ünü oluşturmaktadır. Gözlemci statüsünde bulunan devletlerin de nüfusu hesaba katıldığında ŞİÖ nüfusu 3.5 milyar ile dünya nüfusunun %47'sini oluşturmaktadır. Türkiye'nin nüfus ve arazi bakımından böylesine büyük bir potansiyeli lehine çevirmesi dış ticaret hacminde artış meydana getirecektir.

Tablo 4.4. ŞİÖ Üyesi Ülkelerin Yüz Ölçümü ve Nüfusu (2018)

Ülke	Yüzölçümü (Km)	Nüfus
Çin	9.600.000	1.379 Milyar
Kazakistan	2.724.900	17.8 Milyon
Kırgızistan	199.900	5.957 Milyon
Rusya	17.075.400	144.096 Milyon
Tacikistan	143.100	8.481 Milyon
Özbekistan	447.400	31.299 Milyon

Kaynak: The World Bank Data (2018)

- Türkiye, ŞİÖ'ye üyeliğinin alternatif entegrasyon arayışı olarak düşünülmemesi isabetli olacaktır. Zira ŞİÖ'ye üye olunması ile birlikte AB ve NATO ilişkilerinin de devamını sağlamak Türkiye'ye çok önemli bir stratejik avantaj kazandıracaktır. AB kazanımları yanında Türki cumhuriyetlerle olan tarihi ve kültürel bağların güçlenmesi, Rusya ile ilişkilerin her açıdan geliştirilmesi, ekonomik olarak kendini ispatlamış Çin ile ekonomik ilişkilerin sağlanması Türkiye'ye yalnızca dış ticarete değil dış politikada da önemli avantajlar sağlayacaktır. Mevcut NATO üyeliğinin yanına ŞİÖ üyeliğini de dâhil edilmesiyle Türkiye jeopolitik köprü vazifesini üstlenecektir (Weitz, 2006).
- Türkiye, daha genel bir ifade ile ŞİÖ üyesi devletlerle olan ilişkilerini geliştirebileceği etkili bir jeopolitik konuma sahip olup, aynı zamanda bölgesel bir güç olarak yerini sağlamlaştıracak ve küresel bir güç hâline gelme noktasında önemli bir adım atmış olacaktır. ŞİÖ üyeliği, Türkiye için yeni ve geliştirilebilir pazarlar ve dış ticaret partnerleri anlamını taşımaktadır. Türkiye'nin ekonomik olarak gelişimini hızlandırması ŞİÖ üyeliğinin doğru okunması ile mümkün olacaktır. Eğer ŞİÖ yalnızca bir alternatif olarak düşünülecekse bu potansiyel fırsatlar tehdiye dönüşebilir (Çomak ve Gökalp, 2010).

- Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği, entegrasyonun batı karşıtı imajını değiştirecektir. Örgüt'ün bu olumsuz imajını ortadan kaldırmada en önemli aktörü Türkiye olacaktır. Türkiye, doğu ve batı arasında köprü vazifesi görecektir ve arabuluculuk vazifesi üstenecektir. Bu da Türkiye'nin bölgesel güç olarak daha aktif ve etkin olmasını sağlayacaktır. Bunun yanı sıra ŞİÖ üyesi ülkelerin bir kısmını Türki Cumhuriyetlerin oluşturulduğu düşünülürse, söz konusu devletlerin Türkiye'yi demokrasi ve kurumsallaşma kültürü açısından örnek alacaklarını söylemek mümkündür. Bu da ŞİÖ'nün daha demokratik ve kurumsal olması için önemli bir fırsattır. Türkiye, ŞİÖ kimliğine ciddi katkılar sağlayarak entegrasyonun kilit ülkelerinden biri hâline gelecektir. Örgütün diğer üyeleri Rusya ve Çin'in mevcut potansiyelleri doğru değerlendirilirse siyasi, askeri ve ekonomik açıdan bu iki güçlü devletle kurulacak güçlü ilişkiler Türkiye'nin ciddi bir potansiyel güç hâline gelmesine yardımcı olacaktır (Kalra ve Saxena, 2007).

4.2.4. Tehditler

- Türkiye ve ŞİÖ üye devletleri arasındaki oluşabilecek sorunlardan biri söz konusu devletlerin yaşanan krizlere vermiş oldukları tepkilerin farklılığı olacaktır. Batıda daha çok uzlaşmacı ve kurumsal sorun çözme mekanizması hâkimdir. Özellikle de AB'nin hukuki temelleri daha sağlamdır. Üye ülkeler arasındaki problemleri çözmeye ve kriz yönetiminde hukuki yollarla çözüme ulaşılmaya çalışılmaktadır. Ancak ŞİÖ üyesi ülkelerin tepkileri AB'ye göre daha farklı olacaktır. Örneğin; 2015 Kasım ayında ŞİÖ üyesi Rusya ile Türkiye'nin arasında yaşanan "Uçak Krizi" hukuki temellerle çözülmeye çalışılmamış, siyasi ve ekonomik yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır. Bu da Türkiye ekonomisini özellikle de dış ticaretini derinden etkilemiştir. ŞİÖ üyesi

devletlerin iç sorunların müdahale şekli AB'den farklı olarak güç kullanma şeklinde cereyan etmektedir. Rusya'nın Çeçenistan ile olan çatışması, Çin'in Doğu Türkistan'a karşı uygulamış olduğu politikalar ŞİÖ üyelerinin problemlerin çözümünde hukuki yollardan daha çok hukuksuz yollara başvurabileceği izlenimini vermektedir. Bu da Türkiye için potansiyel bir tehdit oluşturabilir (Özdaşlı, 2012).

- Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin gelişmiş olması, devam eden AB üyelik müzakereleri, NATO üyesi olması ve ABD ile stratejik ortak olması ŞİÖ'nün iki güçlü üyesi Rusya ve Çin'i Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğine kabulü konusunda tereddütte düşürmektedir. Bu noktada Türkiye bir tercih yapmaya zorlanabilir. ŞİÖ'ye üyelik için AB müzakerelerinin kesilmesi hatta ve NATO'dan çıkılmasının talep edilmesi Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve askeri açıdan zarar görmesine neden olacaktır. Bununla birlikte güvenlik sorunları da ortaya çıkacaktır (Erkin, 2012).

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none"> • Toplam nüfus dünya nüfusunun %47'sini oluşturmaktadır. • Arazi yüz ölçümü bakımından Avrasya kıtasının %74'ünü oluşturmaktadır. • ŞİÖ üyesi devletlerin çoğunluğunu Türki Cumhuriyetler ve İslam ülkelerinden oluşması sosyal ve kültürel açıdan entegrasyona uyum sürecini kolaylaştıracaktır. • Türkiye'nin AB üyeliğine alternatif olma potansiyeli taşımaktadır. • BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesinden 2'si (Rusya ve Çin) ŞİÖ üyesidir. • ŞİÖ üye devletinden Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan ve İran nükleer silahlara sahiptirler. • ŞİÖ'nün toplam GSYH'si 12.772 trilyon dolardır. Bu rakam ABD ve AB'den sonra dünyanın üçüncü büyük GSYH olarak karşımıza çıkmaktadır • ŞİÖ üyesi devletler ve gözlemci devletler dünya petrol rezervlerinin %17,5'ine, doğalgaz rezervlerinin % 50'sine sahiptir. 	<ul style="list-style-type: none"> • ŞİÖ'nün iki büyük devleti olan Rusya ve Çin Türkiye ile farklı kültürlere, inanca ve sosyal değerlere sahiptir. Bu durum anlaşmazlıklara sebep olabilir. • Sorunların çözümünde gayri nizami çözümlere başvurabilmektedir. • 2018 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde AB ülkelerinin payı %53,2 iken ŞİÖ ülkelerinin payı % 11,25 ; toplam ithalatı içerisinde AB ülkelerinin payı %53,2 iken ŞİÖ ülkelerinin payı % 11,25 dir • Türkiye'nin toplam dış ticaret açığının % 73'ünü ŞİÖ ülkeleri oluştururken % 11,4'ünü ise AB ülkeleri oluşturmaktadır.

Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none"> • ŞİÖ, Türkiye'nin dış ticaret kabiliyetini geliştirmede önemli bir aktör olarak sahneye çıkmaktadır. • Entegrasyon içerisinde Türki cumhuriyetlerin bulunması tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasi açıdan yakınlaşmanın daha kolay olabileceği izlenimi vermektedir. • Çin ve Hindistan ekonomilerinin büyüme hızının artışı ve potansiyeli her geçen gün artma eğilimi gösteren bir ŞİÖ, Türkiye'ye yeni pazarlar kazandıracaktır. • ŞİÖ nüfusu 3.5 milyar ile dünya nüfusunun%47'sini oluşturmaktadır. Türkiye'nin nüfus ve arazi bakımından böylesine büyük bir potansiyeli lehine çevirmesi dış ticaret hacminde artış meydana getirecektir. • ŞİÖ'ye üye olunması ile birlikte AB ve NATO ilişkilerinin de devamını sağlamak Türkiye'ye çok önemli bir stratejik avantaj kazandıracaktır. • Türkiye, doğu ve batı arasında köprü vazifesi görecek ve arabuluculuk vazifesi üstenecektir. Bu da Türkiye'nin bölgesel güç olarak daha aktif ve etkin olmasını sağlayacaktır.	<ul style="list-style-type: none"> • ŞİÖ üyelerinin özellikle de Rusya ve Çin'in problemlerin çözümünde hukuki yollardan çok, hukuksuz yollara başvurabileceği kanaati hâkimdir. Bu da Türkiye için potansiyel bir tehdit oluşturmaktadır. • ŞİÖ'ye üyelik için AB müzakerelerinin kesilmesi hatta ve NATO'dan çıkılmasının talep edilmesi Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve askeri açıdan zarar görmesine neden olacaktır. Bununla birlikte güvenlik sorunları da ortaya çıkacaktır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çin ve Rusya, Orta Asya'nın büyük devletleri olarak bölgedeki güvenlik ve istikrar sorununu bölgesel ekonomik entegrasyonlar aracılığıyla çözmeyi amaçlamışlardır. Şanghay mekanizması ile üye ülkelerin arasındaki sorunlar daha sistematik olarak çözülebilmektedir. Ayrıca ŞİÖ ülkeleri arasındaki sınır problemlerinin çözüme kavuşması da bölgedeki ülkelerin ilişkilerini geliştirici rol oynamıştır.

Türkiye, SSCB'nin dağılmasından sonra Türki Cumhuriyetler ile ilişkilerinin geliştirilmesine hız vermiştir. Orta Asya'da bulunan enerji kaynaklarının varlığı ve söz konusu varlığın Avrupa'ya taşınabilmesi noktasında Türkiye, transit ülke olma avantajına sahiptir. Ayrıca Orta Asya ülkeleri ile kültürel bağı olan, Rusya ve Çin ile ticari, diplomatik ilişkileri gelişmiş bir Türkiye, bölgede var olması istenen bir ülke imajını yaratmaktadır. Türkiye perspektifinden bakıldığında ise ŞİÖ ile ilişkilerini geliştirmesi, Orta Asya'da etkin olma ve jeopolitik konumunun avantajlarını değerlendirerek bölgede önemli güç merkezlerinden biri hâline gelebilme potansiyelini arttırması açısından fırsat yaratmaktadır.

Uluslararası alanda rekabetin artması ile ülkeler dış ticaret faaliyetlerini geliştirmek amacıyla bölgesel, çift taraflı ve çok taraflı entegrasyonlar kurarak oluşan rekabet ortamına ayak uydurmaya çalışmışlardır. Türkiye de bu rekabet ortamında yerini almak üzere çeşitli entegrasyonlara dâhil olmuş ve dış ticaret potansiyelini arttırmaya çalışmıştır. Bu anlamda gerçekleştirilen en önemli entegrasyon girişimi AB olmuştur. Türkiye'nin AB ile tam üyelik müzakereleri uzun bir süredir devam etmektedir. AB, üçüncü taraf ülkelerle özellikle de ABD, Rusya ve Çin ile ticari anlaşmalar imzalarken Türkiye'nin ticari çıkarları zarar görmektedir. Bu aşamada Türkiye'nin hem AB ile olan ilişkilerini koruması hem de ŞİÖ ile ticaret imkânlarını arttırmaya çalışması gerekmektedir. Türkiye'nin dış politikasını uzun yıllardır AB üyelik süreci belirlemiştir. Jeopolitik konumu açısından önemli bir yere sahip olan Türkiye, hem Avrupa ve hem de Asya için stratejik bir öneme sahiptir. Coğrafi konumu itibarıyla Doğu-Batı arasında köprü görevi görmektedir. Türkiye'nin bölgesel bir güç olma imkânına sahip ŞİÖ'ye üyeliği bölgede daha etkili bir politika

uygulamasına yardımcı olacaktır. Ancak Türkiye, ŞİÖ üyeliğinin ABD ve AB ile olan ilişkilerine zarar vermemesine dikkat etmelidir. AB ile Orta Asya arasında köprü görevi gören ve transit ülke potansiyeli taşıyan Türkiye, jeopolitik konumunun kazandırdığı fırsatı iyi değerlendirmelidir. Bu fırsat değerlendirilebildiği takdirde Türkiye hem dış politika alanında hem de dış ticaret alanında olumlu sonuçlar alacaktır.

Türkiye'nin AB ve ABD ile özellikle 2016 yılı sonrasında yaşadığı anlaşmazlıklar ŞİÖ tarafından olumlu değerlendirilmiş, bu bağlamda Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğine sıcak bakılmaya başlanmıştır. ŞİÖ üyesi iki büyük devletten biri olan Rusya Türkiye'nin üyeliğine ılımlı yanaşırken Çin, Türkiye'nin bölgede güçlenmesini endişeyle karşılamaktadır. Ancak AB ve ABD – Türkiye ilişkilerinin 2016 yılı itibariyle gerginleşmesi Çin'in Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği konusuna daha olumlu bakmasına sebep olmuştur.

Coğrafi kapasitesi ve nüfusu açısından değerlendirildiğinde ŞİÖ, Türkiye için ciddi bir pazar olanağı sunmaktadır. 2017 yılı dış ticaret verilerine bakıldığında ŞİÖ, Türkiye ihracatının %7,9'sini karşılarken AB, %36,7'sini karşılamaktadır. Yine Türkiye, ithalatının %26,2'sini ŞİÖ ülkelerinden yaparken %30'unu AB ile gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin dış ticaretinde AB'siz bir çözüm zor gözükmemektedir. Türkiye, dış ticaretini geliştirmek için politikalarını yeniden gözden geçirmeli ve güçlü yönlerini ortaya çıkarıp, bu yönlerini stratejik olarak değerlendirmelidir.

ŞİÖ nüfusu 3.5 milyar ile dünya nüfusunun %47'sini oluşturmaktadır. Türkiye'nin nüfus ve arazi bakımından böylesine büyük bir potansiyeli lehine çevirmesi dış ticaret hacminde artış meydana getirecektir. ŞİÖ'ye üye olunması ile birlikte AB ve NATO ilişkilerinin de devamını sağlamak Türkiye'ye çok önemli bir stratejik avantaj kazandıracaktır. Türkiye, doğu ve batı arasında köprü vazifesi görecektir ve arabuluculuk vazifesi üstenecektir. Bu da Türkiye'nin bölgesel güç olarak daha aktif ve etkin olmasını sağlayacaktır.

ŞİÖ üyelerinin özellikle de Rusya ve Çin'in problemlerin çözümünde hukuki yollardan çok, hukuksuz yollara başvurabileceği kanaati hâkimdir. Bu da Türkiye için potansiyel bir tehdit oluşturmaktadır. ŞİÖ'ye üyelik için AB müzakerelerinin kesilmesi hatta ve NATO'dan çıkılmasının talep edilmesi Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve askeri açıdan zarar görmesine neden olacaktır. Bununla birlikte güvenlik sorunları da ortaya çıkacaktır.

Sonuç olarak Türkiye'nin AB ilişkilerini tamamen sonlandırmak suretiyle ŞİÖ'ye üye olması dış ticaretini olumsuz etkileyecektir. Dolayısıyla Türkiye hem AB ile hem de ŞİÖ ile ilişkilerini geliştirmelidir. Enerji faktörünün varlığı göz önüne alındığında Türkiye, jeostratejik konumu itibarıyla AB ve ŞİÖ için vazgeçilmez bir iş ortağı konumundadır. Bu konumunu doğru değerlendirdiği takdirde uluslararası rekabet gücü artacaktır.

KAYNAKÇA

Adejuwan, Kehinde David. Regional Integration in Africa: The Case of ECOWAS, Kontinental J. Sustainable Development. 2 (2) s.6, 2011.

Adom, Assende Des. Beyond the CFA Franc: An Empirical Analysis of the Choise of an Exchange Rate Regime in the UEMOA. Economic Issues. 17 (2), s.71-93, 2012.

Akkoyunlu, Arzu. Yeni Ekonomik Entegrasyon Teorisi: Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım. 2.Baskı, Ekin Yayınevi, s.93, Bursa; 2007.

Akman, M. Sait. The European Union's Trade Strategy and It's Reflections on Turkey: An Evaluation From The Perspective of Free Trade Agreements. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt: 12, Sayı: 2, 3 Ağustos 2010, ss. 17-45.

Austin, Greg. European Union Policy Responses to the SCO European Institute for Asian Studies (EIAS) Publications., December: s. 4., 2002.

Akalın, Gülsüm Özkan. WTO'ya Doğru Türk Tarım Sektörü 'nün Durumu. Gümrük Birliği Dergisi. Gümrük Müfettişleri Derneği Yayını., Ankara; 1994.

Akçay, Belgin. Euro Alanının Ekonomisine İlişkin Bir Değerlendirme. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi. C.5, No.2, s.1-27. 2006.

Akçay, Ekrem. AB'nin Tarihsel Gelişimi ve Ortak Dış Güvenlik Politikası. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, C.3, No.4, s.117-131, 2011.

Akkoyunlu, A. S. Geleneksel Gümrük Birliği Teorisi. Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi. C.16, Sayı: 1-2. 1998.

Akkoyunlu -Wigley-, Arzu. Yeni Ekonomik Entegrasyon Teorisi. Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım. Osman Küçükahmetoğlu vd. (der.). 2. Baskı. Ekin Yayınevi. Bursa; 2007.

Aktan, Okan. GATT Anlaşmaları: Analitik Tarihi, GATT 'Uruguay Round' Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri, ed. Tuğrul Çubukçu. TÜİSAV Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Ankara; 1994.

Aktaş, C. Ve V. Yılmaz. Gümrük Birliği ve Sonrası Türkiye'nin İhracat Fonksiyonunun Tahmini. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. S. 8 (2), SS. 1-17. 2004.

Altomonte, Carlo and Mario Nova. Economics and Policies of an Enlarged Europe. Edward Elgar Publishing. 2005.

Apak, Sudi. Küresel Finans Kriz, G-20 Konferansı ve Türkiye. Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi. S. 1 (2), SS. 1-11. 2008.

Arı, Tayyar. Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika. 4. Baskı. Alfa Yayınları. İstanbul, 2001.

Astenah, H. Kuruluşundan Bugüne Ekonomik İşbirliği Teşkilatı. Ekonomi Dergisi. S. 52. 2000.

Azarkan, Ezeli. The Relations between Central Asian States and United States, China and Russian within the Framework of the Shanghai Cooperation Organization. Alternatives: Turkish Journal of International Relations. C. 8, No. 3. 2009.

Bahçekapılı, Cengiz. Avrupa Kıtasında Avrupa Birliği Dışındaki Entegrasyon Hareketleri, Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım. 2.Baskı. Ekin Yayınevi., s. 348, Bursa; 2007.

Baer, Werner, Tiago Cavalcanti, and Peri Silva. "Economic integration without policy coordination: the case of Mercosur." Emerging Markets Review 3.3 (2002): 269-291.

Baev, Pavel B. The Russian Army in a Time of Troubles. Sage, p.35, London; 1996.

Bailes, Alyson J. K., Dunay, Pál, Guang, Pan and Troitskiy, Mikhail. "The Shanghai Cooperation Organization. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) Policy Paper, No. 17: s. 3, 2007.

Bakkalcı, Ahmet Can. Avrupa Birliği ile Türkiye Arasında Gerçekleştirilen Gümrük Birliği'nin Kaynak Dağılımı Üzerine Etkileri. Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 2002, Cilt: 17, Sayı: 2, s. 39-53.

Balassa, Bela. Economic Integration. The New Palgrave Dictionary of Economics. Macmillan Press. London; 1987.

Baldwin, Richard. Multilateralising Regionalism: Sphagetti Bowls as Building Blocs on The Path To Global Free Trade, Universty of Geneva, Graduate Institute of International Studies, 2006.

Balkır, Canan. Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri. 1. Baskı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul; 2010.

Bart, Gaens. The Rise of Interregionalism: The Case of the European Unions Relations with East Asia, The Ashgate Research Companion to Regionalism. Ashgate Publishing Company, s.71, 2011.

Bastani, S. D. Bölgesel Entegrasyon Kurumu Olarak Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO): Yapısı, İşleyişi ve Sorunları. Dokuz Eylül Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. İzmir; 1994.

Bayraç, Naci. Yeni Ekonominin Toplumsal, Ekonomik ve Teknolojik Boyutları. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1), 2003.

Bayraktan Yusuf, Yüksel Bayraktar. Avrupa Bütünleşmesinde Parasal Birlik ve Türkiye. Roma Yayınları. Ankara; 2004.

Bekmez, Selahaddin ve Muhammed Karataş. Avrupa Birliği'nin Gelişim Süreci. Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım, Osman Küçükametoğlu vd. (der). 2. Baskı. Ekin Yayınevi., Bursa; 2007.

Beşkaya, Ahmet ve Etem Karakaya. Avrupa Birliği Kurumsal Yapısı ve Genişleme Sürecinde Kurumların Değişen Yüzü. Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım, 2.Baskı, Ekin Yayınevi., Bursa, 2007.

Bhagwati, Jagdish. Regionalism and Multilateralism: An Ocerview. Trading Blocs Alternative Approaches to Analyzing Preferential Trade Agreements. J. Bhagwati, . Krishna, A. Panagariya (der.). MIT Press. 1999.

Bochicchio, Grant V., et al. "Endotracheal intubation in the field does not improve outcome in trauma patients who present without an acutely lethal traumatic brain injury." Journal of Trauma and Acute Care Surgery 54.2 (2003): 307-311.

Bougton, J. Why White Not Keynes? Inventing The Postwar International Monetary System. IMF Working Paper. S. 1-25. 2002.

Bowles, Paul. ASEAN, AFTA and The New Regionalism (Association of Southeast Asian Nations; ASEAN Free Trade Area. Centre for Policy Initiatives-Pacific Affairs. Jun 22, s. 1-13, 1997.

Bozkurt, Enver ve M. Akif Kütükçü ve Y. Poyraz. Devletler Hukuku. Genişletilmiş 4. Baskı. Asil Yayın Dağıtım. Ankara; 2004.

Börzel, Tanja A., et al., eds. Roads to regionalism. Ashgate Publishing, 2012.

Bretshger Lucas and Thomas M. Steger. The Dynamics of Economic Policy, c.1 (2), s.120, 2004.

Candaş, Ulaş. Çok Taraflılık mı İki Taraflılık mı? Tercihli Ticaret Anlaşmalarının Uluslararası Ticaret Sistemiyle İlişkisine Dair Bir Değerlendirme. Uluslararası Hukuk ve Politika. Cilt.6, Sayı.22, ss.55-76, 2010.

Clarke, Michael. China and Shanghai Cooperation Organization: The Dynamics of New Regionalism Vassalization and Geopolitics in Central Asia. World Scientific Publishing, s.117-120, 2010.

Craig, Timothy. The Shanghai Cooperation Organization: Origins and Implications (Thesis), Naval Postgraduate School, Monterey, s. 12, California; 2003.

Crozier, Andrew J. Festina Lente: An Introductory Sketch of the History of ASEAN. Integration in Asia and Europe Historical Dynamics, Political Issues and Economic Perspectives. Paul J. J. Welfens vd. (der.) Springer; 2006.

Çanakçı, İbrahim H. Küresel Ekonomi. TUSİAD Görüş Degisi. S. 62, SS. 18-21. 2010.

Çavuşoğlu, Mevlüt. 2015 Yılına Girerken Dış Politikamız. T.C. Dışişleri Bakanlığı. Dışişleri Bakanlığı'nın 2015 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık. 14 Aralık 2014.

Çeştepe Hamza, Tuğba Mıstaçoğlu. Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Ekonomik Entegrasyon: Asean Ve Mercosur Örneği. Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., 2010, Cilt: 17, Sayı: 2, s. 94-106.

Çiftçi, Ömer. Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, (SBE, 2001), s.11.

Çolak, ö. F. Ve H. Öztürkler ve İ. Tokathoğlu. Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri. Gazi Kitabevi. Haziran; 2008.

Çolakoğlu, Selçuk. Şanghai İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin. Uluslararası İlişkiler. Cilt 1, Sayı 1, s. 173-197, 2004.

Çomak, Hasret ve Ayşegül Gökalp. 2010'lu Yıllarda Şanghai İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Türkiye. II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, Kocaeli; 2009.

Dartan, Muzaffer ve Sait Akman. The Political Economy of Regionalism in World Trade. Marmara Journal of European Studies. Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayınları., Cilt.5, Sayı.1-2, s.26. Aktaran: Çiftçi, s.30., 1992.

Das, Dilip K. Asian Economy and Finance A Post- Crisis Perspective. Springer; 2005.

De Matons, J. G. Facilitation of Transport and Trade in Sub-Saharan Africa: A Review of International Legal Instruments. Washington: World Bank, Sub-Saharan African Transport Policy Program. No. 73. SSATP Working Paper, 2004.

Demirkaya, Yüksel. 9 Performance Management Experiences of Municipalities in Turkey. New Public Management in Turkey: Local Government Reform, s.207, 2016.

Dent, Christopher M. East Asian Regionalism. Routledge, 2012.

Dinan, Desmond. Ever Closer Union: An Introduction of European Integration. 3rd Edition. Lynne Rienner Publishers., USA; 2005.

Dura Cihan ve Hayriye Atik. Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye. 3.Baskı. Nobel Yayın Dağıtım, 2007.

Dura, Cihan ve Hayriye Atik ve Cüneyt Dumrul. Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye. 5. Basım. Nobel Akademik Yayıncılık. Aralık; 2015.

Dutta, Monaranjan. United States of Europe. Emerald Group Publishing, 2011.

El- Agraa, Ali M. The Theory of Economic Integration. In Fourth Edition of Ali M. El- Agraa (ed.) The Economics of European Community. Harvester Wheatsheaf. Herdfordshire; 1994.

El- Agraa, Ali M. The Theory of Monetary Integration. The European Union: Economics and Policies. Ali M. El- Agraa (der.). 9. Baskı. Cambridge University Press, 2011.

Eraltuğ, Ayeşegül. Uluslararası Çalışma Örgütü, Uluslararası Çalışma Konferansı 81. Dönem, Değerleri Korumak, Değişimi Desteklemek, Küresel Ekonomide Sosyal Adalet, Genel Müdür Raporu (Bölüm I). s.1, Ankara; 1994.

- Erkin, Ekrem. Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü Üyeliği. 06.06.2012.
- Ertürk, Emin. Uluslararası İktisat. 1.Baskı. Ekin Kitabevi., İstanbul; 1996.
- Ertürk, E. İktisadi Birleşmeler Teorisi. 2. Baskı. Alfa- Aktüel Yayınları. İstanbul;1998.
- Fen, W. Strategy in the Great Game Strategic Interests and Objectives of States of the Shanghai Cooperation Organization. Institute for Environmental Diplomacy- Security. The University of Vermont. Burlington; 2012
- Fidan, Erkal. Nafta: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması. Amme İdaresi Dergisi, C. 29 s.2, 1996.
- Frost Ellen L. .Asia's new regionalism. NUS Press, 2008.
- Gathii, James Thuo. African regional trade agreements as legal regimes. Vol. 6. Cambridge University Press, 2011.
- Gladney, Dru C., China's National Insecurity: Old Challenges at the Dawn of the New Millennium-Asian Perspectives on the Challenges of China , Papers from the Asia-Pacific Symposium, s. 10, 2001.
- Gorshkov, Boris. Shanghai Cooperation Organization: A Paradigm for Geopolitical Determinism. World Affairs Review, 1(1): 30-46, 2006.
- Gould, David. M., Has NAFTA Changed North American Trade? Federal Reserve Bank of Dallas in Its Journal Economic and Financial Policy Review, Issue: Q1, s.12, January 1998.
- Grayson, G.W. The North American Free Trade Agreement: Regional Community and the New World Order. Lanham: University Press of America, USA; 1995.
- Guang, Pn. A Chinese Perspective on the Shanghai Cooperation Organization. SIPRI Policy Paper, May, No. 17: s. 47, 2007.

Güran, Nevzat ve İsmail Aktürk. Uluslararası İktisadi Kuruluşlar. İzmir; 1992.

Hansen, E. Damsgaard. European economic history: From mercantilism to Maastricht and beyond. Copenhagen Business School Press DK, 2001.

Hansen, E. Damsgaard, European Economic History: From Mercantilism to Maastricht and Beyond. Copenhagen Business School Press., DK; 2001.

Heseltine, Colin. Asia-Pacific Economic Cooperation: Institutional Evolution and the Factors Driving Ongoing Change. The Regional Organizations of the Asia-Pacific. Palgrave Macmillan. UK, 2003; p.60-75.

Heseltine, Colin. Asia-Pacific Economic Cooperation: Institutional Evolution and the Factors Driving Ongoing Change. The Regional Organization of the Asia Pacific Exploring Institutional Change. Michael Wesley (der.). Palgrave Macmillan. 2003.

Hessbruegge, Jan Arno. The Shanghai Cooperation Organization: A Holy Alliance for Central Asia. The Fletcher School Online Journal for Issues Related to Southwest Asia and Islamic Civilization, Article 2, s. 2, Spring 2004.

Hilberry, Russell H. and Christine A. McDaniel. A Decomposition of North American Trade Growth Since NAFTA. U.S International Trade Commission-Office of Economics Working Paper, No: 2002-12-A, December 20, 2002.

Hecker, Etta Z. 'Trade Liberalization: Recent Developments in Western Hemisphere Trade Arrangements. U.S-GAO Working Papers, 1997.

Hoekman, B.M and M.M. Kostecki. The Political Economy of The World Trading System: From GATT to WTO. 1th Eddition.: Oxford Universty Press, Newyork; 1995.

Horn, Henrik, Petros C. Mavroidis and Andre Sapir. Beyond The WTO? An Anatomy of EU and US Preferential Trade Agreements. The World Economy. Vol.33, Issue.11, ss. 1565-1588, November 2010,

İncekara, Ahmet. Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri. İTO Yayınları., Yay.No:1995-14, İstanbul; 1995.

İncekara, A. ve M. Savrul. Küreselleşme, Büyüme ve Ekonomik Entegrasyonlar: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 61: 2, 2011.

Jaime, Martin and Leon Li. Regional Integration Process in South America Analysis of Institutions and Policies of Regional Integration Under the EU Framework. Diplomica Verlag, s.16, 2011.

Kamer, Kasım. 11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik Politikaları, Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları, C. 1, No: 1, s. 36, 2006.

Kara, Şinasi. Ekonomik Entegrasyon Teorisi. 1. Baskı. İstanbul; 1996.

Karaca, N. GATT' tan Dünya Ticaret Örgütü'ne. Maliye Dergisi. S. 144, SS. 84-99. 2003.

Karacaovalı, Baybars. The Three Faces of Trade Liberalization: Unilateral, Preferential and Multilateral. Phd Thesis, University of Maryland., s. 40, 2006.

Karataş, M. Ve N. Vatansever. Uluslararası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi. S. 1 (3). 2011.

Karluk, Rıdvan. Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye katkısı. Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye. TCMB Yayınları. Ankara; 2001.

Karluk, S. Rıdvan. Avrupa Birliği ve Türkiye. Beta Basım A. Ş. İstanbul; 2007.

Karluk, Rıdvan. Uluslararası Ekonomi. 10. Baskı, Beta Basım., İstanbul; 2013.

Karluk, Rıdvan. Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar. 7. Baskı. Beta Basım A. Ş. İstanbul; 2014

Kartal, Burak ve Çiğdem Sofyalıoğlu. Türkiye'deki Gençliğin Şanghay İşbirliği Örgütüne Yönelik Tutumuna Pazarlama Perspektifiyle Bakış. International Conference On Eurasian, Oturum 1B: Uluslararası İlişkiler, 2011.

Kenneth, Chan S. And Vinh Q. T. Dang. Multilateral Trade and Export – Led Growth In The World Economy: Some Post War Evidence'. Empirical Economics. Vol.38, No.3, ss. 689-703, 2010.

Kolaei, Ehsan Arya. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve Bölgesel Bütünleşme. Tahran Ortadoğu Stratejik Araştırma Merkezi Yayınevi, 2000.

Kılıç, Ramazan. Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği. Siyasal Kitabevi., Ankara; 2002.

Küçükahmetoğlu, Osman. Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin İktisadi Etkileri. İktisat Dergisi 408 s.34-47, 2000.

Krishina, Pravin. Preferential Trade Agreements', Prepared for the Conference Organized at Columbia Universty. New York, Agust 5 and 6, s.3, 2005.

Li, Yuxin, Ni, Chaojun and Zhao, Xuran. The Status Quo and Prospects of Regional Economic Cooperation between China's Xinjiang and Neighboring Countries under the Framework of the Shanghai Cooperation Organization. International Journal of Business and Management, 3(1): 131-136, 2008.

Lian, Koh Kheng and Nicholas A. Robinson. Regional Environmental Governance: Examining the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) Model'', in Daniel C. Esty and Maria H.Ivanova(Eds).Global Environmental Governance. s.2, Yale Universty., USA; 2002.

Lloyd, Peter J. What Is a Single Market?: An Application to the Case of ASEAN. ASEAN Economic Bulletin. C.22, No.3, s.251-265. 2005.

Lynch, David A. Trade and globalization: An introduction to regional trade agreements. Rowman & Littlefield Publishers, 2010.

Malamud, Andrés. "Latin American regionalism and EU studies." *European Integration* 32.6 (2010): 637-657.

Malinvaud, E. Lectures on Microeconomic Theory. North Holland; 1973.

Matsushita, Mitsuo, Thomas J. Schoenbaum and Petros C. Mavroidis. The World Trade Organization – Law, Practice and Policy. Second Edition. Oxford University Press., Newyork; 2005.

Mehmetçik, Hakan. Küresel Ekonomik Krizler ve Türkiye'nin G-20 Algısının Dönüşümü. Uluslararası Politik Ekonomi Ekonomik Krizler ve Türkiye. Babıali Kültür Yayıncılık s. 37-58. İstanbul; 2016.

Melemen, Mehmet. Uygulamalı Uluslararası Ticaret İşlemleri. Türkmen Kitabevi., İstanbul; 2008.

Melville, Andrei and Tatiana Shakleina. Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities. Central European University Press, s. 147-163, Newyork; 2005.

Minibaş, Türkel. Küreselleşen Sermayenin Anayasası: AI. İktisat Dergisi. IFMC Yayını, s.381, İstanbul, Ağustos; 1998.

Moussa, Boka. On the development of West African Accounting System. *International Journal of Business and Management* 5.5, s.62, 2010.

Mor, Hasan. Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci ve Sorunlar. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XIV (1), 2010.

Myrdal, G..Economic Theory and Under_Developed Regions, chap.iii. London; 1957.

Özpençe, Özay. Avrupa Parasal Birliğinde Maliye Politikası Koordinasyonu ve Türkiye Analizi. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. Ankara; 2009.

Parasız, İlker. Uluslararası ekonomik, mali kuruluşlar ve oluşumlar. Ezgi Kitabevi. 2.Baskı. Bursa; 2009.

Pirinççi, F. Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası : Beklentiler ve Gerçeklikler, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, s.63, 2008.

Renwick, Neil. Contesting East Asian Security Leadership: China and Shanghai Cooperation Organization. China, Japan and Regional Leadership in East Asia. Christopher M. Dent (der.) Edward Elgar. 2008.

Robertson, David. Preferential Trade Agreements: Is There A Next Step?'. Policy Magazine. Vol. 24, No. 3, ss. 1-4, Spring 2008.

Sabır, Hasan. Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: MERCOSUR'dan Örneği. Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi, 25.7 s.95, 2002.

Sagbansua, Lütfü, Nurettin Can. Shanghai Cooperation Organization, Turkish Republics and Turkey, Kanada Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:7, s.80, 2011.

Santos-Paulina, Amelia and A.P. Thirlwall. The Impact of Trade Liberalisation on Exports, Imports and On The Balanca of Payments of Developing Countries'. The Economic Journal, Vol.114, Issue.493, February 2004.

Saraçoğlu, Metin ve Erol Bulut. Uluslararası Ticaret ve Sosyal Damping, Ankara, 2011.

Sarchez, Rafael H. The Politics of Central American Integration Routledge. New York; 2009.

Sarı, Aydın. Bölgelerarası Ekonomik Entegrasyonlar ve Türkiye'nin Ödemeler Bilançosuna Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. S. 10 (1), SS. 117-130. 2005.

Seyidoğlu, Halil. Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama. 9. Baskı. Güzem Yayınları., İstanbul; 1993.

Seyidoğlu, Halil. Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulamaları. 16. Baskı. Güzem Can Yayınları. İstanbul; 2007.

Sezer, Duygu Bazoğlu. Evolving Balances in the Black Sea Region. Seminer on Russia and The Nıs, Minutes, Sam Papers No: 1/96; ss.48-52, Ankara; 29-31 Mart 1996.

Sipowo, Alain-Guy. Peace and Security in Central Africa: The Role of International Justice, 2008.

Sloman, John. Economics, Harvester Wheatsheaf Prentice Hall. 1991.

Soamiely, Andriamananja. Customs Unions. Preferential Trade Agreement Policies for Development: A Handbook. Word Bank Publications, s.111, 2011.

Steffensmeier, Box. Janet M, Laura W. Arnold and Christoper J.W. Zorn. The Strategic Timing of Position Taking in Congress: A Study of The North American Free

Timmerson, CWA. The Genesis and Development of the European Communities and the European Union, The Law of the European Union and European Communities: With Reference to Changes to be made by the Lisbon Treaty. Paul Joan and George Kapteyn (der), Kluwer Law International; 2008.

Trade Agreement. The American Politica Science Review. Vol. 91, No:2, ss. 324-338. 02), s.1, June 1997.

Şanlı, Fatma Bahar. Küreselleşme Ve Ekonomik Entegrasyonlar. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, s. 160-166, 2004.

Şentürk, Mehmet. Gümrük Birliği Üyeliğinden Günümüze Türkiye'nin Diş Ticaret Üzerine Bir İnceleme. Akademik Yaklaşımlar Dergisi. Cilt: 5, Sayı: 1, s. 127-142, 2014.

- Tinbergen, Jan. International Economic Integration. Elviesier. Publishing Co. 1965.
- Thonke, Ole and Adam Spliid. Pan Africanism and Development The East African Community Model. The Journal of Pan African Studies, s. 46, 2008.
- Thurow, Lester. Kapitalizmin Geleceği. Çev. Serpil Demirtaş ve Nebil İlseven. Sabah Kitapları. İstanbul; 1997.
- Tuna, Yusuf. Dünya’da Globalleşme Eğilimleri ve Dengeler. Süreç Dergisi. s.17-18, Özel Sayı, İstanbul; 1995.
- Tunçsiper, Bedriye ve Şimal Yakut. Avrupa Birliği’nin Ekonomik Parasal Birlik Hedefi ve Türkiye’nin Uyumu. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi., Cilt: 1, Sayı: 1, s. 100-119, 1998.
- Türköne, Mümtaz’er. Siyaset. Opus Yayınları., İstanbul; 2009.
- Tolipov, Farkhod. On the Role of the Central Asian Cooperation Organization Within the SCO, Central Asia and Caucasus, 3: s.1-7, 2004.
- Töre, Nahit. Bankacılar için dış ticaret ve kambiyo bilgisi. Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 2000.
- Özgöker Uğur. Avrupa Birliği Ortak Ulaştırma Politikası. SUBCONTURKEY, Mart 2009, s.2. Aktaran: Sinan Kuşçu, ‘‘Avrupa Birliği Ulaştırma Politikası ve Türkiye’ye Yansıması’’, Akademik Bakış, Cilt.5, Sayı.9, s.81. 2011.
- Ünsal, Erdal M. Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı. 1. Baskı. İmaj Yayınevi. Ankara; 2005.
- Vellas, François and Lionel Becherel. Tourism Organizations and Tourism Policies. International Tourism-An Economic Perspective. Macmillan Press Ltd. London; 1995.

Vergil, Hasan. Parasal Entegrasyon: Teori ve Uygulama Örnekleri. Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım. Osman Küçükahmetoğlu vd. (der), 2.Baskı, Ekin Yayınevi., Bursa, 2007.

Volz, Ulrich. Regional Integration, Economic Development and Global Governance. Edward Elgar Publishing. 2011.

Viner, Jacob. The Customs Union Issue, New York: Carnegie Endowment for International Peace. 1950.

Wacker, Gudrun. Die Shanghaier Organisation für Zusammenarbeit Eurasische Gemeinschaft oder Papiertiger?. SWP-Studies 22, : s. 19, Berlin; 2001.

Weitz, Richard. Towards a New Turkey-NATO Partnership in Central Asia, TurkishPolicyQuarterly, Vol. 5 s.2., 2006.

Winters, L.Alan. 'Trade Liberalisation and Economic Performance: An Overview, The Economic Journal, Royal Economic Society, Vol.114, Issue.493, s.3, June 2003.

Yardımcı, Pınar. Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar. Detay Yayıncılık, Ankara; 2014.

Yardımcıoğlu, Mahmut ve Hüseyin Koçarslan. Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF Dergisi. Cilt: 2, Sayı: 2, s. 163-174, 2012.

Yener, M.C. Küresel Düzendeki Yeni Arayışlar: Şangay İşbirliği Örgütü ve Türkiye. Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, 13 (46), 77-91, 2013.

Yenipazarlı, Aslı ve Fuat Erdal. Dış Ticaretin Serbestleşmesi ve Ekonomik Büyüme. Ekonomi Bilimleri Dergisi. Cilt.2, Sayı.1, s. 15-24, 2010.

Yuan, Jing-Dong. China and the Shanghai Cooperation Organization: Anti-Terrorism and Beijing's Central Asian Policy. Politologische Studier., 6(2): 128-139, 2003.

Zeb, Rizwan. Pakistan and the Shanghai Cooperation Organization, China and Eurasia Forum Quarterly, 4(4): 51-60, 2006.

Ziegler, Andreas R. Lessons for the WTO from recent EFTA Bilateral Free Trade Agreements”, in R.P. Buckley (ed), The WTO and Doha Round: The Changing Face of World Trade, The Hague:Kluwer International, s.241, 2003. Aktaran: Ulaş Candaş, ‘Çok Taraflılık mı İki Taraflılık mı? Tercihli Ticaret Anlaşmalarının Uluslararası Ticaret Sistemiyle İlişisine Dair Bir Değerlendirme’’, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt.6, Sayı.22, s.58, 2010.

İNTERNET KAYNAKLARI

AB (Avrupa Birliği) . Avrupa Birliği'nin Kuruluş Süreci. Tarihçesi.

http://europa.eu/european-union/about-eu/history_en, Erişim Tarihi: 15 Kasım 2017.

AB Anlaşması. <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, Erişim Tarihi: 21 Kasım 2017.

AB. Avrupa Birliği Konseyi. <http://www.consilium.europa.eu/council?lang=eng>, Erişim tarihi: 24 Kasım 2017.

AB. Lizbon Anlaşması. <http://www.abbilgi.eu/web/Portals/0/docs/pdf/lisbon-final.pdf>, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2017.

AB. Maastricht Anlaşması. Maastricht Kriterleri. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/maastirc/dileklis/kriter.pdf>, Erişim Tarihi: 22 Kasım 2017.

AB (Avrupa Birliği). Ortak Tarım Politikası. http://tarim.gov.tr/Files/AB/AB_Tarim/OrtakTarimPolitikasi.pdf, Erişim Tarihi: 21 Kasım 2017.

AB Ortak Rekabet Politikası. <http://ikv.gov.tr/pdfs/9d1e7701.pdf>, Erişim Tarihi: 21 Kasım 2017.

AB. Sosyal Politikalar. <http://ikv.gov.tr/pdfs/96b12507.pdf>, Erişim Tarihi: 21 Kasım 2017.

AB. Temel Kurumları. Adalet Divanı. Genel Mahkeme. http://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2017.

AB. Temel Organları ve Görevleri. http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/index_en.htm, Erişim Tarihi: 24 Kasım 2017.

AEA (Avrupa Ekonomik Alanı) Anlaşması. <http://www.efta.int/~media/Documents/legal-texts/eea/theeeaagrrement/Main%20text%20of%20the%20Agreement/EEAagreement.pdf>, Erişim Tarihi: 26 Kasım 2017.

AEC (Afrika Ekonomik Topluluğu). Kuruluş Anlaşması. http://www.worldbank.org/afr/ssatp/Resources/HTML/legal_review/Annexes/Annexes%20III/Annex%20III-03.pdf, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017.

Afrika Kıtasında Entegrasyon Girişimleri. <http://www.miami.edu./eucenter/BabarindeEUasModellong07edi.pdf>, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017.

Afrika Kıtasındaki Entegrasyon Hareketleri. Bölgesel Ekonomik Topluluklar. <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0247e/i0247e.pdf>, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2014.

AFTA (Asya Serbest Ticaret Bölgesi). Kuruluşu. Amaç ve Hedefleri. http://fta.gov.sg/fta_afta.asp?h1=1, Erişim Tarihi: 29 Kasım 2017.

ALADI Resmi İnternet Sayfası. Entegrasyonun Kuruluş Aşamaları. http://www.aladi.org/nsfaladi/arquitec.nsf/VSITIOWEB/paises_miembros, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017.

ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği). Kuruluşu ve Üyeleri. <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/regions/asean>, Erişim Tarihi: 28 Kasım 2017.

AU (Afrika Birliği) Sirte Deklarasyonu. http://www.iag-agi.org/bdf/docs/sirte_declaration.pdf, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017.

ASEM (Asya- Avrupa Zirvesi). Kuruluşu Hakkında Bilgilendirme. http://eeas.europa.eu/ asem/index_en.htm, Erişim Tarihi: 30 Kasım 2017.

CACM (Orta Amerika Ortak Pazarı) . <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-158975>, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017.

CACM (Orta Amerika Ortak Pazarı). Orta Amerika Ekonomik Entegrasyonu Genel Anlaşması. <http://www.wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/CACM.pdf> Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017.

CEMAC (Orta Afrika Ekonomik ve Para Birliği). Organları ve İşleyişı.
<http://www.cemac.int/presentationCEMAC.htm>, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017.

COMESA (Güney ve Doğu Afrika Ortak Pazarı). Kuruluşu ve Üyeleri.
http://www.about.comesa.int/index.php?option=com_content&view=article&id76&Itemid=114, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017.

COMESA. Temel Organları ve Yetkileri. http://www.comesa.int/index.php?option=com_content&view=article&id=75&Itemid=106, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017.

DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) Resmi Sayfası. Tanıtım Yazısı.
http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e.htm, Erişim Tarihi: 11 Ekim 2017.

EAC (Güney Afrika Topluluğu). EAC Teşkilat Yapısı. Görev ve Yetkileri.
http://www.eac.int/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=53, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017.

ECO (Ekonomik İşbirliği Örgütü). Amaç ve Hedefleri.
http://www.eco.int/parameters/eco/modules/cdk/upload/content/general_content/3512/1499586597300jk8s96cm6jnohhj2556coont44.pdf, Erişim Tarihi: 14 Ocak 2018.

ECOWAS (Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu). <http://www.ecowas.int>, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017.

EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi). Kuruluşu ve Üyeleri.
<http://www.efta.int>, Erişim Tarihi: 25 Kasım 2017.

EFTA Serbest Ticaret Anlaşması. <http://www.efta.int/~media/Files/Publications/this-is-efta/this-is-EFTA-2012.pdf>, Erişim Tarihi: 25 Kasım 2017.

Ekonomik Entegrasyon için Orta Amerika Pazarı.
<http://www.cabei.org/english/paises/index.php>, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017.

Ekonomik Entegrasyon için Orta Amerika Sekreterliği.
http://www.sica.int/sica/sica_breve_en.aspx?IdEnt=401&Idm=2&IdmStyle=2,
Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017.

EURATOM. Roma Anlaşması. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun Görevleri.
<http://www.ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlaşma/at1.pdf>, Erişim Tarihi: 21 Kasım 2017.

G-20. Kuruluşu ve Üyeleri. <http://www.mfa.gov.tr/g-20-ulkeleri.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 05 Ocak 2018.

IMF (Uluslararası Para Fonu). Kuruluşu ve Sistemi. <http://www.imf.org/en/About>,
Erişim Tarihi: 18 Ocak 2018.

İİT (İslam İşbirliği Teşkilatı). Kuruluşu ve Üyeleri. https://www.oic-oci.org/page/?p_id=52&p_ref=26&lan=en, Erişim Tarihi: 08 Ocak 2018.

KEİ (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü). Kuruluş Süreci. Boğaziçi Belgesi.
<http://www.bsecorganization.org/documents/declaration/summit/Reports/Istanbul11992.pdf>, Erişim Tarihi: 09 Ocak 2018.

LAFTA (Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi). Kuruluşu ve Amaçları.
http://www.princeton.edu/~achaney/tmwe/wiki100k/docs/Latin_American_Integration_Association.html. Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017

MERCOSUR. Temel Organları ve İşleyişleri. <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-158975>, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017.

NAFTA. Amaç ve Hedefleri. <http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpascarsamba15.doc>, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017.

OECD (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı). Türkiye-OECD İlişkileri.
http://www.mfa.gov.tr/iktisadi-isbirligi-ve-gelisme-teskilati-_oecd_.tr.mfa.gov.tr,
Erişim Tarihi: 06 Ocak 2018.

SADC (Güney Afrika Kalkınma Topluluğu). Kuruluşu ve Üyeleri.
<http://www.sadc.int/about-sadc>, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017.

SADC (Güney Afrika Kalkınma Topluluğu). Kurumları. Görev ve Yetkileri.
<http://www.sadc.int/about-sadc/sadc-institutions/secretariat>, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017.

SADC STA Kurumsal Çerçevesi ve Ticaret Protokolü.
http://www.sadc.int/files/4613/5292/8370/Protocol_on_TRade1996.pdf, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017.

Şanghay Zirvesi 2002. <http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>,
Erişim Tarihi: 25 Ocak 2018.

ŞİÖ. Haziran 2012 Zirvesi. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/318238>,
Erişim Tarihi: 20 Mart 2018.

ŞİÖ (Şanghay İşbirliği Örgütü). Şanghay Deklarasyonu.
http://www.ishtiaqahmad.com/downloads/SCO_Dubai_Feb_08.pdf, Erişim Tarihi:
20 Aralık 2017.

ŞİÖ. Teşkilat Yapısı ve Üyeleri. <http://eng.sectsc.org/load/203013>, Erişim Tarihi:
20 Aralık 2017.

WAEMU (Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği). Dakar Anlaşması.
http://www.unctad.org/en/Docs/ditcclp20071_overview_en.pdf, Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017.

ÖZGEÇMİŞ

Adı	Mücahit	Soyadı	Uçan
Doğum Yeri	Tatvan	Doğum Tarihi	24.08.1988
Uyruğu	T.C.	Telefon	0538 9386109
E-Mail	mucahitucan@gmail.com		

Eğitim Düzeyi

	Mezun Olduğu Kurum	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	İstanbul Gedik Üniversitesi – Uluslararası Ticaret	
Lisans	Bakü Devlet Üniversitesi – Uluslararası İlişkiler	2012
Lise	Kartal Lisesi (y.d.a)	2005

İş Deneyimi

Görevi	Kurum	Süre (Yıl-Yıl)
Kurumsal İlişkiler Sorumlusu	Birikim Eğitim Kurumları	2015 - 2017
Bilişim Uzmanı	MGP Network	2015 - 2017

Yabancı Dil Bilgisi

Yabancı Dilleri	Okuduğunu Anlama	Konuşma	Yazma
İngilizce	Çok İyi	İyi	İyi
Rusça	İyi	Orta	Orta
Azerice	İyi	İyi	İyi
Arapça	İyi	Zayıf	Orta

Bilgisayar Bilgisi

Program	Kullanım Bilgisi
Microsoft Office	Çok İyi